

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Margaret Tupits

**OSALINE TÕENDAMISEST VABASTAMINE POOLTE KOKKULEPPEL VAHETU
JA VÕISTLEVA KOHTUMENETLUSEGA KRIMINAALMENETLUSMUDELIS**
Magistritöö

Juhendaja
M.A. Sandra-Kristin Kärner

Tallinn
2021

SISSEJUHATUS	4
1. TÕENDAMISE JA KOHTULIKU UURIMISE KORD ÜLDMENETLUSES	10
1.1. Tõendamise ja kohtuliku uurimise kord üldmenetluses	10
1.2. Vahetuse põhimõtte tähtsus Riigikohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas	13
1.2.1. Vahetuse põhimõtte tähtsus Riigikohtu praktikas	13
1.2.2. Vahetuse põhimõtte tähtsus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas.....	15
1.2.3. Õiglase kohtumenetluse garantiidest loobumise võimalikkus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas	18
1.3. Kehtiva tõendamise korra problemaatika	19
2. POOLTE KOKKULEPE OSALISE TÕENDAMISEST VABASTAMISE ALUSENA	22
2.1. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena lihtmenetlustes	22
2.1.1. Lihtmenetlused dispositiivse kriminaalmenetluse väljendusena.....	22
2.1.2. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena kokkuleppemenetluses	24
2.1.3. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena lühimenetluses	34
2.2. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena USA	
kriminaalkohtumenetluses	35
2.2.1. USA kohtumenetluse dispositiivne iseloom ja poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe lubatavus	35
2.2.2. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe olemus ja erinevad liigid ...	37
2.2.3. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe menetlusökonoomiast tingitud siduvus.....	41
2.2.4. Erandid poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe siduvusest	43
2.3. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena rahvusvahelises	
kriminaalõiguses	49
2.3.1. Poolte kokkulepe tõendamisest vabastamise alusena <i>ad hoc</i> tribunalide praktikas	49
2.3.2. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena Rahvusvahelise Kriminaalkohtu praktikas	51
2.4. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena tsiviilkohtumenetluses...	52
3. ETTEPANEKUD POOLTE KOKKULEPPE KUI OSALISE TÕENDAMISEST VABASTAMISE ALUSE SISSETOOMISEKS ÜLDMENETLUSSE.....	56
3.1. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe praktiline vajadus	56

3.2. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe tagajärg ja siduvus	60
3.3. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe aeg ja vorm.....	65
KOKKUVÕTE	70
Partial Exemption from the Burden of Proof by Agreement of the Parties in Immediate and Adversary Criminal Proceedings	74
KASUTATUD ALLIKAD	80

SISSEJUHATUS

Menetlusökoonomia põhimõte on Eestis alates 2004. aastast kehtiva võistleva kriminaalkohtumenetluse mudeli üheks olulisemaks ja kesksemaiks aluspõhimõtteks. Seejuures eeldab menetlusökoonomia tagamine kriminaalmenetluses aga peaaegu alati tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamisest ning ka kriminaalmenetluse traditsioonilistest eesmärkidest ja menetlusprintsippiidest väiksemal või suuremal määral loobumist.¹ Kehtiv kriminaalmenetluse seadustik² (KrMS) nõuab, et pooled üldmenetluses igat oma väidet ja tõendamiseseme asjaolu tõendaksid.³ Kuivõrd Eesti kriminaalmenetluses, erinevalt Anglo-Ameerika menetlusmudelist,⁴ vaieldavatel ja vaieldamatutel asjadel vahet ei tehta ning tõendamisele kuuluvad kõik väited, kaasneb vajadus ka vaidluse all mitteolevaid asjaolusid tõendavaid tõendeid kohtusaalis KrMS §-s 15 sätestatud ning üldmenetluses täies mahus realiseeruvast⁵ põhimõttest lähtuvalt vahetult uurida ja hinnata.

Üldmenetluse tõendamise jäik ja range kord muudab kriminaalasja kohtuliku arutamise üldmenetluses ebatõhusaks ja põhjendamatult aeganõudvaks ning seda eriti olukordades, kus pooltel mõne tõendamiseseme asjaolu üle vaidlus puudub.⁶ Olgugi, et võistleva kohtumenetluse ideest lähtuvalt juhivad menetlust eelkõige kohtuasja pooled⁷ ja poolte kokkulepete võimaldamine tõendamisküsimuses oleks võistlevale kohtumenetluse igati loomupärane nähtus, kehtiv KrMS poolte soovist olenemata tõendamise korra rangetest reeglitest praktilisi erandeid aga ette ei näe. Tõendamise ja tõendite uurimise ajamahukat iseloomu ja maakohutute järjest kasvavat töökoormust⁸ silmas pidades tuleb möönda, et selline vaidluse tegelikust esemest väljuva küsimuse lahendamine ning sellele kuluv ajaline ning rahaline ressurss on

¹ Sillaots, M. Kokkuleppemenetlus kriminaalmenetluses. Tartu Ülikooli Kirjastus 2004, lk 8.

² Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 29.12.2020, 10

³ Süütuse presumptsiooni põhimõttest tingituna tuleb kriminaalmenetluses isiku süüd tõendada riigil (PS § 22 lg 2 ja KrMS § 7 lg 2) ning süüdistatava aktiivset rolli tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamises ei eeldata. Kui aga süüdistatav otsustab end aktiivselt kaitsta, peab ta ka ise esitama tõendid oma väidete õigsuse kinnitamiseks või vähemalt looma menetlejale reaalse võimaluse nende väidete kontrollimiseks (vt RKKKo 08.11.2017 otsus asjas nr 4-16-6037/46, p 20).

⁴ Boals, E.I., Lubet, S. Expert testimony: A Guide for Expert Witnesses and the Lawyers Who Examine Them, 4th edition. Washington, DC: Wolters Kluwer Law & Business 2020, lk 40.

⁵ Kergandberg, E. jt. Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012, § 60/8. (Edaspidi „KrMSK“)

⁶ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsus (21.09.2020), lk 1. (Edaspidi „KrMS revisjoni väljatöötamise kavatsus (21.09.2020)“).

⁷ Vriend, K. C. J. Avoiding a Full Criminal Trial: Fair Trial Rights, Diversions, and Shortcuts in Dutch and International Criminal Proceedings. The Hague: TMC Asser Press 2016, lk 98.

⁸ Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne. Justiitsministeerium 2020, lk 3. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/harju_mk_esimehe_jarelevalve_aruanne.pdf (28.04.2021). Vt kohtute statistika osas: <https://www.kohus.ee/et/eesti-kohtud/kohtute-statistika>

põhjendamatu ega täida Eesti kriminaalmenetluses kesksel kohal olevaid menetlusökonoomia põhimõttest lähtuvaid eesmärke.

Kuigi kaitseakti instituudi sissetoomisel kriminaalmenetlusse sätestati KrMS § 227 lg 3 punktis 1 nõue, et kaitseaktis tuleb muuhulgas märkida, millised süüdistusaktis esitatud väited ja seisukohad vaidlustatakse ja millised võetakse omaks, ei ole sellele seatud menetlusökonoomilisi eesmärke aga täitnud. Ehkki kaitse- ja süüdistusakti esitamise kohustuse eesmärgiks on suunata pooli juba enne eelistungit enda seisukohti olulistes küsimustes avaldama, ei ole kaitseaktis märgitud asjaolude omaksvõtt kohtule KrMS 60 lg-test 1 ja 2 järeldatauna siduv ega vabasta kohut kohustustest kõiki tõendeid uurida,⁹ ja seda ka tõendamiseseme asjaolude suhtes, mis poolte hinnangul vaidluse esemesse üle ei kuulugi. Eeltoodu on tinginud aga KrMS § 227 lg 3 punktis 1 sätestatud omaksvõtu kujunemise pelgaks formaalsuseks, millest loodetav kasu ei ole praktikas realiseerinud.¹⁰

Seadusandja on küll tõendamisest vabastamise ja kokkulepete kohaldamise võimalust ehk omaksvõtu instituudi sissetoomist üldmenetlusse kaalunud, kuid ei ole seda siiski tänaseni lubanud. Nimelt kaaluti omaksvõtu instituudi kasutuselevõttu kriminaalmenetluses 2011. aasta KrMS-i revisjoni raames. Revisjoni käigus seati omaksvõtu instituudi sissetoomise peamiseks eesmärgiks tsiviil-ja kriminaalkohtumenetluse reeglite lähendamine, mistõttu võetigi eelnõu väljatöötamisel eeskujuks tsiviilkohtumenetluse seadustiku¹¹ (TsMS) § 231. Siiski jõuti süütuse presumptsiooni küsimuse keerukuse ning praktikas juurdunud käitumismustrite tõttu eelnõu väljatöötamisel järeldusele, et omaksvõtu instituut selliselt nagu see on sätestatud TsMS §-s 231, ei ole kriminaalkohtumenetlusele ülekantav. Samas aga rõhutas seadusandja juba toona, et kehtiva KrMS väljatöötamisel eeskujuks olnud Anglo-Ameerika võistlevale kohtumenetlusele on osalise omaksvõtu instituut tuttav ning näiteks USA kohtutes praktikas sageli kasutatav võimalus.¹²

Tõsisemalt tõstatati küsimus osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe võimaldamisest üldmenetluses ka 2015. aasta KrMS-i muutmisevajaduse arutelu käigus, kus leiti, et KrMS §-s 6 sätestatud legaliteedipõhimõtte liialt karm kohaldamine üldmenetluses ja kulutuste tegemine vaidluse all mitteolevate asjaolude osas, on võistlevas kohtumenetluses põhjendamatu ja asjatu. Mõõndes, et täielik faktide omaksvõtt kui võistlevas menetluses üldine

⁹ KrMS revisjoni väljatöötamise kavatsus (21.09.2020), lk 3

¹⁰ KrMS muutmisevajaduse arutelu, lk-d 7; 17

¹¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2021, 5.

¹² Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri 599 SE, lk 39. (Edaspidi „KrMS 599 SE seletuskiri“)

tõendamisest vabastamise alus on kaheldav, jaatati kokkulepete võimaldamise vajalikkust konkreetsete üksikute faktiliste asjaolude osas ning leiti et omaksvõtu instituudi sissetoomine aitaks menetlus kiirendada ja kohtute tööd efektiivsemaks muuta.¹³

Kuivõrd viimastel aastatel on taas teravalt tõusetanud küsimus maakohtute töökoormusest ning venivatest mahukatest kriminaalasjadest, on käesoleva magistritöö kirjutamise hetkel käiva kriminaalmenetluse revisjoni käigus üldmenetluse efektiivsemaks muutmiseks ja lihtsustamiseks taaskord omaksvõtu instituudi sissetoomist ühe võimaliku lahendusena tõstatatud. Küll aga on revisjoni raames mööndud, et poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena üldmenetlusesse sissetoomise võimalikkus vajab veel seadusandja poolt põhjalikumat käsitlust.¹⁴

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millest on tingitud tänase üldmenetluse tõendamiskorra ebaefektiivsus ja kas poolte kokkuleppe kui osalise tõendamisest vabastamise aluse lubamine võimaldaks üldmenetlust kiirendada. Lisaks püütakse magistritöös kindlaks teha, millisel viisil väljendub poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena Eesti kriminaalmenetlusele omastes kokkuleppe- ja lühimenetlustes, tsiviilkohtumenetluses, USA¹⁵ kriminaalmenetluses ja rahvusvahelise kriminaalõiguse praktikas ning kuidas on neis menetlustes lahendatud tõendamisest vabastamisega kaasnevad võimalikud (põhi)õiguslikud ja praktilised probleemid. Magistritöö lõppeesmärgiks on pakkuda omaksvõtu instituudi näol võimalus üldmenetluses vaidluse tegelikku lahendamist vajavatele asjaoludele keskendamiseks ning menetluse ja seeläbi kohtute töö efektiivsemaks korraldamiseks selliselt, et ei seataks ohtu õiglase kohtupidamise üldist standardit ega selles sisalduvaid spetsiifilisi tagatisi.

Eeltoodud eesmärgi täites püüab magistritöö autor anda vastuse küsimusele, kas töös käsitletud Eesti kokkuleppemenetluses, lühimenetluses ja tsiviilkohtumenetluses, USA kriminaalmenetlusmudelid ja rahvusvahelise kriminaalõiguse praktikas leidub omaksvõtu instituudi elemente, mida oleks võimalik kohtumenetluse tõhusamaks muutmise eesmärkidel üle kanda ka üldmenetlusesse.

Uurimisküsimusele vastamiseks on magistritöö jaotatud kolme suuremasse peatükki. Esimeses peatükis antakse ülevaade kehtivast üldmenetluse tõendamise korrast, selle ajaloolistest

¹³ KrMS muutmisevajaduse arutelu: kokkuvõte. Justiitsministeerium, lk 7. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/krms_muutmisevajaduse_arutelu_-_kokkuvote_uldine_02_04_2015.pdf (28.04.2021). (Edaspidi „KrMS muutmisevajaduse arutelu“).

¹⁴ KrMS revisjoni väljatöötamise kavatsus (21.09.2020), lk 1.

¹⁵ Just USA menetlusõigust käsitletakse käesolevas magistritöös seetõttu, et kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel toetuti suuresti ka USA kriminaalmenetlusmudelile.

eesmärkidest ja kujunemisest ning peamistest probleemidest. Et kehtiva tõendamiskorra peamiseks puuduseks tuleb pidada selle põhjendamatult ajakulukat ning paindumatut iseloomu, mis on muuhulgas tingitud KrMS § 15 sätestatud tõendite vahetu uurimise nõudest, on töö autor pidanud vajalikuks esimeses peatükis selgitada ka tõendite vahetu uurimise põhimõtte olemust, selle tähtsust ja käsitlust Riigikohtu ja Euroopa Inimõiguste praktikas. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat käsitletakse muuhulgas ka Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artiklis 6 sätestatud õiglase kohtupidamise spetsiifilistest õigustest, sealhulgas õigusest vahetule ja avalikule kohtumenetlusele, loobumise kontekstis.

Magistritöö teises peatükis käsitletakse erinevaid Eesti õigussüsteemile omaste lihtmenetluste ja tsiviilkohtumenetluse, ning USA ja rahvusvahelise kriminaalkohtumenetluse mudeleid, mis oma olemuselt sisaldavad suuremal või väiksemal määral menetlusökoonoomia põhimõttest kanduvaid omaksvõtu elemente. Kõigepealt antakse magistritöö teises peatükis ülevaade alternatiivmenetluste menetlusökoonoomiast lähtuvatest motiividest ja menetlusmodelisse sissetoomise põhjustest Eestis ning Euroopas üldiselt ning analüüsitakse kokkuleppemenetlusele omaseid omaksvõtu elemente, püüdes seejuures uurimisküsimusele vastamiseks tuua paralleele võimaliku omaksvõtu instituudiga üldmenetluses. Seejuures antakse ülevaade sellest, kuidas on kokkuleppemenetluses lahendatud küsimus süütuse presumptsioonist, kohtu rollist tegeliku tõe väljaselgitamisel, kokkuleppe kohaldamise siduvusest nii kohtule kui ka menetluse pooltele, sealhulgas olukorras, kus kriminaalasja menetluses on mitu süüdistatavat ja kokkuleppemenetluse kui dispositiivsuse põhimõtte väljenduse piirangutest. Teises alapeatükis käsitletakse USA menetlusmodelile tuttava omaksvõtu instituudi olemust ja erinevaid liike ning väljendusi ning antakse ülevaade omaksvõtu menetlusliku tähendustest USA kohtumenetluses, sealhulgas selle siduvusest pooltele, kohtule, kolmandatele isikutele ning paralleelsetele menetlustelt ja sellest loobumise võimalustest. Kolmandas alapeatükis antakse ülevaade poolte kokkulepete rollist tõendamisel rahvusvahelises kriminaalkohtumenetluses. Neljandas alapeatükis käsitletakse magistritöös Eesti tsiviilkohtumenetlusele tuttavat omaksvõtu instituuti ning selle vahekorda võistlevale kohtumenetlusele omaste põhimõtetega.

Kolmandas peatükis annab magistritöö autor hinnangu sellele, millised eelnevates alapeatükkides käsitletud konkreetsed elemendid või lahendused oleksid õiglase kohtupidamise põhimõtet arvestades ülekantavad ka üldmenetlusse, võttes seejuures arvesse ka käimasoleva kriminaalmenetluse revisjoni raames esitatud riigiasutuste ja õigusteadlaste arvamusi. Esimeses alapeatükis püütakse anda vastus sellele, kas omaksvõtu instituut leiaks üldse üldmenetluses praktilist kasutust ning kas selle sissetoomine oleks põhjendatud. Teises alapeatükis

käsitletakse küsimust sellest, milline peaks või võiks olla omaksvõtu tagajärg: kas omaksvõtt peaks olema pooltele, kohtule, kolmandale isikule, kannatanule ja tsiviilkostjale siduv või mitte.

Magistritöö peamiseks allikaks on kehtiv kriminaalmenetluse seadustik. Teiste allikatena on kasutatud kriminaalmenetluse seadustiku eelnevaid redaktsioone, erinevate redaktsioonide seletuskirju ning algmaterjale, kriminaalmenetluse seadustiku eelnõusid ning väljatöötamise kavatsusi, riigiasutuste arvamusi, Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikad, Riigikohtu kriminaal- ja tsiviilkolleegiumi kohtupraktikat, tsiviilkohtumenetluse seadustikku, riigisisest õiguskirjandust, USA õigusakte, USA Ülemkohtu ja osariikide kõrgemate kohtute praktikad, USA kriminaalmenetlusmodelit käsitlevat õiguskirjandust, Rahvusvahelise Kriminaalkohtu (ICC) kohtupraktikat ja juhiseid, *ad hoc* tribunalide kohtupraktikat ja juhiseid.

Käesoleva magistritöö põhiteemat ehk omaksvõtu instituuti on varem pinnapealselt analüüsitud 2011. aasta kriminaalmenetluse seadustiku revisjoni raames, kuid toona siiski instituudist loobuti. Ka käimasoleva kriminaalmenetluse revisjoni on taaskord tõstatatud omaksvõtu instituudi vajalikkusest üldmenetluses. Sellega seoses on käesoleva magistritöö esitamise hetkeks esitatud mitmeid arvamusi ja ettepanekuid, kuid teaduslikku käsitlust instituudist veel tehtud ei ole. Õiguskirjanduses leiab kriminaalmenetluse seadustiku kommentaaridest minimaalselt viiteid omaksvõtu instituudile, täpsemalt selle puudumisele. Vahetuse põhimõte on aga leidnud veidi ulatuslikumat käsitlust. Nimelt on 2012. aastal valminud magistritöö pealkirjaga „Kohtuliku arutamise vahetuse põhimõte Eesti I astme kriminaalkohtumenetluses“. Magistritöös käsitletakse vahetuse põhimõtte olemust ning selle väljendumist erinevate tõendiliikide puhul. Lisaks antakse ülevaade vahetuse põhimõtte piirangutest isikuliste tõendiallikate puhul. Käesolevas magistritöös käsitletakse aga vahetuse põhimõtet ning ka selle abil tagatavaid muid kohtumenetlusele omaseid õiguseid üldmenetlusele täna tundmatu omaksvõtu kontekstis.

Käesolev magistritöö on valminud kvalitatiivse ning võrdlev-deduktiivset uurimismeetodi tulemusel. Töö kvalitatiivsus seisneb selles, et KrMS-i kehtivat regulatsiooni ja kohtupraktikat on analüüsitud teoreetiliselt. Omaksvõtu instituudi sissetoomisel tõusetuvaid probleeme ja küsimusi proovitakse magistritöö raames lahendada võrdlev-deduktiivse uurimismeetodi abil, püüdes analüüsida lihtmenetlustes, USA kriminaalkohtumenetluses, rahvusvahelises kriminaalõiguses ja tsiviilkohtumenetluses juurdunud praktikad ja arusaamu ning seejärel võrreldes selliste arusaamade ja menetlusreeglite ülekantavust üldmenetlusesse, pidades seejuures silmas ka kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku olulise põhimõtteid ning Riigikohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu juhiseid.

Tööd iseloomustavateks märksõnadeks on tõendamine, kriminaalkohtumenetlus, põhiõigused, süütuse presumptsioon.

1. TÕENDAMISE JA KOHTULIKU UURIMISE KORD ÜLDMENETLUSES

1.1. Tõendamise ja kohtuliku uurimise kord üldmenetluses

Eesti kriminaalmenetlusõiguse mahukaim reform toimus 2004. aastal,¹⁶ mil jõustus kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ning tunnistati kehtetuks kriminaalmenetluse koodeks. 2004. kriminaalmenetluse revisjoni üheks suurimaks ja fundamentaalsemaks muudatuseks oli üleminek võistlevale kohtumenetlusele, kohtueelne menetlus jäi aga oma põhiolemuselt uurivaks ehk inkvisitsiooniliseks. Uue kriminaalmenetluse seadustikuga püüti läbi inkvisitsioonilise ja võistleva kriminaalmenetluse mudeli ühendamise luua tõhus ja modernne kriminaalmenetlusõigus, ja nii nägigi seadusandja 2004. aasta kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel ette, et uue seadistiku peamisteks eesmärkideks saavad olema kriminaalmenetluse ökonoomsus, efektiivsus ja kiirus. Toonase seadusandja hinnangul pidanuks uus kriminaalmenetlusõigus seeläbi tagama, et riigile ei tekiks kriminaalasja menetlemisel asjatuid kulusi ning et suudetaks tagada EIÕK artiklis 6 (1) sätestatud igaühe õigus asja lahendamiseks mõistliku aja jooksul. Kriminaalmenetluse efektiivsemaks muutmise tarbeks pakuti esmakordselt välja võistlevale kohtumenetlusele omane rollijaotus, mis nägi ette prokuröri aktiivse rolli süüdistamisel, kaitsja rolli kaitsmisel ja kohtu rolli viimaste poolt esitatavate tõendite¹⁷ pinnalt kriminaalasja lahendamisel.¹⁸

Võistleva kohtumenetluse tingimustele üle minnes ning kohtuniku rolli piiramisel sai kriminaalasja materjalide ettevalmistamise eest vastutavaks prokuratuur kui süüdistusfunktsiooni kandja, mitte enam kohus neutraalse õigusemõistjana.¹⁹ Ka kehtiva õiguse järgi ei ole kohtul kohustust ning üldjuhul ka pädevust kriminaalmenetluses tõendeid koguda – kriminaalmenetluse ajaolude seisukohast tähtsust omavate tõendite esitamine on poolte ülesanne. Ka Riigikohus²⁰ on selgitanud, et süüdistus- ja kaitsefunktsioone täidavad kriminaalmenetluses menetlusosalised – kohus on kohtumenetluses üksnes neutraalseks õigusemõistjaks, kelle roll tõendamisprotsessis piirdub reeglina²¹ ülesandega tagada, et

¹⁶ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166.

¹⁷ Töö autor peab siinkohal ja edaspidi silmas seda, et kuigi KrMS § 7 lg-st 2 lähtuvast põhimõttest lasub tõendamise kohustus üldreeglina küll prokuratuuril, siis olukorras, kus süüdistatav asub menetluses aktiivset kaitset teostama ning vastuväiteid esitama, tuleb ka süüdistataval või tema kaitsjal enda seisukohta tõendada (vt RKKKo 08.11.2017 otsus asjas nr 4-16-6037/46, p 20).

¹⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri 594 SE, lk 102.

¹⁹ *Ibidem*, lk 108.

²⁰ RKKKo 12.02.2008 otsus asjas nr 3-1-1-91-07, p 6.1.

²¹ KrMS § 297 lg 1 sätestab üldisest nõudest küll teatava erandi ning annab kohtule pädevuse iseseisvalt täiendavaid tõendeid koguda. Seejuures on Riigikohus aga selgitanud, et KrMS § 297 lg-s 1 sätestatud kohtu õiguse näol omal algatusel määrata täiendav tõendite koguda, on aktuaalne vaid erandlikel juhtudel (vt RKKKo 26.09.2006. otsus asjas nr 3-1-1-67-06, p 7.1) .

menetluses järgitaks kõiki asjakohaseid menetlus- ja tõendamisreegleid,²² et siis seejärel kohtumenetluse poolte esitatud ja vahetult uuritud lubatavatele tõenditele tuginedes asjas otsus teha.²³

Kahe toimiku süsteemist lähtuvalt jõuavad tõendid kohtu ette alles pärast kohtueelse menetluse lõpuleviimist ning pärast seda, kui süüdistatav on kohtu alla antud ning eelistung peetud – see tähendab, et tõendid ja nende sisu saab reeglina²⁴ kohtunikule teatavaks alles võistleva kohtumenetluse käigus. Kuivõrd kohtunik astub menetlusse ilma igasuguse eelneva teadmisseta tõenditest ning nende sisust, tuleb kohtunikul kohtuistungil iga esitatud tõendi suhtes läbi viia ajakulukas asjakohasuse ja lubatavuse test (KrMS § 286¹).²⁵ Kuivõrd 2004. aastal toodi kriminaalmenetluse seadustikku olulise põhimõttena võistleva kohtumenetluse tagamiseks ja sellele omase rollijaotuse toimimiseks kriminaalmenetluse vahetuse põhimõtte, peab iga kohtumenetluse käigus esitatud tõendi uurimine kohtus toimuma vahetult: kui tõendit ei ole maakohtus kohtuliku uurimise käigus vahetult uuritud, ei tohi kohus kohtulahendis sellisele tõendile tugineda ning vahetult uurimata jäetud tõendile tuginev kohtulahend on reeglina KrMS § 305¹ lg-s 2 sätestatust järeldatuna ebaseaduslik.

Ühest ja universaalset selgitust sellest, mida tõendite vahetu uurimise nõue endast täpselt kujutab, ei ole võimalik välja tuua, sest vahetuse põhimõtet võib mõista mitmes erinevas kontekstis ning tasandil. Näiteks on M. Sillaots lihtsustatult sedastanud, et vahetuse põhimõtte kriminaalmenetluses tähistab kohtulahendi kirjutamisel sellise tõendi kasutamise keeldu, mis ei olnud vahetu kohtuliku arutamise esemeks.²⁶ Õigusteoreetikud John D. Jackson ja Sarah J. Summers on aga ühiselt vahetuse põhimõtet kriminaalmenetluses mõtestanud kui nõuet luua kõik asja lahendamisel kasutatavad tõendid kohtuniku või nõ faktide leidja (inglise keeles *fact-finder*) juuresolekul.²⁷ Tunnustatud õigusteoreetik ja Yale Ülikooli professor Mirjan R. Damaška on aga nentunud, et vahetuse põhimõtet tuleb eristada selle kahes erinevas tähenduses: esiteks, tuleb mõista vahetuse põhimõtet selle kitsas ehk formaalses tähenduses, ja teiseks, vahetuse põhimõtet selle laiemas ehk sisulises tähenduses. Vahetuse põhimõtte selle kitsamas tähenduses tähistab Damaška hinnangul, sarnaselt Jacksoni ja Summersi sedastatule, nõuet luua

²² Sillaots, M. Kohtuliku uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. – Juridica 2012/8, lk-d 623,625.

²³ RKKKo 26.09.2006 otsus asjas nr 3-1-1-67-06, p 7.1.

²⁴ KrMS § 259 lg 3 võimaldab kohtul kohtueelses menetluses kogutud tõenditega tutvuda ka siiski eelistungil, kui selline vajadus peaks eelistungi korraldamise alustest tingituna tõusetuma (vt Sillaots, M. KrMSK § 259/1).

²⁵ Kuigi KrMS § 286¹ grammatilisel tõlgendamisel see selgesõnaliselt ei väljendu, järeldub ajaloolise tõlgendamise tulemusel, et sätte sisuks ja eesmärgiks on olnud just küsimus tõendi asjakohasusest ja lubatavusest (vt nt Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri 599 SE seletuskiri, lk 39).

²⁶ Sillaots (2004), lk 52.

²⁷ Jackson, J. D., Summers, S. J. The Internationalisation of Criminal Evidence: Beyond The Common Law and Civil Law Traditions. Cambridge: Cambridge University Press 2012, lk 67.

kõik tõendid vahetult kohtuasja lahendava kohtuniku juuresolekul, võistleva kohtumenetluse tingimustes. Vahetuse põhimõtte selle laiemas tähenduses tähistab Damaška sõnul aga nõuet esitada kohtule vaid originaal- või algtõendid.²⁸ Viimase näol on sisuliselt tegemist Anglo-Ameerika menetlusmodelile omase kuulduste kasutamise keeluga, mis on sätestatud ka Eesti kriminaalmenetluse seadustiku §-s 66 lg-s 2¹.

Eesti õiguses leidub vahetuse põhimõtte selle kõige üldisemas ja abstraktsemas tähenduses PS §-s 146, mis nõuab, et õigust mõistab ainult kohus. Õigusemõistmise ainupädevuse kohtule andmine tähendab, et kohtul tuleb kohtupidamise käigus otsustusele jõuda vaid enda vahetutele teadmistele ja kogemustele tuginedes, mitte mõne teise institutsiooni vahendatud teadmistele või järeldustele põhinedes.²⁹ Eesti kriminaalmenetlusõiguses on aga vahetuse põhimõtte peamiseks ja kesksmaks³⁰ väljenduseks KrMS § 15 lg 1, mis näeb ette, et maakohus tohib kohtulahendis tugineda vaid kohtulikul uurimisel vahetult uuritud tõenditele, tagades selliselt nii kriminaalmenetluse avalikkus kui ka KrMS §-s 7 sätestatud põhimõtted.

Vahetuse põhimõttega ja enne 2011. aasta septembris jõustunud seadusemuudatust ka suulisuse põhimõttega,³¹ on lahutamatult seotud kriminaalmenetluse avalikkuse põhimõtte.³² Kohtumenetluse avalikkuse põhimõtte osas lähevad õigusteoreetikute arvamused sageli lahku – ühest küljest peetakse seda isiku subjektiivseks õiguseks ning teisest küljest institutsionaalseks garantiiks, mis on mõeldud tagama kohtupidamisele avalikkuse järelevalve, et suurendada seeläbi isikute austust ja usaldusväärust kohtu vastu.³³ KrMS § 11 sätestatud avalikkuse põhimõtet võib aga pidada nii üheks kui teiseks: ühest küljest hõlmab KrMS § 11 isikuline kaitseala kahtlemata menetlusse kaasatud isikute, st eeskätt menetlusosaliste, huvisid, kuid teisest küljest ka avalikkuse esindajaid, st kohtumenetluse väliseid isikuid, ning nende õigust vahetult kohtuistungil toimuvat jälgida. Seejuures võimaldab aga avalikkuse põhimõtte võrreldes kohtuliku uurimise vahetuse põhimõttega oluliselt enam kõrvalekaldeid – eeskätt KrMS § 12 sätestatud alustel. Küll aga on Riigikohus hiljuti märkinud, et igasugune KrMS § 11 piirang peaks olema erandlik ning selgelt põhjendatud.³⁴ Lisaks on ka õiguskirjanduses leitud,

²⁸ Damaška, M. Of Hearsay and Its' Analogues. – Minnesota Law Review 1992/76, lk 446-448.

²⁹ Kergandberg, E., Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 96.

³⁰ RKKKo 18.02.2013 otsus asjas nr 3-1-1-89-12, p 6.

³¹ Enne 2011. aasta septembrit kehtinud kriminaalmenetluse seadustik nägi KrMS §-s 15 tõendite vahetuse põhimõtte kõrval ette ka suulisuse nõude. 2011. aasta revisjoni käigus aga suulisuse nõue kaotati. Nimelt nägi uus redaktsioon KrMS § 296 muutusena ette, teatud juhtudel võib tõendeid kohtus esitada ka muul viisil kui suuliselt (nt visuaalselt tehnilisi vahendeid kasutades). Seadusandja mõõnis, et asjaolu, et tõendit sõnasõnalt kohtuistungil ette ei loeta, ei takista siiski kohtul ja pooltel tõendit vahetult uurimast (vt Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri II-1 lugemise juurde, lk 3).

³² Kergandberg, E. KrMSK § 11/9-9.2.

³³ Nääs, O. Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-22-10. – Juridica 2010/4, lk 307.

³⁴ RKKKo 04.12.2020 otsus asjas nr 1-17-9149, p 19.

et isegi tänapäevases arenenud tehniliste võimalustega maailmas ei tohiks kohtumenetlus selle menetlusökonoomilistest kaalutlustest lähtuvalt kujuneda kohtute nõupidamistoas toimuvaks kirjalikuks dokumendimenetluseks, kus eeldatakse kõiksugu eri allikatest saadud teabe õigsust ja usaldusväärsust, kuivõrd seeläbi kaotab kohtumenetlus oma võistlevuse ja vahetuse.³⁵ Kuigi töö autor nõustub, et tõendite täielik kohtusaalis vahetult uurimata jätmise kahandab kohtumenetluse läbipaistvust ja kohtuniku veendumuse kujunemise protsessi jälgitavust, ei tähenda see tingimata, et põhjendatud ei võiks olla vahetu ja avaliku kohtupidamise põhimõttest irdumine üksikutes küsimustes, kus võimalikke puudujääke kohtuprotsessi ja kohtuniku veendumise kujunemisel on võimalik teiste tasakaalustavate meetmetega kompenseerida, tagades seejuures ka menetluse efektiivsus.

1.2. Vahetuse põhimõtte tähtsus Riigikohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas

1.2.1. Vahetuse põhimõtte tähtsus Riigikohtu praktikas

Riigikohus on vahetuse põhimõtet analüüsid nentunud, et praktikas realiseerub kohtuliku arutamise vahetuse põhimõte selles, et maakohtul tuleb lahendis tugineda vaid sellistele tõenditele, mida on kohtulikult arutamisel esitatud ja uuritud ning mis on ka protokollitud.³⁶ Eeltoodust lähtuvalt tuleb Eesti õiguses kehtivat KrMS § 15 lg-s 1 sätestatud vahetuse põhimõtet pidada eeskätt kohtu tegevust suunavaks põhimõtteks,³⁷ mitte aga niivõrd tõendite esitamise korda ja poolte käitumist suunavaks põhimõtteks. Seejuures ei järeldu magistritöö autori hinnangul Riigikohtu sedastatust, et vahetuse põhimõte poolte käitumisele kohtumenetluses üldse mõju ei avaldaks: isegi kui KrMS § 15 on mõeldud peaaesjalikult suunama just kohtu tööd, siis vahetuks kohtulikult uurimiseks saavadki ju tõendeid esitada vaid kohtumenetluse pooled.

Riigikohtu kriminaalkolleegium on pidanud oluliseks rõhutada, et KrMS § 15 lg-s 1 sätestatud tõendi vahetu uurimise põhimõttel on kriminaalmenetluses tähtis roll kaitseõiguse ja menetluslike garantiide, st eeskätt ausa kohtumenetluse põhimõtte ja süütuse presumptsiooni tagamisel, kuivõrd võid sellisel viisil on tagatud süüdistatava võimalus tutvuda vahetult tema vastu esitatud tõenditega ja esitada neile vastuväiteid.³⁸ Eriti oluliseks on Riigikohus kohtuliku arutamise vahetuse põhimõtet pidanud isikuliste tõendiallikate puhul, seda eeskätt seetõttu, et isikulise tõendiallika ütluste usaldusväärsusele ei avalda mõju ainult nende ütluste sisu, vaid ka

³⁵ Nääs (2010), lk 307.

³⁶ RKKKo 08.04.2020 otsus asjas nr 1-15-6483/415, p 29-30.

³⁷ RKKKo 18.02.2013 otsus asjas nr 3-1-1-89-12, p 6.

³⁸ *Ibidem*, p 6.

see kuidas ülekuulatatav risküsitlusel käitub. Pelgalt istungi protokollis ning helisalvestistega tutvudes ei pruugi Riigikohtu hinnangul kõik asjakohased nüansid tajutavad olla, mõjutades seeläbi tunnistaja usaldusväärsuse küsimuses tehtavaid järeldusi.³⁹ Riigikohus on vahetuse põhimõtet analüüsid ka nentunud, et kohtuliku uurimise vahetuse ja suulisuse printsiibi tegelik realiseerumine kohtulikus arutelus peab võimalikult täpselt kajastuma ka kohtuistungis protokollis ja selle lugejale peab olema jälgitav, milline on kohtus vahetult uuritud tõendite kogum, millel süüdi- või õigeksmõistev kohtuotsus põhineb⁴⁰ – selliselt tagatakse ka kohtumenetluse avalikkus.

Olgugi, et Riigikohus on igati vahetuse põhimõtte tähtsust ja kesksust Eesti kriminaalkohtumenetluse mudelis tunnustanud, on Riigikohus eeskätt isikuliste tõendite allikate kontekstis jaatanud ka võimalust teha vahetuse põhimõttest erandeid⁴¹ ning leidnud, et kohtuliku arutamise vahetuse põhimõte ei ole absoluutne ning selle piiramine on lubatav, kui on arvestatud PS §-s 11 sätestatud tingimusi. Eeltoodu tähendab, et põhiõiguste ja -vabaduste riive peab olema esiteks, kooskõlas põhiseadusega, teiseks, vajalik ja kolmandaks, ei tohi piirang moonutada piiratavate põhiõiguste olemust. Ühe sellise vahetuse põhimõtte piirangua on Riigikohus viidanud KrMS §-s 291 sätestatud võimalusele kasutada tunnistaja varasemaid ütlused kohtus risküsitlemise võimaluseta.⁴² Näiteks on Riigikohus viitega EIK praktikale sedastanud, et süüdistatava kaitseõigust ja õigust tunnistajaid kohtuliku uurimise raames risküsitleda, on võimalik piirata juhtudel, mil kaalul on tunnistajate või kannatanute elu, vabadus või turvalisus. Riigikohtu hinnangul võib vahetuse põhimõttest irdumine olla lubatud olukordades, kus kannatanu või tunnistaja ei ole võimeline kohtuistungil ütlusi andma, seda näiteks liigse emotsionaalse pinge ja sellest lähtuvate võimalike negatiivsete tagajärgede tõttu. Eriti põhjendatuks pidas Riigikohus KrMS § 15 sätestatud vahetuse põhimõtte piiramist juhtudel, kus risküsitlemise all on seksuaalset laadi rünnaku läbielanud isikud, iseäranis kui selliste rünnakute ohvriteks on alaealised, ning leidis, et vältimaks kahjulikke tagajärgi, võib olla soovitatav läbielatu meenutamise vältimine. Eeltoodud seisukoha on aga Riigikohus esitanud reservatsiooniga ning märkis, et sellise piirangu kohaldamine eeldab meditsiinilise seisundi hindamist eksperdi poolt⁴³ ning pelk hirmutunne, ei ole piisav tunnistaja kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamiseks.⁴⁴

³⁹ RKKKo 08.04.2020 otsus asjas nr 1-15-6483/415, p 29.

⁴⁰ RKKKo 12.12.2005 otsus asjas nr 3-1-1-124-05, p 11.

⁴¹ RKKKo 20.12.2019 otsus asjas nr 1-12-5921/425, p 11.

⁴² RKKKo 18.02.2013 otsus asjas nr 3-1-1-89-12, p-d 7-8

⁴³ RKKKo 22.06.2011 otsus asjas nr 3-1-1-48-11, p 17.

⁴⁴ RKKKo 18.02.2013 otsus asjas nr 3-1-1-89-12, p 12.

Olulise osana vahetuse põhimõttest tuleb käsitleda ka Riigikohtu praktikast⁴⁵ tulenevat nõuet, et kõik kohtuotsuse tegemisel osalevad kohtunikud peavad olema osalenud ka asja arutamisel, vastasel juhul on tegemist KrMS § 339 lg 1 p-s 1 sätestatud kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisega. Eeltoodu on muuhulgas mõeldud tagama KrMS §-s 15 sätestatud kohtuliku arutamise vahetuse nõude täitmist ja seeläbi ka seadusliku ning põhjendatud kohtulahendi tegemist.⁴⁶ Riigikohus on kohtukoosseisu vahetamise kontekstis ka selgitanud, et KrMS § 15 sätestatud vahetuse põhimõtte puhul tuleb arvestada KrMS § 18 lg-s 4 sisalduvat erandit, mis võimaldab kohtukoosseisust kohtuniku või rahvakohtuniku väljalangemise korral tema asendamist kohtuliku arutamise ja vahetu uurimise ajal istungisaalis viibinud varukohtuniku või varurahvakohtunikuga, toomata seejuures kaasa vahetuse põhimõtte rikkumist.⁴⁷ Samas möönis Riigikohus eelviidatud lahendis, et erinevalt EIK praktikas sedastatule, mille kohaselt on mõnel juhul ka kohtukoosseisu vahetumisel võimalik menetluse uuesti alustamata jätmist erandlike asjaolude tõttu vältida⁴⁸, Eesti õiguses kehtiv kriminaalmenetluse seadustik sellist erandit ette ei näe, vaid piirdub KrMS § 18 lg-s 4 sätestatuga.

Seejuures on Riigikohus teinud hiljuti käesoleva töö seisukohast lähtuvalt märgilise tähtsusega lahendi ning märkis, et *de lege ferenda* võiks seadusandja kaaluda kriminaalmenetluse seadustiku muutmiselt selliselt, et võimaldada kriminaalasja arutava kohtukoosseisu vahetumisel tõendite vahetu uurimise põhimõtet EIK-i juhised silmas pidades piirata. Lisaks selgitas Riigikohus, et kuivõrd kehtivas riigisiseses õiguses vahetuse põhimõtte piiranguteks kohtukoosseisu vahetumisel õiguslikku alust ei ole ning seda ei saa tuletada ka EIÕK-st ega selle kohaldamispraktikast, ei saa kehtivas kriminaalmenetluse korras selliseid täiendavaid põhiõiguste piiramise aluseid tuletada ka kohus.⁴⁹

1.2.2. Vahetuse põhimõtte tähtsus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas

Vahetuse põhimõtet, peamiselt⁵⁰ küll veidi kitsamas tähenduses, kui seda on tehtud käesolevas magistritöös ehk EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis d sätestatud konfrontatsiooniõigust ja selle võimalikke piiranguid, on põhjalikult käsitlenud ka EIK.

⁴⁵ RKKKo 02.12.2005 otsus asjas nr 3-1-1-122-05, p 7.

⁴⁶ RKKKo 01.12.2014 otsus asjas nr 3-1-1-73-14, p 12.

⁴⁷ RKKKo 08.04.2020 otsus asjas nr 1-15-6483/415, p 29.

⁴⁸ EIKo 6962/13, *Škaro vs. Horvaatia*, p 44; EIKo 10075/02, *Graviano vs. Itaalia*, p 51.

⁴⁹ RKKKo 08.04.2020 otsus asjas nr 1-15-6483/415, p 30.

⁵⁰ Kuid mitte ainult, näiteks on EIK sedastanud, et *kõik* asja lahendamise tähtsust omavad tõendid tuleb esitada kohtule süüdistatava juuresolekul avalikul kohtuistungil, võttes seejuures arvesse ka kohtumenetluse võistlevuse elemente. Vt nt EIKo 34896/97, *Craxi vs. Itaalia*, p 85; EIKo 69116/01, *Mayali vs. Prantsusmaa*, p 31.

EIK on enda praktikas järjekindlalt sedastanud, et EIÕK artiklist 6 punktides 1 ja 3 d tingituna saab kohtuotsus tugineda vaid sellistele tõenditele, mis on esitatud avalikul kohtulikul arutamisel ja süüdistatava juuresolekul, kus on muuhulgas tagatud süüdistatava sisuline võimalus esitada tema vastu esitatud tõenditele vastuväiteid. Samas ei ole ka EIK hinnangul selline nõue absoluutne.⁵¹ Nii on EIK möönnud, et EIÕK artikli 6 lõik 3 punktis d sätestatud konfrontatsiooniõiguse piirangud, näiteks tunnistaja kohtueelsel uurimisel või varasemal kohtulikul arutamisel antud ütluste kasutamine tõendina,⁵² on lubatud, kui seejuures on arvestatud ja tagatud süüdistatava kaitseõigus.⁵³

Kaitseõigusega on EIK hinnangul arvestatud eeskätt siis, kui süüdistatavale on tagatud piisav ja nõuetekohane võimalus esitada vastuväiteid ja küsitleda tunnistajat kas kohtueelsel uurimisel ütluste andmise ajal või hilisemas menetlusetapis.⁵⁴ Lisaks on EIK leidnud, et sellisele piiratud ulatuses tagatud kaitseõigusele on võimalik kehtestada ka täiendavaid piiranguid ning seda eelkõige olukordades, kus kaalul võib olla kannatanute elu, vabadus või turvalisus.⁵⁵ Näiteks on EIK jaatanud süüdistatava kaitseõigust tagatuks olukorras, kus tunnistaja ähvardamise tõttu võimaldataks tunnistajat küsitleda vaid süüdistatava kaitsjal, kuid mitte süüdistataval endal.⁵⁶ Eeltoodut silmas pidades on oluline rõhutada, et lubatavad on üksnes sellised kaitseõigusi piiravad vahendid, mis on hädavajalikud, ning et kaitseõiguse kitsendamist tuleb tingimata tasakaalustada teiste menetlusnormide ja -nõuete täpse järgimisega.⁵⁷

Näiteks on EIK praktikas ühe tasakaalustava meetmena kaitseõiguse piiramisel seadnud range nõude, et kohtuotsus ei tohi üksnes või valdavas osas põhineda ütlustel, millele süüdistaval ei ole olnud võimalust kas kohtus või kohtueelses menetluses võimalik vastuväiteid esitada. Keelatud on ka kohtulahendis määravas osas anonüümse tunnistaja ütlustele tuginemine.⁵⁸ Tunnistaja kohtulikust ülekuulamisest loobumiseks ja tema poolt kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamiseks peab EIK hinnangul aga alati esinema põhjendatud alus, mille olemasolu tuleb hinnata isegi olukorras, kus tunnistaja ütlused ei ole ainsaks ega määravaks tõendiks.⁵⁹

EIK on konfrontatsiooniõiguse valguses muuhulgas sedastanud, et õiglase kohtumenetluse tagamiseks EIÕK artikli 6 tähenduses, tuleb üldreeglina tunnistaja üle kuulata lõplikku

⁵¹ EIKo 11444/85, *Delta vs. Prantsusmaa*, p 36.

⁵² EIKo 12398/86, *Asch vs. Austria*, p 27.

⁵³ EIKo 33354/96, *Luca vs. Itaalia*, p 39.

⁵⁴ EIKo 11444/85, *Delta vs. Prantsusmaa*, p 36.

⁵⁵ EIKo 20524/92, *Doorson vs. Holland* p 74; EIKo 33900/96, *P. S. v Saksamaa*, p 22.

⁵⁶ EIKo 8395/78, *X vs. Taani*, lk 52; vt ka EIKo 53848/07, *Fikeret Karahan vs. Türgi*, p 39.

⁵⁷ EIKo 33900/96, *P. S. vs. Saksamaa*, p 23.

⁵⁸ EIKo 20524/92, *Doorson vs. Holland*, p 76.

⁵⁹ EIKo 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaya Tahery vs. Ühendkuningriik*, p 120.

kohtulahendit tegeva kohtukoosseisu ees⁶⁰ ning kohtukoosseisu vahetumisel tuleks üldjuhul tunnistaja uuesti üle kuulata. EIK hinnangul on eeltoodu vajalik, sest see annab võimaluse süüdistatavale vahetult kohtulahendit tegeva kohtukoosseisu ees tunnistaja öeldule vastuväited esitada⁶¹ ning võimaldab kohtul tunnistaja käitumist ja usaldusväärsust risküsitlusel vahetult hinnata. Viimatiöeldu on EIK sõnul oluline seetõttu, et kohtu tähelepanekutel tunnistaja käitumisviisi ja retoorika kohta võib olla lõpplahendi tegemisel määrav tähtsus.⁶²

Samas võimaldab EIK praktika selliste vahetuse põhimõtte piirangute tegemist nagu Riigikohus *de lege ferenda* seadusandjale soovitas,⁶³ ja lubab kohtulahendi tegemisel osaleda ka selltel kohtunikel, keda vahetu risküsitlemise ajal istungisaalis ei viibinud on aga EIK, kui selleks on võetud põhiõiguste riivet tasakaalustavaid meetmed.⁶⁴ Seega ei näe EIK kohtukoosseisu vahetumisel vahetuse põhimõtte vastu eksimisel ilmtingimata õiglase kohtumenetluse põhimõtte rikkumist EIÕK artikli 6 tähenduses, vaid kohtul tuleb iga menetluse puhul võimalikku rikkumist eraldi hinnata. Rikkumise võimalikkuse hindamiseks on EIK arvestanud näiteks järgmiseid asjaolusid: kas küsimus tunnistaja usaldusväärsusest on üldse tõusetunud, kas kohtukoosseis vahetus täies ulatuses, kas uuele kohtukoosseisule on võimaldatud protokolliga tutvumist, milline osakaal oli tunnistaja ütlustel lõpplahendi tegemisel ning kas koosseisuvahetus võis kuidagiviisi viidata sellele, et see toob endaga kaasa diametraalselt teistsuguse kohtulahendi.⁶⁵

Näiteks leidis EIK asjas *Cutean vs. Rumeenia*, et kohtukoosseisu vahetumisel ei rikuta vahetuse põhimõtet olukorras, kus tunnistaja usaldusväärsuse küsimus ei ole menetluses üldse tõstatatudki ega kuulu vaidluse esemesse ja uuele koosseisule on tehtud kättesaadavaks risküsitluse protokoll.⁶⁶ Olulise põhimõttena EIK magistritöö autori hinnangul eeltooduga iseenesest jaatanud vahetuse põhimõttest irdumise võimalikkust tõendamiseseme asjaolude puhul olukorras, kus võetavad tasakaalustavad meetmed on piisavad ja tunnistaja usaldusväärsuse küsimus vaidluse all ei ole, võimaldades seeläbi vahetuse põhimõtte piiramisel Eesti kohtupraktikast mõnevõrra laiemat tõlgendamist. Samas rõhutas EIK, et EIÕK artiklis 6 sätestatud õiglase kohtupidamised põhimõtte vastu eksitud olukordades, kus mitte ükski lõpliku kohtuotsuse teinud kohtunikest ei viibinud tunnistajate ülekuulamisel. EIK ei pidanud antud asjas uuele kohtukoosseisule protokollide esitamist piisavalt tasakaalustavaks meetmeks,

⁶⁰ EIKo 63446/13, *Lorefice vs. Itaalia*, p 43; EIKo 37272/08, *Daştan vs. Türgi* p 33.

⁶¹ EIKo 10075/02, *Graviano vs. Itaalia*, p 38.

⁶² EIKo 37442/97, *P.K. vs. Soome*, p b.

⁶³ RKKKo 08.04.2020 otsus asjas nr 1-15-6483/415, p 30.

⁶⁴ EIKo 33900/96, *P. S. vs. Saksamaa*, p 23.

⁶⁵ EIKo 10075/02, *Graviano vs. Itaalia*, p 39-40; vt ka EIKo 6962/13, *Škaro vs. Horvaatia*, p 22-31.

⁶⁶ EIKo 53150/12, *Cutean vs. Rumeenia*, p 60-73.

kuivõrd tunnistajate ülekuulamised lõpliku kohtuotsuse tegemisel sedavõrd olulist rolli, et need tulnuks uuesti läbi viia.⁶⁷

1.2.3. Õiglase kohtumenetluse garantiidest loobumise võimalikkus Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas

Ei EIÕK artikli 6 sõnastus ega eesmärk⁶⁸ ei välista kohtualuse võimalust oma vabal tahtel selge suulise väljendusega või vaikivalt artiklis 6 sätestatud mistahes spetsiifilistest õigustest loobuda.⁶⁹ Küll aga on eeltoodu puhul oluline rõhutada, et süüdistataval ei ole võimalik loobuda üldisest õigusest õiglasele kohtumenetlusele, kuivõrd selline loobumine ei vastaks mitte üksnes üksikisiku, vaid ka ühiskonna üldistele huvidele. Üldine õigus õiglasele kohtumenetlusele kätkeb aga endas mitmesuguseid spetsiifilisi õigusi, nt EIÕK artiklist 6 punktidest 1 ja 3 d õigus vahetule ja avalikule kohtuistungile, artikli 6 lõike 3 punktis d sätestatud konfrontatsiooniõigus ja artikli 6 lõikes 2 sätestatud süütuse presumptsioon, millest üksikult saab süüdistatav loobuda. Samas tuleb aga eeltoodu puhul arvestada, et kuivõrd EIÕK artiklis 6 sätestatud üksikuid ja spetsiifilisi õiguseid tõlgendatakse üldise õiglase kohtumenetluse valguses, tuleb nendest loobumised puhul hinnata, kas üldine õigus õiglasele kohtumenetlusele on jätkuvalt tagatud. Õigusest loobumisel puhul tuleb seega jälgida, et spetsiifilisest õigusest loobumine ei kahjustaks õiglast kohtumenetlust tervikuna.⁷⁰

Selleks, et spetsiifilisest õigusest loobumine ei kahjustaks õiglast kohtumenetlust üldiselt, peab EIK praktikast lähtuvalt loobumine vastama teatavatele tingimustele.⁷¹ Esiteks peab loobumine olema üheaegselt (i) süüdistava vaba tahte väljendus, st see peab olema ühemõtteliselt väljendatud, kas siis sõnaliselt või käitumisega (inglise keeles *voluntary*), (ii) teadlik (inglise keeles *knowing*) ja (iii) arukas (inglise keeles *intelligent*). Teadliku ja intelligentse otsustuse tegemine eeldab, et süüdistatav näeb mõistlikult ette ning saab aru, mis on õigusest loobumise tagajärg.⁷² Täiendava kriteeriumina nõuab õigustest loobumine, et menetluses võetaks tarvitusele tasakaalustavad meetmed ja tagatakse õiglase kohtumenetluse miinimumgarantiid, mis vastavad oma olemuselt loobunud õiguse olulisusele.⁷³

⁶⁷ EIKo 53150/12, *Cutean vs. Rumeenia*, p 60-73.

⁶⁸ EIKo 56581/00, *Sejdovic vs. Itaalia*, p 86.

⁶⁹ Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud vlj. Tallinn: Juura 2014, lk 138.

⁷⁰ Lõhmus (2014), lk 138.

⁷¹ EIKo 7025/04, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, p 77.

⁷² Lõhmus (2014), lk 139.

⁷³ EIKo 7025/04, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, p 77.

Lisaks on EIK lihtmenetluste kontekstis möönnud, et EIÕK artiklis 6 loetletud spetsiifilistest õigustest loobumine ei tohi olla vastuolus olulise avaliku huviga.⁷⁴ Avaliku huvi põhimõtet arvestades on oluline meeles pidada, et mida tõsisem on konkreetse süüteo eest ettenähtav sanktsioon, seda olulisem on tagada, et asja arutatakse siiski üldkorras vahetu ja võistleva kohtumenetluse tingimustes, st vastukaaluks mõnele alternatiivmenetluse mudelile, mis eeldab süüdistatava poolt mitmetest EIÕK artiklis 6 sätestatud spetsiifilistest õigustest loobumist. Näiteks ei saa olulise avaliku huviga kooskõlas olevaks pidada olukordi, kus karistusena eluaegse vangistuse kohaldamist võimaldava kuriteo toimepanemine lahendatakse mõne sellise lihtmenetluse abil, kus süüdistatav pääseks vaid rahatrahviga.⁷⁵ Samas ei saa aga avalikkuse huvid siiski õigustada süüdistatava kaitseõiguse olemuse ja tähtsuse summutamist.⁷⁶

1.3. Kehtiva tõendamise korra problemaatika

Juba 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel mööndi, et integreeritud inkvisitsioonilise-võistleva kriminaalmenetluse üheks suurimaks väljakutseks saab olema erinevate õiguste ja menetluslike garantiide tasakaalustamine.⁷⁷ Ühest küljest seab kehtiv kriminaalmenetluse seadustik kõrgele kohale menetlusökoonoomia põhimõtte ja kohtumenetluse võistlevuse, teisest küljest nõuab aga rangete ja ajakulukate tõendamisreeglite järgmist, heites seejuures kõrvale ühe võistleva kohtumenetluse olulisima põhimõtte: võistlevat kohtumenetlust juhivad pooled.⁷⁸ Paraku ei ole sellistest vastuolulistest põhimõtetest lähtuv kriminaalmenetlus seadusandja poolt võistlevale kohtumenetlusele üle minnes seatud menetlusökonomilisi eesmärke ja taotletud garantiisid praktikas oodatud ulatuses realiseerinud vaid end isegi mõneti minetanud.⁷⁹

Ühest küljest püüdleb kehtiv kriminaalmenetlus objektiivse kohtueelse menetluse läbiviimisele, kus uurimisasutusel ja prokuratuuril tuleb koguda ja vormistada nii kahtlustatavat süütavaid ja süüdistust põhistavaid tõendeid kui ka kahtlustatavat õigustavaid tõendeid (KrMS § 211 lg 2). Teisest küljest püüdleb Eesti kriminaalmenetlus aga võistleva kohtumenetluse rakendamise poole, mis paneb prokuratuurile kohustuse kõik kohtueelses menetluses kogutud tõendid vahetu uurimise tarbeks võistleva kohtumenetluse tingimustes uuesti vormistada ja nõuetekohaselt kohtule esitada. Eeltoodu on tingitud sellest, et kohtueelses menetluses kogutud tõendeid reeglina üldmenetluses toimivas kohtumenetluses arvestada ei

⁷⁴ EIKo 11855/85, *Hakansson ja Sturesson vs. Rootsi*, p 66; EIKo 56581/00, *Sejdovic vs. Itaalia*, p 86.

⁷⁵ Aall, J. Waiver of Human Rights. – Nordic Journal of Human Rights 2011/29(2-3), lk 220.

⁷⁶ EIKo 50541/08, 50571/08, 50573/08 ja 40351/09, *Ibrahim et al. vs. Ühendkuningriik*, p 252.

⁷⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri 599 SE, lk 5.

⁷⁸ Vriend (2016), lk 98.

⁷⁹ KrMS muutmisvajaduse arutelu, lk 14.

saa ning kohtunikule kriminaaltoimikut ei edastada. See tähendabki, et prokuratuuril tuleb kõik kohtueelses menetluses kogutud ja kriminaaltoimikus vormistatud tõendid võistleva kohtumenetluse käigus kohtule ükshaaval esitada, et neid siis vahetult kohtusaalis koos kõigi menetlusosaliste ja kohtunikuga uurima asuda ja avaldada. See on aga tinginud olukorra, kus KrMS-is ettenähtud üldmenetluse tõendamissüsteem on kujunenud väga ajakulukaks ka ressursi neelavaks protsessiks,⁸⁰ siinhulgas nii kohturessursi, kaitsjate kui ka uurimisasutuste ja prokuratuuri ressursi.

Ressursikulu on sedavõrd suurem, et Riigikohus on seni süüdistuse konkreetsust ja arusaadavust tagavate nõudmiste osas olnud üsna range ja sellega on omakorda tõusetunud prokuröri soov enda positsiooni mahukate ning detailsete kriminaaltoimikute ja arvukate menetlustoimingutega kindlustada. Eeltoodu koormab aga kriminaalasja ning pikendab seeläbi kohtuliku menetluse läbiviimise kestust.⁸¹ Kuigi juba üldprintsiibis ei ole tõendamisel dubleeriva tegevuse kasutegur just kuigi suur ning sellele kuluv ressurss põhjendatud,⁸² tõusetub küsimus dubleeriva tegevuse vajalikkusest veelgi teravamalt selliste asjaolude tõendamise osas, kus tõendamisvajadus puudub – eelkõige juhtudel, kus konkreetne asjaolu jääks poolte soovil ja kokkuleppel vaidluse esemest üldse välja, st antud küsimuses võistlevat kohtumenetlust nõudvat vaidlust ei olegi. Kehtiv KrMS aga tänasel kujul lähtudes üldmenetluses üldnõudest, et kõiki asjaolusid tuleb vahetu kohtuliku uurimise käigus tõendada, olulisi erandeid ei luba,⁸³ kuivõrd KrMS § 60 lg-st 1 lähtuvalt võib kriminaalasja lahendamisel tugineda ainult sellistele asjaoludele, mis on vahetu kohtuliku uurimise käigus kinnitust leidnud või kohtu poolt üldtuntuks tunnistatud. Erinevalt TsMS § 231 lg-s 1 sätestatust ei võimalda KrMS hoolimata enda võistlevast iseloomust kohtul asja lahendamisel tugineda poolte tõendamiseseme asjaolude suhtes tehtud kokkuleppele.

Eeltoodu on magistritöö autori hinnangul tingitud suuresti sellest, et erinevalt Anglo-Ameerika mudelist, Eestis, sarnaselt Mandri-Euroopa riikidele kriminaalmenetluses vaieldavate ja vaieldamatute asjaolude osas vahet ei tehta.⁸⁴ Kuigi kehtiv õigus näeb ette küll erandeid tõendite lihtsustatud korras esitamiseks (st eeskätt poolte kokkuleppel KrMS § 296 lg 3 sätestatud korras tõendi avaldatuks lugemine), ei ole kohus ka siis tõendite vahetust uurimisest ja hindamisest vabastatud ning kohtul tuleb siiski veenduda, kas esitatud tõendid võimaldavad

⁸⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri, lk 5.

⁸¹ KrMS muutmisevajaduse arutelu, lk 6.

⁸² KrMS eelnõu väljatöötamise kavatsus (09.02.2017), lk 3.

⁸³ Seejuures ei saa väita, et KrMS üldmenetluses vahetuse põhimõttest erandeid üldse ei lubaks. Küll aga saab mõõnda, et valdavas osas kätkevad üldmenetluses relevantset erandid endas isikuliste tõendiallikate uurimiseks ette nähtud erandeid (vt nt KrMS § 67; § 69; § 269 lg-s 2; § 289¹ lg 2; § 291; § 294; § 298¹ lg 2)

⁸⁴ Lõhmus, U. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süü põhimõttega? – Juridica 2014/7, lk 546.

konkreetsel faktilisel asjaolu või väite tõendamiseks lugeda või mitte. Ka KrMS § 227 lg 3 punktis 1 sätestatud nõue märkida kaitseaktis, millised süüdistusaktis esitatud väited ja seisukohad vaidlustatakse ja millised võetakse omaks, ei ole oma formaalse iseloomu tõttu enda eesmärgi täitnud ega ole KrMS 60 lg-test 1 ja 2 järeldatauna kohtule siduv.⁸⁵ Kuigi kaitse- ja süüdistusakti esitamise kohustuse eesmärgiks on suunata pooli juba enne eelistungit enda seisukohti olulistes küsimustes avaldama, ei välista see siiski kuidagi kohtu kohustust tõendeid uurida ka küsimustest, mis vaidluse all üldse ei ole.⁸⁶ Magistritöö autori hinnangul ei saa aga võistlevas kohtumenetluses pidada sellist lähenemist loomulikuks – seda enam, et seadusandja on 2004. aastal seadnud selge menetlusökonoomiast lähtuva eesmärgi, mille tagamine kriminaalmenetluses eeldab aga peaaegu alati tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamisest ning kriminaalmenetluse traditsioonilistest eesmärkidest ja printsiipidest suuremal või väiksemal määral loobumist.⁸⁷ Võistleva kohtumenetluse idee seisnebki eelkõige kohtumenetluse dispositiivsuses ja poolte võimaluses menetluse käiku juhtida.⁸⁸ Viimastel aastatel on teravalt tõusetanud küsimus sellest, kas niivõrd paindumatud tõendamisreeglid ja bürokraatia on vajalik ning põhjendatud.⁸⁹

Ühe mõeldava vahendina ressursikulu vähendamiseks on õigusmaastikul tõusetanud arutelu tõendamisreeglite lihtsustamisest, sh ka kahe toimiku süsteemi kaotamise võimalikkusest ja vajalikkusest. Eeltoodu näol oleks kahtlemata tegemist mahuka ja Eestis juurdunud arusaamu arvesse võttes ka keerulise ülesandega, mida käesoleva magistritöö mahtu silmas pidades ei ole võimalik ammendavalt käsitleda – küll aga analüüsitakse kahe toimiku süsteemi kaotamise ja sellest lähtuvalt vahetuse põhimõttest irdumise võimalikkust ja vajalikkust üksikute tõendamiseseme asjaolude osas.

⁸⁵ KrMS revisjoni väljatöötamise kavatsus (21.09.2020), lk-d 3-4.

⁸⁶ KrMS muutmise vajaduse arutelu, lk-d 7 ja 17

⁸⁷ Sillaots (2004), lk 8.

⁸⁸ McConville, M., Mirsky, C.L. Jury Trials and Plea Bargaining: A True History. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing 2005, lk 327.

⁸⁹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (09.02.2017), lk 3. – <http://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/aca7e3cf-d349-4a40-a700-bbdb2b5a115c#T9ehZ0F3> (28.04.2021).

2. POOLTE KOKKULEPE OSALISE TÕENDAMISEST VABASTAMISE ALUSENA

2.1. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena lihtmenetlustes

2.1.1. Lihtmenetlused dispositiivse kriminaalmenetluse väljendusena

Kuritegevuse pidev kasv viimastel aastakümnetel ja üldkorras läbiviidava menetlusega kaasnevad suured kulud viisid sajandi alguses mitmed Euroopa riigid olukorda, kus siseriiklikud kohtud ja õiguskaitseasutused ei tulnud enam kriminaalasjade suure hulga tõttu nende lahendamisega mõistliku menetlusaja jooksul toime. Eeltoodu tingis terves Euroopas kriminaalmenetluse lihtsustamise vajaduse.⁹⁰ Menetluste lihtsustamiseks on reeglina erinevates menetlusmudelites ette nähtud peamiselt kolme tüüpi vahendeid: esiteks, teatud menetluslike etappide ja protseduuride ärajätmine, teiseks, menetlustähtaegade lühendamine ning kolmandaks, menetluses teatavate formaalsuste ja tagatiste ärajätmine. Seadusandjad üle Euroopa hakkasid sajandi alguses olukorra leevendamiseks üha enam seadma esikohale menetlusökonoomia põhimõtte tähtsust ning juurutasid enda kriminaalmenetluse mudelitesse alternatiivseid menetlusliike, mis eeldasid muuhulgas teatavatest menetluslikest formaalsustest ja garantiidest loobumist ja üldmenetlusele omaste protseduuride ärajätmist.⁹¹

Kriminaalasjade suurt hulka silmas pidades on ilmne, et igale süütegijale ei ole võimalik kohturessursi piiratud tõttu täiemahulist üldmenetlust tagada, mistõttu on lihtmenetluste sissetoomine mistahes õigussüsteemi igati loogiline ja vajalik samm. See võimaldab jätta üldmenetlusele kuluva ressursi keerukate ja tõsiste kriminaalasjade lahendamiseks. Lihtmenetlused on kogu maailmas mängimas järjest suuremat rolli ning üldkorras menetluste läbiviimine on muutumas järjest harvemaks nähtuseks. USA-s on kriminaalasjade läbirääkimiste ja kompromissi kaudu lahendamine end menetlusökonoomia tagamise vahendina tõestanud juba aastakümneid ja üldmenetluses lahendatakse väga väike osakaal kriminaalasjadest. Euroopa riikide irdumine kriminaalasjade arutamisest pelgalt üldkorras on toimunud aga alles viimase kahekümne aasta jooksul.⁹² Ilmselt on Mandri-Euroopa riikide võrdlemisi hiline arusaam alternatiivmenetluste vajadusest tingitud neis riikides väga tugevalt juurdunud traditsioonidest ja printsiipidest, mis ajalooliselt oma olemuselt konstruktivistlikku tõekäsitlust tunnistada ei võimaldanud.

⁹⁰ Gilliéron G. Comparing Plea Bargaining and Abbreviated Trial Procedures. The Oxford Handbook of Criminal Process. Oxford: Oxford University Press 2019, lk 703.

⁹¹ Jovanović, I., Stanisavljević, M. (toim.). Simplified Forms of Procedure in Criminal Matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application. – OSCE Mission to Serbia 2013, lk 6.

⁹² Gilliéron (2019), lk 703-704.

Õiguskirjanduses on mööndud, et igasuguse alternatiivmenetluste sissetoomist riigi kriminaalmenetlusõigusesse tuleb pidada poliitiliseks valikuks. See tähendab, et seadusandjal tuleb teha otsus, millistest garantiidest loobumist vastutasuks teiste garantiide või õiguste efektiivsemaks tagamiseks, ühiskond tervikuna aktsepteerib ja tunnustab.⁹³ Eeltoodu vastab igati tänapäevase kriminaalmenetluse mudeli arusaamadele: nimelt ei ole meil tänapäeval enam võimalik selgekujulisi ning vastanduvaid menetluse mudeleid eristada ning võimatu on möönda puhtalt võistleva või puhtalt uuriva menetluse mudeli olemasolu. Jaatada tuleb pigem konkreetse riigi poliitilistest ja praktilistest kaautustest lähtuvalt välja kujunenud süsteemi – tegemist on pigem hübriid- või segasüsteemidega, mis on ajas pidevas muutumises ja arengus.⁹⁴ Ka käesolevas töös analüüsitav lahendus eeldaks seadusandja poolt õiguspoliitilise ja praktilise otsustuse tegemist ning veelgi enam võistleva kohtumenetluse elementide lubamist.

Osati on Eesti seadusandja juba sellise otsustuse teinud, olles USA eeskujul kriminaalmenetlusesse juurutanud mitmeid alternatiivmenetlusi, mis kahtlemata kätkevad endas menetlusökonoomilisi eesmärke ja mõningatest õigustest loobumise tunnustamist.⁹⁵ Lihtmenetlused tähistavad oma olemuselt võistlevale kohtumenetlusele iseloomuliku dispositiivse kriminaalmenetluse mudeli väljendust ning põhinevad poolte soovil ehk konsensualismil.⁹⁶ Poolte vaheliste kokkulepete⁹⁷ võimaldamine kriminaalmenetluses tähistab üle kogu maailma üldisemat eesmärki, milleks on kas täismahulise ja koormava kohtueelse uurimise või avaliku ja suulise kohtumenetluse ja sellega kaasnevate õiglase kohtumenetluse tagatiste (osaline) vältimine.⁹⁸ Kuivõrd lihtmenetluste kohaldamine eeldab, et süüdistatav loobub menetluse kiiruse tõstmise eesmärgil üldisest ja vahetust kohtulikust arutamisest,⁹⁹ ja kohtumenetluse, sh ajakulukas tõendamisprotsess viiakse poolte kokkuleppel lähtuvalt läbi lihtsustatud korras, võimaldab nende kasutamine kahtlemata kriminaalasja lahendada oluliselt kiiremini, hoides aidates seeläbi nii riigi kui ka süüdistatava aja- ning raharessursse kokku hoida.

Lihtmenetluste konsensualismil põhinevat iseloomu arvestades ei saa seega väita, et Eesti kriminaalmenetluses omaksvõtu elemente või poolte kokkuleppeid tõendamiseseme asjaolude

⁹³ Lõhmus (2014), lk 35.

⁹⁴ Weigend, T. Should We Search for the Truth, and Who Should Do It. – North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation, 2011, 36(2), lk-d 401-402.

⁹⁵ Lõhmus, U. Quo vadis, kriminaalmenetlus? – Juridica 2020/3, lk 209.

⁹⁶ Pradel, J. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. – Juridica 2000/9, lk 565.

⁹⁷ Siinkohal on silmas peetud kokkuleppeid selle laiemas tähenduses, mitte kitsalt kokkuleppemenetlust kui menetlusliiki.

⁹⁸ Lõhmus (Juridica 2020), lk 202.

⁹⁹ *Ibidem*, lk 107.

osas üldse ei tunnistata.¹⁰⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku üldine loogika lähtub üldmenetlusest ja selle raames tagatavatest maksimaalsetest menetluslikest garantiidest, kuid lihtmenetluste puhul tagatavate menetluslike garantiide ulatus on üldmenetlusega võrreldes märgatavalt väiksem¹⁰¹ ning kuigi kriminaalmenetluse seadustik ei luba osalist tõendamisest vabastamist poolte kokkuleppel üldmenetluses, on see lubatud mitmes lihtmenetluses, kus kriminaalasja täiemahulist arutamist ei toimu. Samas jääb Eesti menetlusõigusele tuttav piiratud dispositiivsuspõhimõtte kaugele sellest, mida tuntakse USA võistlevas kohtumenetluses.¹⁰² Anglo-Ameerika võistleva kohtumenetlusmudelil eristatakse kotumenetluses selgelt vaidluse all olevaid ja vaidluse all mitteolevaid asjaolusid. Kui tegemist on terves ulatuses vaidluse all mitteoleva asjaoluga, siis selle osas kohtumenetlust ja kohtulikku arutamist ei toimu ning asi lahendatakse nõ *guilty plea* (eesti keeles süüditunnistamine) alusel, mis saavutatakse reeglina *plea bargaining* (eesti keeles kokkuleppe) tulemusel.¹⁰³ Kui aga vaidluse esemest on välistatud vaid mõni üksik asjaolu või väide, lahendatakse selle konkreetse asjaolu tõendamisvajaduse küsimus *judicial admission* instituudi (eesti keeles omaksvõtt) abil.¹⁰⁴ Dispositiivsuse piiride osas sarnaneb KrMS seega siiski pigem Mandri-Euroopa arusaamadele, kus ei tunnistata avaldusi üksikute prokuratuuri väidete vaieldamatuteks lugemiseks.¹⁰⁵ Kuigi Mandri-Euroopa riikides vaieldavate ja vaieldamatute üksikute küsimuste vahel erisusi ei tehta, tunnustatakse siiski võimalust lahendada kriminaalasju ilma täieliku kohtumenetluseta.¹⁰⁶ Sarnaselt näeb Eesti menetlusseadustik dispositiivsuspõhimõtte väljendusena ette oportuunitedipõhimõtte ja lihtmenetlused.¹⁰⁷

2.1.2. Poolte kokkuleppe osalise tõendamisest vabastamise alusena kokkuleppemenetluses

Dispositiivne või läbirääkimistel põhinev õigusemõistmine (inglise keeles *negotiated justice*) saavutab enda ulatuslikema väljenduse just kokkuleppemenetluse ja -läbirääkimiste näol, mida USA-s tuntakse *plea bargaining* ja *guilty plea* menetlustena.¹⁰⁸ Kokkuleppemenetlus võetigi esimesena kasutusele just Ameerika Ühendriikides – seda mõnevõrra paradoksaalselt ja erisusena Mandri-Euroopa arusaamadest – reaktsioonina õiglase kohtumõistmise arengule.¹⁰⁹ Paradoksaalselt just seetõttu, et nagu iga lihtmenetlus, eeldab ka kokkuleppemenetluse

¹⁰⁰ Kergandberg, E. KrMSK §60/8.

¹⁰¹ RKKKm 13.06.2017 määrus asjas nr 3-1-1-16-07, p 11.

¹⁰² Sillaots (2004), lk 51.

¹⁰³ Lõhmus (Juridica 2014), lk 546.

¹⁰⁴ Slough, M. C. Confessions and Admissions. – Fordham Law Review 96 1959/28, lk 96.

¹⁰⁵ Sillaots (2004), 51.

¹⁰⁶ Lõhmus (Juridica 2014), lk 546.

¹⁰⁷ Sillaots (2004), 51.

¹⁰⁸ Kotnik S. The Emergence of Abbreviated Criminal Procedures in The Field Of Criminal Law. Policing in Central and Eastern Europe – Dilemmas of Contemporary Criminal Justice. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice, University of Maribor 2004, lk 1.

¹⁰⁹ Lõhmus (Juridica 2020), lk 202.

kohaldamine süüdistatava poolt mitmetest menetluslikest garantiidest loobumist, kokkuleppemenetluses vahest kõige ulatuslikumalt. Näiteks on EIK möönnud, et *plea bargaining* menetluse kohaldamiseks peab süüdistatav loobuma õigusest avalikule kohtupidamisele, õigusest esitada tõendeid, õigusest süütusepresumptsioonile ja õigusest enese mittesüüstamisele.¹¹⁰ Mandri-Euroopa riikides nähakse seevastu igasugust üldkorras arutamisel ette nähtud õigusest või menetlusetapist loobumist õiglase kohtumenetluse põhimõttest kaugenemisena.

Nimelt sedastas USA Ülemkohus 1969. aastal kriminaalasjas *Boykin v. Alabama*,¹¹¹ et iseenesest võib süüdistatav oma põhiseaduslikust enese mittesüüstamise privileegist loobuda, kui ta teeb seda teadvalt (inglise keeles *knowingly*), arukalt (inglise keeles *intelligently*) ja vabatahtlikult (inglise keeles *voluntarily*) enese süüditunnistamise näol.¹¹² Seega vastab USA käsitus sisuliselt üks-ühele EIK sätestatud EIÕK artiklis 6 sätestatud spetsiifilisest õigusest loobumise nõuetele.¹¹³ USA lähtutakse reeglina põhimõttest, et süüdistatava poolne süüditunnistamine on vabatahtlik, kui süüdistatav oli piisavalt teadlik kõikidest kriminaalasja asjaoludest ja *guilty plea* oodatavatest tagajärgedest ega sõlminud kokkulepet sunni, ähvarduste või lubaduste tulemusena.¹¹⁴ Ametliku menetlusliigina tunnustas USA ülemkohus *plea bargaining* menetlust aga alles aasta pärast *Boykin v. Alabama* lahendi tegemist kriminaalasjas *Brady vs. United States*¹¹⁵ tehtud lahendis.¹¹⁶

USA *plea bargaining* menetlus seisneb lihtsustatult selles, et süüdistatav loobub vähemalt enda õigusest vaikida ja end mitte süüstada, õigusest kohtulikule arutamisele, süütuse presumptsioonist tulenevale põhimõttele, mille kohaselt on süüteo tõendamise koormis riigil, õigusest vaidlustada ning esitada tõendeid, ja esitada apellatsioon¹¹⁷ ning eeldab, et süüdistatav tunnistab sõnaselgelt enda süüd ning nõustab talle etteheidetava süüdistusega täies ulatuses. Ameerika süsteemile omane *plea bargaining* tugineb võistlevale kohtumenetlusele iseloomulikule arusaamale, et lõpliku tõe otsimine ei ole menetluse otsene eesmärk.¹¹⁸ Anglo-

¹¹⁰ EIKo 9043/05, Natsvlishvili ja Togonidze vs. Gruusia, p 91.

¹¹¹ *Boykin v. Alabama*, 395 U.S. 238 (1969).

¹¹² Seejuures väärrib märkimist, et antud lahendiga küll veel *plea bargaining* ja *guilty plea* menetlust ametliku menetlusliigina ei kinnitatud.

¹¹³ Lõhmus (2014), lk 139.

¹¹⁴ Bachmaier, L. The European Court of Human Rights on negotiated justice and coercion. – European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 26, 2018/3, lk 251.

¹¹⁵ *Brady v. United States*, 397 U.S. 742 (1970).

¹¹⁶ Lucian E. D, Bargained Justice: Plea-Bargaining's Innocence Problem and the Brady Safety-Value. – Utah Law Review 2012/1, lk 60.

¹¹⁷ Fair Trials, Freshfields Bruckhaus Deringer LLP. The Disappearing Trial: Towards a rights-based approach to trial waiver systems. Fair Trials: 2017, lk 10.

¹¹⁸ Thaman, S.C. A (toim.). Typology of Consensual Criminal Procedures: An Historical and Comparative Perspective on the Theory and Practice of Avoiding the Full Trial, Chapter 11. North Carolina: Carolina Academic Press 2010, lk 347.

Ameerika süsteemis tähistab täielik *guilty plea* nii faktide omaksvõttu kui ka süüdistatavalt aktiivse kaitse võimaluse võtmist. Kontinentaalsüsteem näeb aga üldjuhul kokkuleppes süüdistuse järelandmisi vastutasuks süüdistatava ülestunnistusele, millest saab menetluses reeglina eraldiseisev tõend. Siiski ei välista Mandri-Euroopa süsteemis süü tunnistamine kohtu kohustust lõpliku tõe otsimiseks ega seda, et teiste tõenditega koosmõjus hinnates süüdistatava süü üldse välistatakse.¹¹⁹

Juba enne, kui USA Ülemkohus *plea bargaining* mudeli ametlikult heaks kiitis, astus USA advokatuur samme ühiskonnas *plea bargaining* menetluse populariseerimiseks ning sõnastas sellest saadava kasu järgmiselt: „*Guilty plea* ja *nolo contendere plea*”¹²⁰ suur osakaal on kriminaalsüsteemile kasulik. Sellised kokkulepped võimaldavad keskenduda kohtupidamine tegelikele vaidlustele ja sellest tulenevalt vähendada kohtusüsteemi kulutusi ja täiendava personali vajadust. Kui aga vajaminevate kohtunike, kohtusaalide, kohtutöötajate, kaitsjate ja prokuröride arvu märgatavalt tõsta, tuleb selleks vajalikud vahendid võtta mõnest muust kriminaalmenetluse valdkonnast. Veelgi enam, üldmenetluste kasutamine nendes limiteeritud olukordades, kus süüdistataval on tõe poolest alust süü esinemisele vastu vaielda, aitab säilitada süütuse presumptsiooni mõtet ja tähtsust.”¹²¹ Täna sel päeval lahendatakse USA-s üle 90% asjadest *guilty plea* ja *plea bargaining*’i abil, mis välistab täispika kohtumenetluse vandekohtus ning on seeläbi kahtlemata tõhus vahend menetlusökoonomia ja kohtute efektiivsuse tagamiseks. USA kriminaalmenetlusele omane *plea bargaining* võimaldab prokuröril kontrollida kriminaalasjade arvu ja minimeerida õigeks mõistvaid kohtulahendeid ning seda eriti olukordades, kus esineb kahtlus, et kas kogutud tõendid on piisavad, et kohus süüdistatava nende alusel süüdi mõistaks. Süüdistatava motivatsiooniks *plea bargaining*’i puhul on aga tihtilugu kartus, et täispika kohtumenetluse läbiviimise tulemusel mõistetakse karmim karistus, kuid alahinnata ei tohi ka süüdistatava huvi hoida kohtukulud nii madalad kui võimalik.¹²²

USA *plea bargaining* võib väljenduda mitmes erinevas vormis.¹²³ Peamiselt tehakse eristus erinevate läbirääkimiste objektide osas. Peamisena eristatakse *plea bargaining* menetluses läbirääkimiste kolme erinevat objekti: kvalifikatsioon, karistus ja asjaolud. Läbirääkimistel kuriteo kvalifikatsiooni osas on võimalik prokuröril kas loobuda osadest süüdistatavale

¹¹⁹ Damaška, M. Negotiated Justice in International Criminal courts. – Journal of International Criminal Justice 2004/2(4), lk 1025.

¹²⁰ *Nolo contendere plea* kätkeb endas olukordi, milles süüdistatav ei võta küll süüd omaks, kuid ei vaidle süüdistusele iseenesest vastu (vt Thaman (2010), lk 355).

¹²¹ Lucian (2012), lk 60.

¹²² Lõhmus (2014), lk 34.

¹²³ Fair Trials, Freshfields Bruckhaus Deringer LLP. The Disappearing Trial: Towards a rights-based approach to trial waiver systems. 2017, lk 9.

etteheidetavatest tegudest tervikuna või kvalifitseerida tegu mõne muu, vähemtõsisema süüteo koosseisu alusel. USA kriminaalmenetluses on selline otsustus täielikult prokuröri diskretsioonis. Edukatel läbirääkimisel karistuse osas võib aga eeldada prokuröri poolt madalama karistuse nõudmist kohtus. Seejuures ei ole viimatimainitu aga täielikult prokuröri pädevuses, kuivõrd lõpliku otsustuse karistuse osas langetab siiski kohtunik. Olukordades, kus läbirääkimiste subjektiks on aga süüteo toimepanemise faktilised asjaolud, peavad prokurör ja süüdistatav või tema kaitsja kõnelusi selle osas, et kas ühe või teise poole esitatud faktilisi asjaolusid ja väited peaks käsitlema tõena ja need kohtule ka selliselt esitama, või ei.¹²⁴ Seejuures ei ole välistatud ka see, et asjaolusid isegi kohati muundatakse.¹²⁵

Ka Eesti kokkuleppemenetluse puhul saavad pooled teha kokkuleppeid nii teo faktilistes asjaoludes (KrMS § 306 lg 1 p-d 1 ja 2) kui ka sellistel asjaoludel toimepandu õiguslikus kvalifikatsioonis (KrMS § 306 lg 1 p 3),¹²⁶ jaatades selliselt iseenesest omaksvõtu lubatavust KrMS-is. Samas ei saa kokkuleppe läbirääkimiste objektiks olla küsimus kuriteo faktiliste asjaolude olemasolust või puudumisest selles mõttes, et mõne asjaolu võiks poolte kokkuleppel üldse jätta arvestamata või et mõne faktilise asjaolu, mille kohta tõendid puuduvad, võiks juurde lisada.¹²⁷ Kui kohus kokkulepetes toodud asjaolude ja kriminaaltoimiku uurimise tulemusena kokkuleppes määratud kuriteo kvalifikatsiooniga või selle tagajärjel kohaldatava karistuse liigi või määraga ei nõustu, teeb kohus KrMS § 248 lg 1 punktis 2 lähtuvalt prokuratuurile kriminaaltoimiku tagastamise määruse. Seega ei ole poolte kokkuleppevabadus piiramatu ning kohus ei ole kokkuleppega seotud.

Võistlevas ning uurivas kohtumenetlusmudelil on tõekäsitused mõnevõrra erinevad, eeskätt selle osas, et uurivas menetluses on tegeliku tõe väljaselgitamine kohtumenetluse kõrgeim eesmärk.¹²⁸ Mandri-Euroopa riigid lähtuvad aga arusaamisest, et konsensualismil põhineva tõekäsitluse puhul, esineb oht valesüüdimõistmisteks¹²⁹ ning täpse ja põhjaliku tõe otsimisest loobumisel soodustatakse formaalse tõe kinnitamist.¹³⁰ Tõsi on, et ka Eesti kokkuleppemenetluse puhul jäetakse uurimisprintsip tahaplaanile¹³¹ ning KrMS § 247 lg-st 2 tulenevast põhimõttest lähtuvalt eeldatakse, et kokkuleppes esitatud asjaolud on tõesed.¹³² Arusaadavalt ei saa kokkuleppemenetluses asja lahendamine toimuda sellise põhjalikkusega

¹²⁴ Gilliéron (2019), lk 705.

¹²⁵ Fair Trials (2017) lk 9.

¹²⁶ RKKKm 01.10.2012 määrus asjas 3-1-1-70-12, p 9.

¹²⁷ Sillaots, M. KrMSK §244/5.1.

¹²⁸ Lõhmus (Juridica 2014), lk 547.

¹²⁹ Gilliéron (2019), lk 721.

¹³⁰ Vriend (2016), lk 98.

¹³¹ Lõhmus (Juridica 2014), lk 547- 549 .

¹³² RKKKm 01.10.2012 määrus asjas 3-1-1-70-12, p 9.

nagu see toimub üldmenetluses, sest kohus saab oma veendumuse kujundada vaid süüdistatava küsitlemise ja kriminaaltoimikus sisalduvate materjalide põhjal.¹³³ Samas on Riigikohus rõhutanud, et kuigi KrMS § 247 lg 2 mõttest tuleneb, et kokkuleppes fikseeritud asjaolude õigsust ja tõendatust eeldatakse, ei tähenda eeltoodu siiski nagu ei peaks kokkuleppes kajastatu olema kooskõlas kriminaalasjas kogutud tõenditega ning kokkuleppe sõlmimine ei vähenda kuidagi kohtu rolli õigusemõistmisel ning kohtu tegevus kokkuleppe kinnitamisel ei tohi kindlasti taanduda vaid kokkuleppe formaalse kinnitamiseni.¹³⁴ Seega ei piirdu kohtulik arutamine kokkuleppemenetluses vaid süüdistatava tahte ja teadlikkuse ning arukuse välja selgitamisega, vaid kohtul on siiski teatav aktiivne roll on tõe välja selgitamisel.¹³⁵ Magistritöö autori hinnangul tuleks Riigikohtu seisukohta rakendada ka omaksvõtu puhul ja kohtul tuleks, sarnaselt kokkuleppe kinnitamisele, ka omaksvõttu vastu võttes hinnata ega see ei sea ohtu õigusemõistmist tervikuna. Lisaks on õiguskirjanduses sedastatud, et faktiliste asjaolude õigsuse eeldamise nõudest tuleb järeldada, et siinkohal on Eesti seadusandja teinud poliitilise valiku menetlusökonoomia kasuks, mille tulemusena on õigusemõistmine osaliselt nihkunud hoopis prokuratuuri.¹³⁶

Erisusena Eesti menetlusmudelile, kus kokkuleppe kohaldamine välistab vaid tõendamise vajaduse võistleva kohtumenetluse tingimustes ja kohtunikule antakse üle kriminaaltoimiku materjalid, välistab traditsiooniliselt võistlevates süsteemides süüdistatava süü ülestunnistus vajaduse täiendavate tõendite esitamiseks täielikult, sest pooltevaheline võistlus loetakse lõppenuks, ning liigutakse otse karistuse mõistmise etappi. Kuivõrd poolte vaheline võistlus on lõppenud, puudub vajadus nõ tõe otsijale (inglise keeles *fact-finder*) täiendavaid tõendeid esitada, isegi kui sedaviisi ohustatakse täieliku ja lõpliku tõe otsimist või avaliku kohtupidamise põhimõtet või mistahes muud huvi peale poolte autonoomsuse. Poolte kokkuleppe on aktsepteeritav isegi juhul, kui see ei vasta materiaalsele tõele.¹³⁷ Samas ei ole siiski eeltoodu nii absoluutne, kui esialgu tundub – kohtul on siiski teatav aktiivne roll tõe välja selgitamisel ja kohtuniku kohustused *guilty plea* kinnitamisel ei piirdu pelgalt formaalse tegevusega: kohtul tuleb kokkuleppe kinnitamisel hinnata, kas süüdistatav on teinud vabatahtliku ja teadva otsuse üldmenetlusega kaasnevatest õigustest loobuda¹³⁸ ning selleks, et vältida süütute inimeste

¹³³ RKKKo 26.09.2005 otsus asjas nr 3-1-1-79-05, p 9.

¹³⁴ RKKKm 01.10.2012 määrus asjas 3-1-1-70-12, p 9; vt ka Lõhmus (Juridica 2014), lk 549.

¹³⁵ Lõhmus, U. Peajoonest kõrvalkalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. – Juridica 2013/3, lk 208.

¹³⁶ Lõhmus (Juridica 2020), lk 202.

¹³⁷ Vriend, (2016), lk 96.

¹³⁸ Gilliéron (2019), lk 706.

süüdimõistmist, tuleb kohtul kokkuleppe kinnitamisel ka hinnata, kas *guilty plea* kohaldamiseks esineb ka tegelik faktiline alus.¹³⁹

Faktilise aluse tuvastamine nõuab aga igal juhul siiski piiratud mahus kohtuasja vahetut arutamist. Nimelt, sarnaselt Eesti menetlusmodelile, kehtib ka USA-s üldkorras kriminaalasjade lahendamisel vahetuse põhimõte. Vahetuse põhimõte eraldiseisva mõistena ütleb tegelikkuses Anglo-Ameerika juristidele, st eeskätt USA ja UK juristidele, vähe. Seda mitte seetõttu, et nendes riikides vahetuse põhimõtet ei tunta, vaid vastupidi – vahetuse põhimõte defineeribki terve kohtumenetluse ning on Anglo-Ameerika juristidele midagi niivõrd iseenesest mõistetavat, et seda pole peetud vajalikuks eraldi määratleda.¹⁴⁰ *Guilty plea* kujutab endast aga kõrvalekallet üldisest nõudest „luua“ kõik menetluses tähtsust omavad tõendid kohtuniku ees¹⁴¹ – seega kõrvalekaldumist kohtumenetluse vahetuse põhimõttest. Vahetuse põhimõte kokkuleppemenetluses realiseerubki *guilty plea* menetluses selles, et kohtunikul tuleb kohtuliku arutamise käigus hinnata, kas kokkuleppe kohaldamiseks esineb tegelik faktiline alus, kas süüdistatav sai süüdistusetteheiteid aru ja kas süü omaksvõtt oli vabatahtlik, ning tagada, et taotline arusaamine oleks ka potentsiaalse apellatsioonmenetluse tarbeks dokumenteeritud.¹⁴²

Ka Eestile tuttav kokkuleppemenetlus on oluliseks erandiks KrMS §-s 15 sätestatud vahetuse põhimõttest,¹⁴³ mistõttu saavadki omaksvõtu elemendid realiseeruda kõige ulatuslikumalt just kokkuleppemenetluses, kus süüdistatav võtab omaks sisuliselt kõikide süüdistuses esitatud faktilised asjaolud ja etteheited.¹⁴⁴ Eeltoodu tähendab, et kokkuleppemenetluses ei toimu kohtulikul arutamisel tõendite vahetut uurimist ning süüdistataval ei ole võimalik kohtusse kutsuda tunnistajaid, tunnistajaid ise küsitleda ega ka süüküsimuse üle vaielda ning kohtunik teeb kohtulahendi kriminaaltoimiku materjalide ja kokkuleppe alusel.¹⁴⁵ Ka Eesti õigusele omases kokkuleppemenetluses realiseerub vahetuse põhimõte selle kaudu, et kohtunik hindab kohtulikul arutamisel, kas kokkuleppemenetluse kohaldamiseks esineb üldse alus ja uurib kohtulikul arutamisel, kas süüdistatav on kokkuleppest aru saanud, kas ta on selle sõlmimisel väljendanud enda tõelist tahet¹⁴⁶ ning nõustub sellega, ja teeb süüdistatavale KrMS § 247 lg-

¹³⁹ Bachmaier (2018), lk 251.

¹⁴⁰ Vogler, R. The Principle of Immediacy in English Criminal Procedural Law. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 126 2014/1, lk 240.

¹⁴¹ Damaška (2004), lk 1025.

¹⁴² Sillaots (2004), lk 54.

¹⁴³ Sillaots, M. KrMSK §247/ 1.

¹⁴⁴ Kergandberg, E. KrMSK §60/8.

¹⁴⁵ Sillaots, M. KrMSK § 237/6.

¹⁴⁶ Näiteks ei saa Riigikohtu hinnangul kokkuleppe sõlmimist pidada süüdistatava tõeliseks tahteks, kui süüdistatavat on mõjutatud kokkulepet sõlmima pettuse või ähvardusega või kui süüdistatav ei olnud otsustusvõimeline (vt RKKKo 04.11.2011 otsus asjas nr 3-1-1-81-11, p 26.1).

st 2 lähtuvalt ettepaneku selgitada kokkuleppe sõlmimise asjaolusid, st eeskätt menetluslike asjaolude suhtes.¹⁴⁷ Seega realiseerub ka Eestis kohtuliku arutamise vahetuse põhimõte kokkuleppemenetluses eeskätt menetluslike asjaolude uurimise ja kokkuleppemenetluse kohaldamise aluse tuvastamise kaudu.¹⁴⁸

Süü ülestunnistamisel saabki traditsiooniliselt olla kriminaalasja lahendamises kaks tähendust: esiteks võib ülestunnistus olla käsitatav tõendina, kas siis eraldiseisvalt või koosmõjus teiste tõenditega, mis aitab kaasa täpse ja lõpliku tõe otsimisele; teiseks võib ülestunnistus olla käsitatav aga pelgalt menetlusliku faktina. Viimane käsitus on reeglina kasutusel rahvusvahelistes kriminaalkohtutes ning -tribunalides ja Anglo-Ameerika õigustraditsiooniga riikides.¹⁴⁹ *Plea bargaining* lõpptulemuse näol on pigem tegemist pooltevahelise lepinguga, mida tuleb täita, niisamuti nagu seda tuleb lepingutega tsiviilõiguse kontekstis.¹⁵⁰ Mandri-Euroopa vaatenurgast vaadatuna kujutab aga ülestunnistus endas vaid pelgalt üht tõendit mitmest, mida kohtul lahendit tehes arvestada tuleb.¹⁵¹

Sarnaselt Anglo-Ameerika mudelile, näib ka Eesti kokkuleppemenetluse puhul esmapilgul kohtu olulisem funktsioon olevat hoopis süüdistatava vaba tahte väljaselgitamine, mitte aga niivõrd süüteo toimepanemise asjaolude lõplik tõde: Eesti kokkuleppemenetluses ei ole nõutav, et süüdistatav otsesõnu enda süüd tunnistaks,¹⁵² oluline on, et süüdistatav oleks kokkuleppest aru saanud ning väljendab seda sõlmides oma vaba tahet. Samas, kuivõrd kokkuleppemenetluse iseloomust tulenevalt kokkuleppe sõlmimine prokuröri, süüdistatava ja tema kaitsja vahel võimalik vaid siis, kui süüdistatav ise on sellise kokkuleppega nõus ja kuigi kokkuleppemenetluse kohaldamine süüdistatava süü ülestunnistamist eeldusena ei nõua, siis praktikas tähendab süüdistatava nõustumine kokkuleppega reeglina ka nõustumist temale süüksarvatud kuriteo kvalifikatsiooniga, ning seeläbi nõustumist sellega, et kokkuleppemenetluses tehtava süüdimõistva kohtuotsuse korral käsitletakse teda kokkuleppes märgitud kuriteo toimepanemises süüdiolevana, olenemata sellest, kas süüdistatav on end varasemas menetluses otsesõnu süüdi tunnistanud või enda süüd eitanud. Seejuures on Riigikohus sedastanud, et mittetunnistamist süüdistatava poolt võib käsitleda kui süüdistatava loobumist kokkuleppemenetlusest.¹⁵³

¹⁴⁷ Sillaots (2004), lk 55.

¹⁴⁸ Sillaots, M. KrMSK §247/3.

¹⁴⁹ Vriend (2016), lk 98.

¹⁵⁰ Thaman (2010), lk 346.

¹⁵¹ Vriend (2016), lk 151.

¹⁵² Lõhmus (2014), lk 34.

¹⁵³ RKKKo 26.09.2005 otsus asjas nr 3-1-1-79-05, p 10.

Kahtlemata tõusetub nii kokkuleppemenetluse faktiliste asjaolude kokkuleppimises kui ka omaksvõtu instituudi nendele iseloomulikust konsensuslikust tõekäsitlusest tingituna küsimus süütuse presumptsioonist. Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on lähtutud käsitlusest, et PS § 22 lg-s 1 (KrMS § 7 lg 1) on kajastatud süütuse presumptsiooni materiaalne põhisisu, mille kohaselt ei käsitata kedagi kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus; PS § 22 lg-s 2 (KrMS § 7 lg-s 2) ning KrMS § 7 lg-s 3 vastavalt, süütuse presumptsiooni esimene ja teine lisaklausel, mis täiendavad ja selgitavad süütuse presumptsiooni põhisisu menetluslike aspekte ning nõuavad, et keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud tõendama oma süütust ning kõik menetluses esinevad kahtlused tõlgendatakse süüdistatava või kahtlustatava kasuks. PS § 22 lg-s 3 on sätestatud aga enese mittesüüstamise privileeg, mille kohaselt ei tohi kedagi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu, mille elemente leiab näiteks KrMS § 34 lg 1 p-s 1, § 66 lg-s 3, §-s 77 ja § 287¹ lg-s 5. Nii süütuse presumptsioon kui ka enese mittesüüstamise privileeg on omavahel lahutamatult seotud ning kuuluvad oma toimeala poolest kohtumenetluslike põhiõiguste hulka. Teineteisest lahutamatu iseloom seisneb eeskätt selles, et oma süütuse tõendamise kohustuse puudumine peab põhimõtteliselt sisaldama ka vaikimise võimalust.¹⁵⁴ Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on mõõndud, et kahtlemata on enese mittesüüstamise privileegi riivatud KrMS 9. peatükis sätestatud kärbitud menetluste kohaldamisel. Seejuures on õigustatult märgitud, et igasuguste kärbitud või lihtsustatud alternatiivmenetluste juurutamine on tänapäevase süüteomenetluse vältimatu arengutendents, millega kaasnevad teiste seas ka süüdistatavale mitmed privilegeeringuid nagu kiirem menetlus, teatud kuritegude menetlemata jätmine või kergem karistus. Kuigi kärbitud menetlustega kaasnevad teatavad riivid süüdistatava õigustele, tuleb seda Põhiseaduse kommenteeritud väljaande koostajate hinnangul pidada kohaseks ja proportsionaalseks alternatiiviks üha pikemat aega kestvatele üldmenetlustele.¹⁵⁵ Ka USA kohtupraktikas on mõõndud, et eeldusel, et seda tehakse vabatahtlikult, teadlikult ja tagajärjesid mõistvalt, on kokkuleppemenetluse kohaldamine ja sellega kaasvalt teatud konstitutsioonilistest õigustest irdumine (sealhulgas enese mittesüüstamise privileegist ja süütuse presumptsioonist) sellest saadava kasuga põhjendatud ja põhiseadusega kooskõlas ega anna alust põhiseaduslikeks vastuväideteks.¹⁵⁶

Seejuures on süütuse presumptsiooniga kooskõlas on olevaks peetud näiteks menetlusmodelit, kus kokkuleppemenetluses kohtu alla andmist ei toimu, kuivõrd sellisel juhul puudub kohtul

¹⁵⁴ Kergandberg, E., Sepp, H. Eesti Vabariigi Põhiseadus. kommenteeritud väljaanne. 5., täiendatud väljaanne. Tartu: Sihtasutus Iuridicum, 2020, § 22/3; 37-39 (edaspidi „PSK“).

¹⁵⁵ Kergandberg, E., Sepp, H. PSK § 22/53.

¹⁵⁶ *North Carolina v. Alford*, 400 U.S. 25 (1971); vt ka *Boykin v. Alabama*, 395 U.S. 238 (1969).

vajadus enne kohtulahendi tegemist kujundada seisukoht süüdistatava süü küsimuses ja karistuse liigi ja määra sobilikkuse küsimuses¹⁵⁷ ning kohtunik astub seeläbi menetlusse erapooletuna. Magistritöö autori hinnangul ei saaks süütuse presumptsiooni rikkumist jaatada ka omaksvõtu puhul – omaksvõtt ei eelda ühelgi juhul kohtunikult süüdistatava süü küsimuses seisukoha kujundamist või vaheotsuse tegemist enne, kui tal ei ole olnud võimalust tutvuda kriminaaltoimikuga ning kohtuistungil pooltega kokkulepet sisuliselt arutanud. Lisaks ei oleks kohus sarnaselt kokkuleppemenetlusele vabastatud asja sisuliselt hindamisest, mõistagi mitte sellise põhjalikkusega, kui see üldkorras vahetu kohtuliku uurimise käigus toimuks, ja kohtul oleks võimalik ka omaksvõtt kahtluse tekkimisel tagasi lükata või kohtueelse menetluse materjalide põhjal kõrvaldada – seda enam, et süütuse presumptsiooni tuleb arvestada kogu menetluse vältel, mitte ainult süüküsimuse üle otsustamisel.¹⁵⁸ Eeltoodu tingib aga selle, et kohtul tuleb omaksvõttu vastu võttes ja selle arvestamise üle otsustamisel lähtuda muuhulgas ka süütuse presumptsioonist, mitte see pelgalt omaksvõtu tõttu kõrvale heita ja formaalse käsitlusega piirduda. Lisaks märgib töö autor, et omaksvõtu instituut on märksa kitsama toimealaga, kui seda on kokkuleppemenetlus, kus süüdistatav loobub sisuliselt õigusest süütuse presumptsioonile täismahus.

Kuigi seadusandja on nentinud, et kärbitud menetlused on olulised ka avalikes ja ühiskondliku julgeoleku huvides, kuivõrd alternatiivmenetlusi kohaldades on riiklike ressursside puudust arvestades võimalik adekvaatselt reageerida järjest enam kasvavale süütegude arvule, ei välista aga kärbitud menetlustest saadav kasu vajadust kaaluda, kas konkreetsel juhul on süütuse presumptsiooni riive proportsionaalne.¹⁵⁹ Kitsalt kokkuleppemenetluse kontekstis vaadatuna, on EIK üldmenetluses esinevatest garantiidest kokkuleppemenetluse kasuks loobumise osas nentinud, et selleks, et pidada sellist loobumist kehtivaks, peab kokkulepe vastama järgmistele tingimustele: esiteks, kokkuleppega nõustumise eelduseks on täielik teadmine faktidest ja selle õiguslikest tagajärgedest ning süüdistatava tõeline tahe ja teiseks, kokkuleppe sisu ja selleni jõudmise viisi ausus peab olema allutatud kohtulikule kontrollile.¹⁶⁰ Täielik teadmine faktidest on eelkõige vajalik selleks, et tagada läbirääkimiste protsessi ausus ja õiglus ning, et pooltel oleks läbirääkimiste käigus võimalik tugineda konkreetsele faktibaasile.¹⁶¹ Omamata täielikku teadmist faktides, ei ole süüdistataval võimalik teha informeeritud otsust. Eelnev kujutab U. Lõhmuse sõnul endast sisuliselt nõuet, et süüdistatavale ja tema kaitsjale tuleb tutvustada, kui

¹⁵⁷ Sillaots (2004), lk 63.

¹⁵⁸ Kergandberg, E. KrMSK §7/8.

¹⁵⁹ Kergandberg, E., Sepp, H. PSK § 22/53.

¹⁶⁰ EIKo 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze vs. Gruusia*, p-d 91-92; vt ka Lõhmus (2014), lk 147.

¹⁶¹ Weigend (2011), lk 411.

mitte kõiki toimiku materjale, siis vähemalt süüdistust kinnitavaid tõendeid.¹⁶² Täiendava kriteeriumina peab EIK sõnul ülestunnistuse ja selle vastavuse üle eeltoodud kriteeriumitele toimuma ka kohtulik kontroll – seejuures tuleb kohtul süüdistatavapoolsel mistahes menetluslikest tagatistest loobumisel hinnata, kas seda tehti ühemõtteliselt ning kas loobumisega käisid kaasas minimaalsed õiglase kohtumenetluse garantiid, mis vastaksid loobumise tähtsusele ning ega selline loobumine ei ole vastuolus olulise avaliku huviga. Täiendavalt on EIK märkinud, et karistuse vähendamine vastutasuks süü ülestunnistamise või *nolo contendere plea* eest, on Euroopa riikide kriminaalmenetlusmodelis tavapärane nähtus ning poolte vahelistes läbirääkimistes ei ole iseenesest midagi õigusvastast. Veelgi enam, lisaks sellele, et kokkuleppe läbirääkimised võimaldavad olulisi hüvesid kiirema menetluse ning kohtute, kaitsjate ja prokuröride töökoormuse vähendamise näol, on see ka tõhusaks vahendiks korruptsiooni ja organiseeritud kuritegude vastu võitlemisel ning annab oma panuse kinnipeatavate osakaalu vähendamiseks ühiskonnas.¹⁶³

Kokkuvõtvalt leiab autor, et kuivõrd seadusandja ja ka EIK on kokkuleppemenetluse näol sellistest menetluslikest garantiidest, nagu vahetuse põhimõte ja süütuse presumpatsioon, loobumist menetlusökoonoomia huvides võimalikuks pidanud, ei tohiks see olla välistatud ka omaksvõtu puhul, mis kujutab endas, võrreldes kokkuleppemenetlusega, märksa vähem intensiivsemat riivet. Seda enam, et kokkuleppemenetlus on end kriminaalmenetluse kiirendamise ja lihtsustamise vahendina igati tõestanud. Seejuures ei taanduks sarnaselt kokkuleppemenetlusele omaksvõtu arvestamine kohtu poolt pelgalt formaalsele tegevusele,¹⁶⁴ vaid kohtul lasuks jätkuvalt kohustus kõiki tõendeid ja asjaolusid koosmõjus hinnata – isegi kui pooled võtavad asjaolud omaks, tuleb kohtul tõendeid ja ka omaksvõttu kogumis hinnata ning kui kohtul peaks tõendite hindamise käigus tekkima kahtlus omaksvõetu usaldusväärsuses, peab kohtule siiski jääma diskretsioon jätta kas omaksvõtt vastuvõtmata või arvestamata ning vajadusel ka asjaolu täiendavat tõendamist nõuda. Seejuures ei tähenda omaksvõtt käesolevas magistritöös väljapakutud lahendusena tõendamisest täielikku vabastamist, vaid eeldab siiski kohtueelses menetluses kogutud materjalide üleandmist. See võimaldab kohtunikul vajadusel omaksvõetud asjaolu usaldusväärsust ja tõesust kontrollida, seejuures poolte aega vahetu kohtuliku uurimise läbi kulutamata.

Lisaks võib kokkuleppemenetluse reeglistikust omaksvõtu instituudi väljatöötamisel inspiratsiooni ammutamiseks leida mitmeid kasulikke elemente ja suunaviite – näiteks peab töö

¹⁶² Lõhmus (2014), lk 148.

¹⁶³ EIKo 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze vs. Gruusia*, p-d 90-91.

¹⁶⁴ RKKKm 01.10.2012 määrus asjas 3-1-1-70-12, p 9.

autor vajalikuks, et ka omaksvõtt kui osaline vahetu ja avaliku kohtuliku uurimise õigusest loobumine toimuks analoogselt USA Ülemkohtu¹⁶⁵ ja EIK kokkuleppemenetluse kohaldamise kontekstis sedastatud juhiste, teadvalt, arukalt ja vabatahtlikult.¹⁶⁶ Sellest lähtuvalt peaks analoogia korras omaksvõtule kohaldama ka täielikku faktidest teadmise nõuet,¹⁶⁷ et tagada menetluse ausus ja õiglus¹⁶⁸ ja et süüdistataval oleks võimalik teha informeeritud otsus. Eeltoodu annab autori hinnangul eelkõige indikatsiooni selle osas, millal peaks omaksvõtt ajaliselt toimuma. Ilmselt eeldab faktide täieliku teadmise kriteerium, et süüdistataval oleks piisav aeg tutvuda kohtueelses menetluses kogutud materjalidega.

2.1.3. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena lühimenetluses

Ühe lihtmenetluse liigina toimub ka lühimenetluses asja arutamine KrMS § 237 lg-st 4 lähtuvalt vaid kriminaaltoimiku materjalide põhjal. See tähendab, et süüdistatav loobub lühimenetlusega nõustumisel kohtumenetlusest, mistõttu ei realiseeru lühimenetluse käigus vahetuse põhimõtte selle tavapärasel tähenduses, kuivõrd tõendeid ei esitata kohtule või ei „looda“ võistleva kohtumenetluse käigus, vaid kohtunik teeb asjas lahendi kohtueelse menetluse käigus kogutud tõendite pinnalt, tunnistajaid, asjatundjaid ja eksperte välja kutsumata. Seejuures on KrMS § 237 kommentaarides sedastatud, et kuigi lühimenetluse reeglistik on selles osas puudulik ja ei ole teada, kas kohtumenetluse pooled võivad leppida kokku kriminaaltoimiku tõendite vahetu uurimise täielikus ärajätmises, on kommentaarides sedastatu kohaselt see siiski kaheldav.¹⁶⁹ Kuigi lühimenetluses ei „looda“ tõendeid vahetult võistleva kohtumenetluse käigus, uuritakse siiski kohtulikult uurimisel kriminaaltoimikus olevaid kohtueelses menetluses kogutud tõendeid, mis on aga vahetuse põhimõtte oluliselt kitsam väljendus kui seda näeb ette üldmenetlus.

Eeltoodut silmas pidades tuleb nõustuda U. Lõhmus nendituga, et lühimenetlus on oma olemuselt kõige lähemal inkvisitsioonilisele ehk uurivale menetluse mudelile, kus kohus otsustab süüdistatava süüküsimuse kriminaaltoimiku materjalide põhjal ning kus süüdistatav loobub talle üldises korras arutatavas kriminaalasjas tagatud õiglase kohtumenetluse tagatistest.¹⁷⁰ Seejuures on Riigikohus varasemalt rõhutanud, et kuigi lühimenetluse eesmärkideks on kriminaalmenetluse kiirus ja ökonoomsus, ei tohi nende saavutamise nimel teha mõõndusi isiku süüküsimuse lahendamise põhjendatuse ega seaduslikkuses (sarnaselt nagu Riigikohus mõõnis

¹⁶⁵ *Boykin v. Alabama*, 395 U.S. 238 (1969).

¹⁶⁶ Lõhmus (2014), lk 139.

¹⁶⁷ EIKo 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze vs. Gruusia*, p 92; vt ka Lõhmus (2014), lk 147.

¹⁶⁸ Weigend (2011), lk 411.

¹⁶⁹ Sillaots M. KrMSK § 237/6.

¹⁷⁰ Lõhmus (2014), lk 35.

ka kokkuleppemenetluse puhul). Kui kohus ei pea võimalikuks teha kohtuotsust kriminaaltoimiku materjalide põhjal, tuleb kriminaaltoimik, sõltumata sellest, et on olemas lühimenetluse kohaldamise alused, prokurörile tagastada.¹⁷¹ Seega, pingutusi objektiivse tõe väljaselgitamiseks tuleb teha ka lühimenetluses.¹⁷² Vastukaaluks teatud tagatistest loobumisele näeb KrMS süüdimõistva kohtuotsuse korral ette mõistetava karistuse kohustusliku kergendamise kolmandiku võrra ja ka menetluskulude jätmise riigi kanda.¹⁷³

Töö autori hinnangul on ka lühimenetluse korras elemente, mille ülevõtmist omaksvõtu instituuti võiks kaaluda eeskätt võimalikke privilegieeringute kohaldamist ja kriminaaltoimiku materjalide üleandmist, st sarnaselt lühimenetlusele ei kujutaks omaksvõtt endast täielikku tõendamisest vabastamist, vaid kohtunikule kohtueelses menetluses kogutud tõendite üleandmist.

2.2. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena USA kriminaalkohtumenetluses

2.2.1. USA kohtumenetluse dispositiivne iseloom ja poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe lubatavus

USA kriminaalmenetlusmudel lähtub võistleva kohtumenetluse ideest, kus lõpliku tõe otsimine ei ole menetluse otsene eesmärk.¹⁷⁴ See on igati loomulik nähtus võistleva menetlusmudeliga Anglo-Ameerika õigussüsteemiga riikidele, kus kohus tõe otsijana (inglise keeles *fact finder*) sõltub suuresti poolte menetluslikest otsustest.¹⁷⁵ Kuna võistlevale kohtumenetlusele omaselt juhivad USA-s kohtumenetluse kulgu ja käiku pooled,¹⁷⁶ tähendab see erinevalt mitmetest Mandri-Euroopa riikidest, kohtumenetluse äärmist dispositiivsust. Menetluse dispositiivsus kujutab endast ühest küljest prokuröri laia diskretsiooniõigust, näiteks nii menetluse alustamise, süüdistuse, süüdistuse sisu, menetluse liigi osas, kuid teisest küljest ka süüdistatavale pakutavat võimalust mõjutada menetluse käiku, täpsemalt tõe otsimise käiku, näiteks siis mitmesuguste loobumiste ja kokkulepetega tõendamise ja tõendite vahetu uurimise osas.¹⁷⁷ Eeltooduga seenduvalt on väärt märkimist, et kohtumenetluse vahetus on Anglo-Ameerika mudelite üheks defineerivamaiks ja iseloomulikumaks tunnusjooneks ja nii ei oma USA kohtumenetluses, sarnaselt Eesti kriminaalmenetlusele, kohtueelses menetluses kogutud materjalid

¹⁷¹ RKKKo 21.06.2006 otsus asjas nr 3-1-1-47-06, p 12.

¹⁷² Lõhmus (Juridica 2013), lk 209.

¹⁷³ Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri 594 SE, lk 107.

¹⁷⁴ Thaman (2010), lk 347.

¹⁷⁵ Vriend (2016), lk 98.

¹⁷⁶ McConville (2005), lk 327.

¹⁷⁷ Sillaots (2004), lk 50.

kriminaalasjas mingit tähtsust, vaid tõendid tuleb luua võistleva kohtumenetluse käigus ning avalikul kohtuistungil.¹⁷⁸ Küll aga lubab USA kohtumenetluse dispositiivne iseloom rangest üldreeglist oluliselt enam erandeid ja poolte kokkuleppeid, sealhulgas ka omaksvõttu. Lisaks USA-le on läbirääkimistel põhinev ja sealjuures omaksvõtu instituuti võimaldav kriminaalmenetluse mudel tuttav ka teisele peaasjalikult Anglo-Ameerika traditsiooni järgivale riigile, Ühendkuningriigile.¹⁷⁹

Anglo-Ameerika mudelile omane dispositiivsus on suuresti tingitud sellest, et võistlevas kohtumenetluses nähakse tõde millegi märksa relatiivsemana ning konsensuslikumana, kui seda nähakse Mandri-Euroopa traditsioonile omases kohtumenetluses. Kui pooled on asja faktides, kas siis vastavalt kokkuleppemenetluse raames või kohtupidamise käigus tehtud üksikute avalduste näol kokku leppinud, puudub vajadus tegeliku tõe otsimiseks¹⁸⁰ ja täiendavate tõendite esitamiseks.¹⁸¹ Tõe erinevast käsitlest lähtuvalt tehakse USA kohtumenetluses, erinevalt Mandri-Euroopa arusaamadest, vahet vaieldavate ja vaidluse all mitteolevate asjaolude osas. Eelnev tingib poolte laia otsustusvabaduse ning dispositiivsuse vaidluse eseme määratlemisel ja kokkulepete sõlmimisel ning seda ka väljaspool osadele Mandri-Euroopa riikidele tuttavat kokkuleppemenetlust.

Näiteks on nii föderaalset kui ka osariigi tasandil¹⁸² süüdistataval võimalik kirjalikult või kohtumenetluse käigus suuliselt esitada formaalne menetluslik avaldus, millega ta võtab omaks tema süü tõendamiseks vajalikke üksikuid asjaolusid või elemente ning mis muudab need konkreetsed asjaolud vaieldamatuteks (inglise keeles tähistatakse omaksvõtu instituuti kui *judicial admission*, osades allikates on viidatud ka lihtsalt kui *admission* või *stipulation*).¹⁸³ Eeltoodu tagajärjeks on see, et tõendite uurimist nende konkreetsete asjaolude suhtes ei toimu.¹⁸⁴ Seejuures ei tohi *judicial admission*'it samastada *confession*'i instituudiga ehk *guilty plea* menetlusele omase süü omaksvõtuga, olgugi et mõlemad sisaldavad endas suures osas kattuvaid omaksvõtu elemente.

¹⁷⁸ Vogler (2014), 240.

¹⁷⁹ Bell, E. An Introduction to Judicial Fact-Finding. – Commonwealth Law Bulletin 39 2013/3, lk 523.

¹⁸⁰ Magistritöö autor peab eeltoodu osas vajalikuks märkida, et nagu magistritöös alljärgnevalt selgitatakse, ei ole poolte kokkulepete sidusus absoluutne ega välista lõpuni kohtu kohustust tegeliku tõe otsimiseks.

¹⁸¹ Thaman (2010), lk 347.

¹⁸² Pattenden, R. Informal Judicial Admissions of Criminal Activity: A Comparative Study of England, Canada and the United States. – International and Comparative Law Quarterly vol. 32 1983/4, lk 882.

¹⁸³ Boals (2020), lk 40.

¹⁸⁴ Sillaots (2004), lk 50.

2.2.2. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe olemus ja erinevad liigid

Judicial admission’i ja *confession*’i eristamine praktikas on keeruline, kuid seejuures määrava tähtsusega küsimus. Lihtsustatult võib möönda, et *confession* on käsitatav *judicial admission*’i ühe alamkategoriana.¹⁸⁵ *Confession* kujutab endas USA kriminaalmenetluse mudelis sisuliselt süü või selle elementide täielikku või osalist omaksvõttu ning on osa *guilty plea* menetlusest. *Judicial admission* kujutab endas aga faktilise asjaolu või asjaolude omaksvõttu ning tõendite sisu omaksvõttu¹⁸⁶ – sisuliselt on tegemist tõendi asemiku või alternatiiviga.¹⁸⁷ Süü omaksvõtu puhul võtab süüdistatav reeglina omaks absoluutselt kõik süüdistuse olulised elemendid ja asjaolud. Faktiliste asjaolude või tõendite omaksvõtus nähakse aga midagi kitsamat – see on menetluslik avaldus või eritingimus konkreetse tõendamiseseme asjaolu kohta, millest võib teiste asjaoludega koostoimes lõpuks järelduda süü faktiline olemasolu.¹⁸⁸

Kuigi mõiste *confession* eristav definitsioon, mis kirjeldab seda kui süüdistatava selgesõnalist omaksvõttu süü või mõne selle olulise elemendi osas, tundub esmapilgul võrdlemisi arusaadav ja selge, peitub selle keerukus fraasi „süü või mõne selle olulise elemendi“ tähenduses ning praktikas on sageli pea võimatu eristada, millisel juhul võib faktilise asjaolu omaksvõtt olla oluliseks elemendiks süü tuvastamisel ehk osaks *confession*’ist ning millal mitte. Eeltoodu osas loob veidi selgust *judicial admission*’i definitsioon. Nimelt on *judicial admission*’it muuhulgas määratletud kui teisejärguliste faktiliste asjaolude süüdistatava poolset teadvustamist, omamata seejuures mistahes viiteid süüle või selle olulistele elementidele. Kui aga faktilise asjaolu omaksvõtus sisaldub ka omaksvõtt (kas siis otsene või kaudne) süü osas või mõni muu inkrimineeriv viide süüle, tuleb omaksvõttu käsitleda kui *confession*’it.¹⁸⁹ Erisusena võib veel välja tuua selle, et kui *guilty plea* tingimustes tehtud *confession* ehk süü omaksvõtt kujutab endas reeglina tõendit ja seda ka teiste paralleelsete menetluste tähenduses, siis omaksvõtt on käsitatav kui tõendamise vahend või viis, mille esinemisel loetakse konkreetne asjaolu küll tõendatuks, aga seejuures ei loeta omaksvõttu omaette tõendiks. Ingliskeelses erialakirjanduses on sedastatud, et *judicial admission* on menetluses käsitatav kui „*proof*“ (eesti keeles võib mõistet antud kontekstis defineerida kui tõendamise vahendit), kuid mitte „*evidence*“ (eesti keeles tõend) ning sellele ei rakendu üldjuhul ka USA kohtumenetlusele omased tõendireeglid.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Judicial Admissions. – Columbia Law Review 1964/64(6), lk 1127.

¹⁸⁶ Slough (1959), lk 96.

¹⁸⁷ Ingram, L., J. Criminal Evidence, 10th edition. Cincinnati: Anderson Publishing 2009, lk 108.

¹⁸⁸ Slough (1959), lk 96.

¹⁸⁹ *Ibidem*, lk 97.

¹⁹⁰ Fisk, O.H. Judicial Admissions. – University of Cincinnati Law Review 1 1927/1, lk 59.

Faktiliste asjaolude ja süü omaksvõtu piiri hägusat iseloomu ilmestab hästi North Dakota osariigi ülemkohtu lahend asjas *State v. Gibson*,¹⁹¹ kus kohtualust süüdistati abikaasa mõrvas. Süüdistatav esitas kohtule avalduse, kus ta möönis, et tappis enda abikaasa, kuid tegi seda enda tütre elu kaitsmiseks. Ülemkohus leidis eeltoodu osas, et tegemist ei ole mitte süü omaksvõtuga ehk *confession*’iga, vaid faktilise asjaolu omaksvõtuga ehk *judicial admission*’iga. Kohus selgitas, et kuigi süüdistatava avaldust saab tõepoolest pidada tõeks, ei viita see kuidagi süüle – kui süüdistatav tappis kannatanu tõepoolest tütre kaitseks ja uskus, et tütre elu ohus, ei ole süütegu toime pandud.¹⁹²

Vahetegu on oluline eeskätt selleks, et määratleda vastavalt ülestunnistuse või omaksvõtu menetluslik tähendus. Vastavalt selle menetluslikule tähendusele saab kohus hinnata, kas selline avaldus kuulub üldse vastuvõtmisele ning kui jah, siis millistel tingimustel ja millised teised menetluslikud garantiid peaksid sellega kaasnema. Eeltoodu määrab ka selle, kas kohus oleks pidanud korraldama eelistungi tuvastamiseks ülestunnistuse vabatahtlikkus. Juhul kui kõrgema astme kohtud peaksid tuvastama, et kohus võttis ülestunnistuse omaksvõtu nime all vastu, tähendab see reeglina õiglase kohtumenetluse printsiibi rikkumist ning toob endaga kaasa otsuse tühistamise. Seejuures on aga õiguskirjanduses mööndud, et *confession*’i ning *admission*’i vahetegu on mõnevõrra kunstlik ning et omaksvõtu ja ülestunnistuse menetlusliku vaheteo tegemist ei tasu igas menetluses ületähtsustada ega lasta seetõttu menetlusel takerduda – vaheteo tegemist ja selle olulisust tuleb tuleb iga juhtumi puhul eraldi hinnata.¹⁹³

Olulise erinevusena USA tsiviilkohtumenetlusest¹⁹⁴ ei näe USA kriminaalmenetluse reeglid otsesõnu ette *request for admission* või *agreed statement of facts* protseduure, kus pooled veel enne kohtuliku uurimise algust ühiselt või eraldiseisvalt (nt kui kostja võtab hakis esitatud asjaolud omaks) lahendamist vajavates küsimustes kokku lepivad ning need siis ühise siduva avaldusena kohtule esitavad.¹⁹⁵ Kui tsiviilkohtumenetluses on eelkirjeldatud protseduur kirjeldatud *Federal Rules of Civil Procedure*¹⁹⁶ 5. ptk reeglis 36, siis kriminaalmenetluse reeglites analoogne säte puudub. Samas ei ole selles ka midagi tavapäratut, kuivõrd USA õigus põhineb suures osas kodifitseerimata õigusel ja kohtupraktikal: nii on näiteks kohtuasjas *People v. Cory*¹⁹⁷ sedastatud, et kriminaalkohtumenetlusele kohalduvad *judicial admission*’i osas

¹⁹¹ *State v. Gibson*, 69 N.D. 70 (N.D. 1938).

¹⁹² Slough (1959), lk 100.

¹⁹³ *Ibidem*, lk 97.

¹⁹⁴ Cammack, M. Admissibility of Evidence to Prove Undisputed Facts: Comparison of the California Evidence Code Section 210 and Federal Rule of Evidence 401. – Southwestern University Law Review 2008/36(4), lk 889.

¹⁹⁵ Sillaots (2004), lk 50.

¹⁹⁶ Föderaalset tsiviilmenetluse reeglid – Federal Rules of Civil Procedure, 01.12.2020. – <https://www.federalrulesofcivilprocedure.org> (28.04.2021).

¹⁹⁷ *People v. Cory*, 124 Misc. 532 (N.Y. Cnty. Ct. 1925).

peamiselt samad reeglid, mis tsiviilkohtumenetluses. Tsiviilkohtumenetluses võib USA-s võib omaksvõtt toimuda sisuliselt ükskõik millal – nii kohtulikus eelmenetluses, kohtuliku uurimise käigus kui ka tõendite esitamise kestel. Samuti ei ole määratletud, kuidas omaksvõtt formaalselt toimuma peab – see võib toimuda nii näiteks poolte ühise kirjaliku või suulise avalduse näol (inglise keeles *agreed statement of facts*), süüdistatava kirjaliku avalduse näol, avalduse täienduse näol või kasvõi kohtuistungil suulise avaldusena.¹⁹⁸ Kui prokuratuur sellise avaldusega nõustub või kui kohus peab omaksvõttu mõistlikuks ja vajalikuks, välistatakse konkreetne asjaolu vaidluse esemest, mistõttu elimineeritakse vajadus asjaolu tõendada.¹⁹⁹ Seejuures tuleb silmas pidada, et üldreeglina eeldab omaksvõtu kehtivus, süüdistatava avalikul kohtuistungil tehtud selgesõnalist avaldust, millise konkreetse faktiväite ta omaks võtab ning mis on sellise omaksvõtu soovitatav tagajärg, milleks on reeglina osaline tõendamisest vabastamisest.²⁰⁰

USA kohtumenetluses võib eristada omaksvõtu kolme erinevat objekti: faktide omaksvõttu, tunnistaja eeldatavate ütluste omaksvõttu, ning omaksvõttu kohtupidamise menetluslike ja tõendamisega seotud küsimustes.²⁰¹ Faktiliste asjaolude omaksvõtu näol on tegemist poolte kokkuleppega, millega pooled nõustuvad, et konkreetne fakt loetakse antud kohtumenetluse raames tõendatuks. Faktiliste asjaolude osas tehtud kokkulepe võib käsitleda nii kõige lihtsamini tõendatavaid asjaolusid kui ka keerulisi konkreetse süüteo koosseisu elemente puudutavaid asjaolusid.²⁰²

Tunnistaja eeldatavate ütluste sisu ning dokumentide sisu osas tehtud omaksvõtt tähendab sisuliselt seda, et tunnistaja jäetakse kohtuistungile kutsumata ning dokument võistleva kohtumenetluse käigus kohtule esitamata või „loomata“ – näiteks võib süüdistatav omaks võtta ekspertarvamuse sisu ja tulemused.²⁰³ Seejuures ei tähenda tunnistaja ütluste sisu ja tõendite sisu osas tehtav omaksvõtt omaksvõttu faktilise asjaolu osas, mida see konkreetne tunnistaja ütlus või tõend tõendama peaks. Seega kujutab selline omaksvõtt endas pigem omaksvõttu tunnistaja ütluse või dokumendi sisu vastavuses sellele, mida üks või teine pool väidab selles olevat, mitte aga selles oleva fakti õigsuse osas ning faktiline asjaolu loetakse jätkuvalt vaidluse all olevaks. Lisaks ei välista sellist tüüpi omaksvõtt võimalust esitada tõendi lubatavusele või

¹⁹⁸ Fisk (1927), lk 59.

¹⁹⁹ Cammack (2008), lk 889.

²⁰⁰ Wall, P.M. Judicial Admissions: Their Use in Criminal Trials. – The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science 1962/53(1), lk 25.

²⁰¹ Giannelli, P.C., Imwinkelried E.J. Stipulations in Criminal Cases. – Crim. Def. 1983/10(4), lk 4.

²⁰² Hogg, L.K. How to Instruct the Jury on Stipulations of Fact in Federal Criminal Cases. – Kentucky Law Journal. 2018/106(3):6, lk 516.

²⁰³ *People v. Maurice*, 31 Ill. 2d 456, 457 (Ill. 1964).

usaldusväärsele vastuväiteid või ümberlukkavaid tõendeid (erinevalt faktilise asjaolu omaksvõtust, kus omaksvõtt välistab täiendavate tõendite esitamise vajaduse ja õiguse ning pooltel omaksvõetuga vastuollu minevaid avaldusi reeglina teha ei ole võimalik). Kui süüdistatav võtab omaks tunnistaja ütluste eeldatava sisu või nõustub kohtueelses menetluses antud ütluste protokolliga kasutamisega, loobub ta vahetuse põhimõttest selle kitsamas tähenduses, seega konfrontatsiooniõigusest ning seeläbi välistatakse võimalus vahetult kohtus tunnistaja käitumisviisi ja miimikat jälgida ja hinnata. Ka sellisest õigusest loobumine eeldab süüdistatava selgesõnalist avaldust, mille puudumine toob reeglina kaasa kohtuotsuse tühistamise. Kolmandaks omaksvõtu liigiks peetakse USA-s kohtupidamise menetluslike ja tõendamisega seotud omaksvõtte. See kujutab endast poole kokkuleppeid kohtuistungil läbiviimise reeglite ja tõendamise osas: näiteks lepatakse sageli kokku eksperdi pädevuses või dokumendi ehtsuses või dokumendi koopiate autentsuses.²⁰⁴

Seejuures võivad eelmainitud omaksvõttud väljenduda väga erinevates vormides – mitteformaalsetest kohtuliku uurimise käigus tehtud suulistest avaldustest kuni kohtulikus eelmenetluses ettevalmistatud keerukate kirjalike kokkulepeteni.²⁰⁵ Föderaalsel tasemel on kohtulikus eelmenetluses tehtav omaksvõtt tuletatav *Federal Rules of Criminal Procedure*²⁰⁶ reeglist 17.1, mis sätestab, et kohus võib omaalgatuslikult või poole ettepanekul korraldada kohtumenetluse õiglase ja kiirema läbiviimise edendamise eesmärgil enne kohtuliku uurimise algust eelistungi ning eelistungi lõppedes tuleb kohtul koostada kõigis eelistungil kokkulepitud küsimustest kokkuvõtlik dokument. Selline dokument on aga süüdistatavale siduv vaid siis, kui tema ning tema advokaat on dokumendile alla kirjutanud. Omaksvõttu nähakse kohtumenetluses kui poolte vahelist lepingut, mida tuleb, nagu ka tsiviilõiguslikku lepingut, täita.²⁰⁷

Lisaks omaksvõtu objekti alusel liigitamisele, tehakse USA-s vahet ka formaalsetel ning mitteformaalsetel omaksvõttudel. Formaalseid omaksvõtte tuleb käsitleda kui süüdistatava kohtule tehtud menetluslike avaldusi, millega süüdistatav möönab ühe või teise asjaolu või ka kuriteoelemendi olemasolu. Mitteformaalseteks omaksvõttudeks peetakse näiteks teistes kohtumenetluses tehtud avaldusi või tagasivõetud kokkuleppes esitatud avaldusi.²⁰⁸ Magistritöö mahtu silmas pidades käsitletakse käesoleva töö raames peamiselt formaalseid, st vahetult kohtule tehtud omaksvõttusid.

²⁰⁴ Giannelli (1983), lk 9-10.

²⁰⁵ *Ibidem*, lk 4.

²⁰⁶ Föderaalne kriminaalmenetluse reeglid – Federal Rules of Criminal Procedure, 01.12.2020. – <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org> (28.04.2021).

²⁰⁷ Hogg (2018), lk 515.

²⁰⁸ Pattenden (1983), lk 812.

2.2.3. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe menetlusökonomiast tingitud siduvus

Kuivõrd omaksvõtt võimaldab menetluse olulist lihtsustamist ning asja lahendamise vaidluse tegelikule esemele suunata, tähendab omaksvõtt endas reeglina nii poolte kui ka kohtusüsteemi ja vandekohtunike jaoks olulist kulude ja aja kokkuhoidu.²⁰⁹ Ka osariigiti üldjuhul tunnustatakse süüdistatava omaksvõtuavaldusi eeldusel, et enese mittesüüstamise privileegist loobumine toimus tema vabal tahtel ja teadvalt.²¹⁰ Omaksvõtu instituudi peamine eesmärk USA kohtumenetluses ongi tarbetu ajakulu ärahoidmine ja menetluse kiirendamine ning seda eesmärki toetavad ka USA kohtud.²¹¹ Nii on kohtud sedastanud, et arvestades tänapäevast ülekoormatud kohtusüsteemi ja järjest enam kasvavat kuritegude arvu, on tõendamisest kohustamise õigusest loobumine hädavajalik vahend kohtusüsteemi toimimiseks²¹² ning seda tuleb igati soodustada, kui mitte lausa soosida,²¹³ ja seda just eelkõige asjaolude osas, milles pooltel vaidlust puudub.²¹⁴

Omaksvõtu peamist eesmärki ehk menetlusökonomiat silmas pidades on igati loomulik, et omaksvõtt on oma iseloomult pooltele reeglina siduv ning üldreegel näeb ette, et kui kohtunik on omaksvõtu vastu võtnud, on mõlemad pooled omaksvõtuga seotud ja mitmed jurisdiktsioonid loevad omaksvõtu siduvaks ka apellatsioonastmetes.²¹⁵ Kogu USA kohtusüsteemis on tänaseks juurdunud New Yorgi apellatsioonikohtu otsus asjas *People v. Walker*²¹⁶ 1910. aastal tehtud lahendis on esmakordselt sedastatud põhimõte, milles kohus märkis, et olenemata sellest, kui suurt või väikest tähtsust võib asjaolu menetluses omada, kui süüdistatav või tema kaitsja on asjaolu avalikul kohtuistungil omaks võtnud, loetakse asjaolu omaksvõtuga tõendatuks ning täiendavaid tõendid antud asjaolu osas ei esitata.²¹⁷ Sellisel juhul loetakse, et süüdistatav on omaksvõtuga seotud ning prokurör võib julgelt eeldada, et tõendite esitamise vajadus antud küsimuses puudub,²¹⁸ kuna konkreetne fakt loetakse kohtuvaidluse esemest väljasolevaks. Omaksvõtu siduv iseloom tekitab muuhulgas

²⁰⁹ Hogg (2018), lk 513, 515.

²¹⁰ Pattenden (1983), lk 822.

²¹¹ Giannelli (1983), lk 10.

²¹² *People v. Morris*, 6 Ill. App. 3d 136, 140, (Ill. App. Ct. 1972).

²¹³ *James v. State*, 305 So. 2d 829, 830 (Fla. Dist. Ct. App. 1975).

²¹⁴ *State v. Murchinson*, 18 N.C. App. 194, 196, 197 (N.C. Ct. App. 1973).

²¹⁵ Giannelli (1983), lk 10.

²¹⁶ *People v. Walker*, 198 N.Y. 329 (N.Y. 1910).

²¹⁷ Wall (1962), lk 15.

²¹⁸ *State v. Wood*, 99 Vt. 490 (Vt. 1926).

pooltele õiguse kohtult omaksvõtu jõustamist nõuda ning kokkulepitu rikkumine võib tuua endaga kaasa kohtuotsuse tühistamise või süüdistatava nõ *mistrial*'i²¹⁹ alusel vabastamise.²²⁰

Kui kohus võtab poole omaksvõtu vastu, vabastab see tõendamiskoormist kandva poole tõendamise ja tõendite esitamise kohustusest. Eeltoodu kujutab endast sarnast funktsiooni nagu *Federal Rules of Evidence*²²¹ reeglis 201 sätestatud *judicial notice*.²²² *Judicial notice* sarnaneb enda olemuselt Eesti kriminaalmenetluse seadustiku §-s 60 sätestatud üldtuntusele. *Judicial notice* kujutab endas sisuliselt kohtu pädevust, kas omaalgatuslikult või poole ettepanekul otsustada, et mingi konkreetne faktiline asjaolu ei ole vaidluse esemeks ega nõua seetõttu tõendamist.²²³ Vaidluse esemest saavad *judicial notice*'i alusel *Federal Rules of Evidence* reegli 201 kohaselt olla välistatud asjaolud, mis on konkreetse kohtu jurisdiktsioonis üldtuntud või mille õigust ja korrektsust saab usaldusväärsest allikast kontrollida.²²⁴

Sarnaselt *judicial notice*'ile, kui pooled on faktilise asjaolu omaks võtnud, loetakse sellele vasturääkivad tõendid lubamatuks. Kui mõni pooltest sellise tõendi siiski esitab, juhendab kohus vandekohut esitatud tõend arvestamata jätta ning nagu varasemalt märgitud, kui vandekohus või ka kohus ise seda teha ei suuda, kuulutatakse kohtumenetlus nõ *mistrial*'iks. Nii on Indiana osariigi apellatsioonikohus asjas *Faught v. State*²²⁵ sedastanud, et omaksvõttu tuleb käsitada kui „kohtuistungil või eelistungil tehtud selgesõnalist loobumist käesoleva kohtuasja tähenduses omaks võetud faktilise asjaolu tõesuse möönmiseks“ ning nentis, et varasemat kohtupraktikat arvestades on ilmne, et omaksvõtt asendab kohtumenetluses esitatavaid tõendeid või tunnistajate ütluseid.²²⁶ Ka on USA ülemkohus asjas *Osborne v. United States*²²⁷ sedastanud, et faktiline omaksvõtt on menetluses lõplik ning prevaleeriv, mistõttu tuleb kohtutel seda menetluses ja otsuse tegemisel ka jõustada.²²⁸ Poolte kokkulepitud asjaolud on menetluses tõeks ning nende osas puudub igasugune vaidlus.²²⁹ Indiana osariigi apellatsioonikohus on asjas *Faught v. State*²³⁰ muuhulgas rõhutanud, et kui pooled on omaksvõtus kokku leppinud, on see reeglina nii kokkuleppe teinud pooltele kui ka kohtule siduv

²¹⁹ Ametlik eestikeelne vaste terminile „*mistrial*“ puudub, kuid seda võib mõista kui kohtuprotsessi tühistamist.

²²⁰ Giannelli (1983), lk 10.

²²¹ USA Föderaalsed tõendamisreeglid – Federal Rules of Evidence, 01.12.2020. – <https://www.rulesofevidence.org> (28.04.2021).

²²² Giannelli (1983), lk 4.

²²³ Ingram (2009), lk 108.

²²⁴ Föderalse kriminaalmenetluse reeglid – Federal Rules of Criminal Procedure, 01.12.2020. – <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org> (28.04.2021).

²²⁵ *Faught v. State*, 162 Ind. App. 436, 440-441 (Ind. Ct. App. 1974).

²²⁶ Giannelli (1983), lk 4.

²²⁷ *Osborne v. United States*, 351 F.2d 111, 120 (8th Cir. 1965).

²²⁸ Giannelli (1983), lk 8.

²²⁹ *Barnes v. State*, 31 Md. App. 25, 35 354 A.2d 499 (Md. Ct. Spec. App. 1976).

²³⁰ *Faught v. State*, 162 Ind. App. 436, 440-441 (Ind. Ct. App. 1974).

ja lõplik. Seejuures võivad omaksvõtuga mitte nõustunud pooled menetluses omaksvõtule tõendina tugineda. Samas on äärmiselt oluline, et ei pooled ega kohus väljuks omaksvõtu piiridest ning oluliseks menetlusõiguse rikkumiseks peetakse olukordi, kus kohus on teinud omaksvõtust edasiulatavaid järeldusi.²³¹ Seejuures ei ole vandekohtunikele omaksvõtu tähenduse ning siduvuse selgeks tegemine sugugi lihtne ülesanne. Seda enam, et vandekohtunikel tuleb osata eristada omaksvõtte, mis on rangelt siduvad ning omaksvõtte, mis on soovitusliku iseloomuga. Lisaks tuleb vandekohtunikel mõista, millised on omaksvõtu piirid. Eeltoodu ei ole lihtne ülesanne isegi professionaalsetele õigusteadlastele.²³²

2.2.4. Erandid poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe siduvusest

Poole õigus võtta asjaolusid omaks ei ole absoluutne ja omaksvõtu vajalikkuse või sobivuse üle otsustamise diskretsioon jäetakse reeglina kohtuistungit läbiviivale kohtunikule.²³³ Siiski lubatakse teatud juhtudel omaksvõttu vaidlustada ka omaksvõtu teinud menetlusosalisel ja vastaspoolel. Esimesel juhul on sisuliselt tegemist omaksvõtust loobumisega. Selleks, et omaksvõtust loobuda, tuleb menetlusosalisel esitada omaksvõtust loobumise taotlus, milles poolel tuleb märkida, miks ta omaksvõtust loobus ning millele ta tugineb. Pool saab tugineda näiteks omaksvõtu eksimusele, väärarusaamale, tahtmatusele, asjaolude ebaselgusele ning ka sellele, et omaksvõtt ei olnud süüdistatava poolt heaks kiidetud,²³⁴ st et kaitsja tegutses väljaspool tema volituste piire. Kui kohus otsustab loobumise vastu võtta, jäetakse omaksvõtt menetluses kõrvale. Ilmselt oleks USA lähenemine loobumise aluste osas Eesti kriminaalmenetluse jaoks veidi liiga lai. USA-s on reeglina pooled märksa menetlusökonomisema suhtumisega, kuivõrd kohtukulud võivad ulatuda väga kõrgeks. Eestis niivõrd laia loobumise lubamisega kaasneb töö autori hinnangul menetlusõiguste ärakasutamine ja asja venimine.

Kuigi omaksvõtu peamiseks funktsiooniks on kohtumenetluse kiirendamine, kasutatakse seda sageli ka osana kaitsetaktikast. Nimelt välistab USA kohtumenetluses omaksvõtt igasuguse tõendamise vajaduse. Näidetena saab tuua olukordi, kus süüdistatav võtab omaks asjaolu varasematest süüdimõistmistest, kannatanu surma põhjuse (eeskätt selleks, et vältida kannatanu kehast šokeerivate fotode esitamist vandekohtule) või eksperdi pädevust kinnitavad asjaolud (eriti olukordades, kus eksperdid kvalifikatsioon on muljetavaldav, mistõttu võivad tema

²³¹ Giannelli (1983), lk 4.

²³² Hogg (2018), lk 513.

²³³ Wall (1962), lk 16.

²³⁴ Fisk (1927), lk 66.

seisukohad vandekohtule väga mõjusad tunduda).²³⁵ Omaksvõtu instituudi kaitsetaktikana kasutamisel on süüdistatavale potentsiaalselt kahjulike tõendite esitlemise vältimiseks kohtusaalis, on kohtupraktikas tõusetunud vajadus võimaldada prokuröril omaksvõttu nõ mittetäielikkuse aluse vaidlustada. Mitteterviklikkuse vastuväite esitamisel tuleb prokuröril tõendada, et omaksvõtt kahjustaks ebaõiglaselt vastaspoole seisukoha terviklikkust ja mõjusust. Näiteks on süüdistatava õigust võtta asjaolusid omaks piiratud siis, kui tunnistaja ülekuulamine või isikuvastaste kuritegude puhul kannatanu kehavigastuste näitamine kohtusaalis on selle teatraalse mõjukuse ja emotsionaalse väärtuse tõttu vajalik süüdistuse seisukohtade edasiandmisel ja ülejäänud tõenditele kaalu andmisel.²³⁶ Seejuures leidub ka vastupidiseid seisukohti, kus kannatanu kehavigastuste fotograafilist esitamist on peetud ebavajalikuks ning leitud, et antud juhul ei omanud see kohtumenetluses mingit lisandväärtust.²³⁷ Üldise juhisena on USA ülemkohus²³⁸ sedastanud, et kui täiendavate tõendite esitamine kujutab endas tarbetut ajakulu ega anna kohtumenetlusele midagi juurde, tuleb omaksvõttu lubada ning prokuratuuril sellisel juhul terviklikkuse vastuväitele tugineda ei ole võimalik.²³⁹

USA varasem kohtupraktika seadis kaitse poolt menetlusõiguste kuritarvitamise vältimise tarbeks range nõude, et kohtud ei või reeglina nõuda, et vastaspool (eelkõige prokurör) omaksvõtu vastu võtaks või heaks kiidaks.²⁴⁰ Nii on USA ülemkohus varasemalt nentinud, et kuivõrd süü tõendamise tõendamiskoormis lasub riigil, ei tohi prokuröri sundida aktsepteerima omaksvõttu, mis võtavad riigilt võimaluse enda seisukohtade jõuliseks ja veenvaks esitamiseks kohtusaalis.²⁴¹ Niisamuti ei tohi ka süüdistatavat sundida võtma vastu kaassüüdistava omaksvõttu.²⁴² Siiski on oluline silmas pidada, et kohtud on eeltoodu osas enda praktikat hakanud järjest enam muutma. Kui varasem kohtupraktika nägi ette üpris jäiga reegli, et prokuratuurile peab jääma võimalus omaksvõtust keelduda, siis hilisemas kohtupraktikas²⁴³ on jaatatud kohtuniku laialdast diskretsiooni prokuratuuri omaksvõtu vastuvõtmiseks kohustama. Eriti aldis on kohtunikud prokuratuuri omaksvõtu vastuvõtmiseks kohustama, kui süüdistatava omaksvõtt on oma olemuselt selge ja ühemõtteline ning on alust arvata, et süüdistuse esitatav tõend on suuresti kallutatud ning erapoolik.²⁴⁴

²³⁵ Giannelli (1983), lk 4.

²³⁶ Wall (1962), lk-d 15-16.

²³⁷ *Beagles v. State*, 273 So. 2d 796, 799 (Fla. Dist. Ct. App. 1973).

²³⁸ *United States v. White*, 355 F.2d 909,911 (7th Cir. 1966).

²³⁹ Giannelli (1983), lk 5.

²⁴⁰ *Ibidem*, lk 4.

²⁴¹ *People v. McClellan*, 71 Cal.2d 793, 802 (Cal. 1969).

²⁴² *United States v. Caldwell*, 543 F.2d 1333 (D.C. Cir. 1974).

²⁴³ *United States v. Brinklow*, 560 F.2d 1003 (10th Cir. 1977).

²⁴⁴ Giannelli (1983), lk-d 4 -5.

Erakordsetel asjaoludel võib kohus aga poole omaksvõtu siduvusest vabastada. Sellisteks erakordseks asjaoludeks on näiteks inimlik eksimus, materiaaõiguse eksimus, pettus, eksitusse viimine, uute faktiliste asjaolude ilmumine, teatud vabandatah hooletus ja teatud juhtudel ka lihtsalt ebaõigluse vältimiseks. Olulise märkusena võib välja tuua, et kohtul tuleb omaksvõtt tagasi lükata ka siis, kui omaksvõetud fakt on kas asjakohatu või kujutab endas tõlgendust õigusest.²⁴⁵ Omaks ei saa ka võtta asjaolusid, mis on juba kohtusaalis tõendamist leidnud.²⁴⁶ Seejuures piirneb dispositiivsuse ulatus faktiväidete tõendamise vajaduse suhtes, mitte aga asjaolu kui sellise olemasolu või mitteolemasolu suhtes – see tähendab, et pooled ei saa kokku leppida asjaolus, mida tegelikult ei eksisteerinud ning kui seda tehakse, tuleb kohtul sellise asjaolu avastamisel omaksvõtt eelduslikult tagasi lükata.²⁴⁷ Poolte dispositiivsust vaidluse eseme määraatlemisel piirab muuhulgas ka asjaolu, et omaksvõtu objektiks ei saa olla õiguslik asjaolu – kuigi, erandina on USA-s lubatud tsiviilkohtumenetluses kokkuleppeid kohalduva õiguse osas.²⁴⁸

Kuigi üldreeglina kohtud soodustavad menetluslike ja tõendamisega seotud kokkulepete tegemist, ei saa tõendi autentsuses kokkuleppe sõlmimine endast kujutada tõendi jõu või asjakohasuse kindlaks määramist ning selle kohtule dikteerimist.²⁴⁹ Lisaks, kui kohtule peaks tunduma, et tõendi osas tehtud kokkulepe kujutaks endast kõige minimaalsematest ja fundamentaalsematest kohtupidamise tõdedest irdumist, tuleb kohtul omaksvõtt tagasi lükata. Näiteks on seda tehtud juhtudel, kus pooled lepivad kokku polügraaf testi tulemuste lubatavuses tõendina.²⁵⁰ Nimelt on kohtud²⁵¹ leidnud, et pooled ei saa sellise tõendi lubatavuses kokku leppida, kuivõrd omaksvõtt ei tõesta ega saagi tõestada polügraaf testi metoodika usaldusväärsust.²⁵² Kohus saab omaksvõtu tagasi lükata, kui kohtunikul on alust kahtlustada, et omaksvõtu näol on tegemist pettusega või valeväitega, sellega püütakse varjata teist kuritegu või muud ebamoraalset asjaolu, omaksvõetus esineb vastuolu, omaksvõtt kujutab sellist asjaolu, mis ei saa faktiliselt võimalik olla või kui kohtul lasub muu üldine õigusest tulenev kohustus tegutseda.²⁵³ Näiteks võib omaksvõtust keeldumine olla põhjendatud olukordades, kus omaksvõtuga kaasneb selle esmasest menetlusökoonoomia põhimõttest lähtuvast eesmärgist diametraalselt vastupidine tulem ja see toob endaga kaasa hoopis menetluse koormamise.²⁵⁴

²⁴⁵ *Ibidem*, lk-d 4; 10.

²⁴⁶ Wall (1962), lk 25.

²⁴⁷ Sillaots (2004), lk 50.

²⁴⁸ Campbell, E.A. Renewed Attention to the Practice of Agreed Cases. – *Cooley Law Review* 6 1989/3, lk 476.

²⁴⁹ *Berry v. Chaplin*, 74 Cal.App.2d 652, 169 P.2d 442 (Cal. Ct. App. 1946).

²⁵⁰ Ingram (2009), lk 143.

²⁵¹ *Romero v. State*, 493 S.W.2d 206, 213 (Tex. Crim.1973).

²⁵² Giannelli (1983), lk 10.

²⁵³ Fisk (1927), lk 66.

²⁵⁴ Wall (1962), lk 16.

Kuigi omaksvõttu nähakse USA-s loomuliku ja vajaliku osana kriminaalmenetlusest, esinevad sellel siiski põhiseaduslikud ning kohtupraktikast tulenevad piirangud.²⁵⁵ Kohtul tuleb omaksvõtt tagasi lükata siis, kui see on selges vastuolus põhiseadusliku nõudega õiglasele ja ausale kohtumenetlusele või rikub õiglase kohtusüsteemis või ühiskonna arusaamades juurdunud fundamentaalseid aluspõhimõtteid.²⁵⁶ Nii on USA-s kohtud mõnevõrra üllatuslikult lükanud süüdistatava menetlusliku avalduse omaksvõtuks tagasi süütuse presumptsiooni printsiibist lähtuvalt²⁵⁷, viidates sealjuures ka süüdistatava õigusele nõuda riigilt iga süüdistuse elemendi tõendamist.²⁵⁸ ²⁵⁹ Eeltoodu näitab, et olenemata USA kohtumenetluse äärmusesse kalduvast võistlevusest ja dispositiivsusest, ei unustata seejuures siiski olulisi süüdistatavaid kaitsvaid menetluslikke garantiisid. Süüdistatava õiguste kaitseks on muuhulgas kohtupraktikas²⁶⁰ nõutud, et pelgalt vaikimisega omaksvõttu eeldada ei saa.²⁶¹

Arusaadavalt on ka USA kohtumenetluses faktide omaksvõtul põhiõiguslik mõju ja tagajärjed, kuid siiski ei peeta seda niivõrd intensiivseks, kui see esineb näiteks süü ülestunnistamise ehk *confession*'i puhul. Seejuures ei ole omaksvõttu USA-s alati peetud põhiseaduslikest õigustest loobumiseks, vaid see on alles viimaste aastakümnete tendents, millega on kaasnenum kohtute aktiivne roll omaksvõtu piiramisel, kui see osutub tõepoolest liigselt riivavaks ohuks põhiseaduslike väärtustele. *Federal Rules of Criminal Procedure* reegel 11 (b)(1)(E) näeb ette, et süüdistatav peab *guilty plea* menetlusega nõustumisel mõistma, et ta loobub muuhulgas järgmistest õigustest: õigusest tunnistajate risküsitlemisele vahetu ja võistleva kohtumenetluse tingimustes, enese mittesüüstamise privileegist, õigusest esitada tõendeid ning vaielda tõendite usaldusväärsuse üle ja õigusest tunnistajate kutsumiseks. Seejuures on aga USA kohtud ühehäälselt nentinud, et *Federal Rules of Criminal Procedure* reegel 11, mis käsitleb süüdistatava kohustusi ja õiguseid süü täieliku omaksvõtu ehk *guilty plea* puhul (aga ka *nolo contendere plea* või tingimusliku *guilty plea* puhul), omaksvõtule ei kohaldu. Eeltoodu puhul on aga oluline silmas pidada, et niipea kui omaksvõttus ilmnevad süü omaksvõtu elemendid või kaudsed viited sellele (seejuures tuleb sellisel juhul hinnata, ega tegemist ei ole hoopis *confession*'iga), tuleb analoogia korras siiski *guilty plea*-ga kaasnevaid menetlusgarantiisid

²⁵⁵ Giannelli (1983), lk 4.

²⁵⁶ Hartz, J. Ernest. Criminal Law: Evidence: Admissibility in Evidence of Involuntary Admissions. – California Law Review 48, no. 4 1960/4, lk 702.

²⁵⁷ *State v. Leitzke*, 206 Iowa 365, 370 (Iowa 1928).

²⁵⁸ *People v. Ruiz*, 403 Ill. 295 (Ill. 1949).

²⁵⁹ Wall (1962), lk 25.

²⁶⁰ *Housman v. State*, 230 S.W.2d 541 (Tex. Crim. App. 1950).

²⁶¹ Wall (1962), lk 25.

ning tasakaalustavaid meetmeid kohaldada – muuhulgas tuleb kohtul kontrollida, kas süü omaksvõtt tehti teadvalt, loobumise tagajärjesid mõistes ning vabatahtlikult.²⁶²

Eriti teravalt tõusetub omaksvõtu puhul vajadus efektiivse kaitse järgi. Seejuures ei ole reeglina piisav kaitsja nõusolek, vaid nõutav on süüdistatava enda selgesõnaline nõusolek. Samas kehtib ka teistest fundamentaalsetest kohtupidamisega õigustest ulatuslike loobumise puhul, mitte ainult konfrontatsiooniõigusest ehk vahetuse põhimõttest selle kitsamas tähenduses loobumise puhul. Samas aga õigustest, mis kujutavad endast menetlustaktikalistest õigustest loobumist, süüdistatava avaldust ei eelda ning piisab ka kaitsja selgesõnalisest avaldusest.²⁶³ Süüdistatavale peab olema arusaadav, mis on tema konfrontatsiooniõigusest loobumise tagajärjed ning kohus, mööndes, et *Federal Rules of Criminal Procedure guilty plea* menetlust käsitlev reegel 11 küll otsesõnu omaksvõtule ja sellisele loobumisele ei kohaldu, peab siiski enda otsustuses seal toodud põhimõtetest eeskujuna juhinduma ning jälgima, et sealsed minimaalsed garantiid oleksid süüdistatavale tagatud.²⁶⁴ Kui süüdistatav loobub enda õigusest vahetult isikulist tõendiallikat küsitleda ning nõustub kohtueelses menetluses antud ütluste protokollis uurimisega, tuleb kohtul protokollis märkida, et süüdistatavale on tutvustatud tema õiguseid, mh õigust asja arutamiseks vandekohtu ees, õigust tunnistajate vahetuks ristküsitlemiseks ning õigust enese mittesüüstamiseks. Protokollis tuleb ka märkida, et süüdistatav saab aru talle etteheidetavast süüdistusest ning selle kvalifikatsioonist. Põhiseaduslikust õigusest loobumine eeldab igal juhul selgesõnalist ja vabatahtlikku avaldust, mida ei saa ühelgi juhul eeldada. Kui aga süüdistatav peaks loobuma õigusest esitada tõendeid ja õigusest vaidlustada süüdistuse tõendite usaldusväärsus, tuleb kohtul talle selgitada, et suurima tõenäosusega on sellise omaksvõtu tagajärjeks süüdistatava süüdimõistmine.²⁶⁵

Kokkuvõtvalt leiab töö autor, et USA *judicial-adimission*’i instituudis on mitmeid elemente, mille ülevõetavust võiks ka Eesti seadusandja omaksvõtu instituudi puhul kaaluda. Seejuures eeldaks aga USA-le omase omaksvõtu ülevõtmine seadusandja teadlikku otsust senisest enam dispositiivsust võimaldada ning lasta võistlevale menetlusele omaselt kohtumenetluse käiku juhtida pooltel.²⁶⁶ Teiseks tuleks seadusandjal otsustada, milline on omaksvõtu tagajärg, st kas omaksvõtt kui tõendamisest vabastamise alus välistab tõendamise vajaduse konkreetse asjaolu

²⁶² Giannelli (1983), lk 5;11.

²⁶³ *Ibidem*, lk-d 5;10.

²⁶⁴ *United States v. Strother*, 578 F.2d 397, 404 (D.C. Cir. 1978).

²⁶⁵ *Bunnell v. Superior Court*, 13 Cal.3d 592 (Cal. 1975); vt ka Giannelli (1983), lk 9.

²⁶⁶ Vriend (2016), lk 98.

suhtes täielikult nagu seda näeb ette USA kohtumenetlus²⁶⁷ või peaks omaksvõtt siiski eeldama antud küsimuses kohtueelses menetluses kogutud materjalide kohtunikule üleandmist. Kolmanda olulise aspektina märgib töö autor, et seadusandjal tuleks ära määratleda ka omaksvõtu vorm. USA-s võib omaksvõtt toimuda sisuliselt ükskõik millal: nii kohtulikus eelmenetluses, kohtuliku uurimise käigus kui ka tõendite esitamise kestel. Samuti ei ole määratletud, kuidas omaksvõtt formaalselt toimuma peab. Omaksvõtt võib toimuda nii näiteks poolte ühise kirjaliku või suulise avalduse, süüdistatava kirjaliku avalduse näol, avalduse täienduse näol või kasvõi kohtuistungil suulise avaldusena,²⁶⁸ mis tuleb kohtul ka protokollis ära märkida.²⁶⁹ Lisaks, USA kohtumenetluses eristatakse omaksvõtu kolme erinevat objekti: faktide omaksvõttu, tunnistaja eeldatavate ütluste omaksvõttu, ning omaksvõttu kohtupidamise menetluslike ja tõendamisega seotud küsimustes²⁷⁰ Siinkohal tuleks Eesti seadusandjal otsustada, kas omaksvõtu niivõrd lai hõlmatus oleks põhjendatud või tuleks piirduda vaid näiteks faktiliste asjaolude omaksvõtuga. Tõsi, osaliselt lubab KrMS juba omaksvõttu tõendamisega seotud küsimustes – peamise väljendusena ehk KrMS § 296 lg-s 3, mis lubab poolte kokkuleppel jätta tõend kohtuistungil avaldamata.

Vahest kõige olulisema küsimusena tuleb seadusandjal aga langetada otsus omaksvõtu siduvusest pooltele, kannatanule, tsiviilkostjale ja kohtule. Erisusena USA menetlusmudelilt, ei tule aga seadusandjal lahendada praktikas palju problemaatikat tekitav küsimus omaksvõtu siduvusest vandekohtunikele. USA menetlusmudel näeb reeglina menetlusökonoomia põhimõttest tingituna ette, et kui kohtunik on omaksvõtu vastu võtnud (olles seejuures hinnanud ega omaksvõtt ei lähe vastuollu õiglase kohtumenetluse põhimõttega ega too endaga kaasa fundamentaalsetest kohtupidamise põhimõtetest irdumist), muutub omaksvõtt pooltele terve kohtumenetluse vältel siduvaks, osades jurisdiktsioonides kandub omaksvõtt edasi isegi apellatsiooniastmesse ning kokkulepitu rikkumine võib tuua endaga kaasa kohtuotsuse tühistamise või süüdistatava nõ *mistrial*'i alusel vabastamise.²⁷¹ Lisaks võimaldab USA kriminaalmenetlusele tuttav omaksvõtu institutsioon esitada omaksvõtule vastuväiteid, kui kohus aga peaks vastuväidet põhjendamatuks pidama, võib kohus nõ sunniviisiliselt kohustada teist poolt omaksvõttu vastu võtma. See tähendab, et omaksvõtu vajalikkuse ja sobivuse üle otsustamise vabadus jäetakse kohtule.²⁷² Seejuures võivad omaksvõtuga mitte nõustunud pooled (nt tsiviilkostja) menetluses omaksvõtule tõendina tugineda.²⁷³ Kahtlemata on olulisel

²⁶⁷ Thaman (2010), lk 347.

²⁶⁸ Fisk (1927), lk 59; vt ka *People v. Cory*, 124 Misc. 532 (N.Y. Cnty. Ct. 1925).

²⁶⁹ Ingram (2009), lk 143.

²⁷⁰ Giannelli (1983), lk 4.

²⁷¹ Giannelli (1983), lk 10.

²⁷² Wall (1962), lk 16.

²⁷³ Giannelli (1983), 4.

kohal ka küsimus omaksvõtu siduvusest vabastamisel, mis USA-s on seotud erakordsete asjaolude ilmnemisega: näiteks vabandataav inimlik eksimus, materiaa lõiguse eksimus, pettus, eksitusse viimine, uute faktiliste asjaolude ilmnemine, teatud vabandataav hooletus ja teatud juhtudel ka lihtsalt ebaõigluse vältimiseks.²⁷⁴ Olulisel kohal on ka küsimus omaksvõtu eeldatavusest, mis USA menetlusõiguses on süüdistatava õiguste kaitseks keelatud.²⁷⁵

2.3. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena rahvusvahelises kriminaalõiguses

2.3.1. Poolte kokkulepe tõendamisest vabastamise alusena *ad hoc* tribunali de praktikas

Poolte kokkuleppeid asjaolude ja lihtsustatud tõendamise osas ja seeläbi irdumist kohtuliku uurimise vahetuse põhimõttest lubavad ka rahvusvahelised kriminaalkohtud ja *ad hoc* tribunali de.²⁷⁶ Nii on ÜRO Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal (ICTY) andnud selge juhise, et kuivõrd täismahulise kohtumenetluse läbiviimine on aja- ja rahakulukas ja sageli ka tunnistajatele emotsionaalselt raske protsess, tuleks nii igal rahvusvahelisel kohtul ja tribunali de, kuid ka siseriiklikul kohtul anda endast kõik, et kohtumenetlus ja tõendite esitamine ja vahetu uurimine toimuks vaid selliste asjaolude osas, mille osas ka tõepoolest lahendamist vajav vaidlus on. ICTY juhiste kohaselt on kohtuasja tegelikule vaidlusele keskendamiseks kaks peamist vahendit: esiteks, poolte kokkulepe asjaoludes, mis kohtumenetluse käigus tõendamist ei vaja, ja teiseks, kui kohus loeb omal algatusel usaldusväärsele allikale tuginedes asjaolud tõendatuks. Esimese instituudi näol on tegemist *agreed facts* ehk kokkulepitud asjaolude instituudiga ja teise puhul *judicial notice*'iga.²⁷⁷ Eeltoodut silmas pidades on ICTY rõhutanud, et kuigi sellised vahendid tõhustavad menetluse läbiviimist ja lõpptulemusena kaitsevad kõigi poolte huve, ei tohi selle saavutamiseks survestada kaitset loobuma kohtumenetluses selliste tõendite esitamisest ja uurimisest, mille menetluses arvestamisel esineb selge alus vastuväidete esitamiseks. Samas ei tohi ka aktsepteerida kaitse püüdlusi tõhusa kohtumenetluse pidamist nurjata või venitada, lubades asjatuid vastuväiteid asjaolude ja tõendite osas, mis ilmselgelt vaidluse alla ei saa kuuluda.²⁷⁸

²⁷⁴ Giannelli (1983), lk 4, 10.

²⁷⁵ Wall (1962), lk 25.

²⁷⁶ Vriend (2016), lk 165.

²⁷⁷ Eesti menetlusõigust silmas pidades võib *judicial notice*'i samastada üldtuntuse instituudiga.

²⁷⁸ ICTY. ICTY Manual on Developed Practices. Turin: UNICRI Publisher 2009. –

https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/ICTY_Manual_on_Developed_Practices.pdf (28.04.2021).

Nii on ICTY tõendi- ja protseduurireeglites²⁷⁹ reeglis 65ter (H) ette nähtud, et eelistungit juhtiv kohtunik peab eelistungi raames tuvastama, millised asjaolud on menetluses vaidluse all ning millised mitte ja ta võib kohustada pooli kas eelistungi kohtunikule või põhiasja arutavale kohtupaneelile esitama kirjaliku avalduse vaidluse all mitteolevatest faktidest, mida on kohtupraktikas ka tehtud.²⁸⁰ Praktikas lepitakse reeglina kokku süüdistust moodustavates faktilistes asjaoludes või nõ faktibaasis, mitte aga süüdistuse elementides kui sellistes.²⁸¹ Sarnane säte leidub ka ÜRO Rwanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali (ICTR) tõendi- ja protseduurireeglites²⁸² reeglis 73bis (B)(ii). Kuigi mõlemad tribunalid on vaidluse all mitteolevate faktiliste asjaolude tuvastamise sidunud kohtuliku eelmenetlusega, tunnustatakse kohtupraktikas siiski kokkulepete võimaldamist ka kohtuliku arutamise etapis. Nii ICTY kui ka ICTR protseduurireeglid näevad osalise tõendamisest vabastamise aluse ette eeskätt juhised pooltele, mis tähendab, et pooltel puudub kokkulepitud asjaolu suhtes kohustus tõendeid esitada. Eeltoodu ei tähenda aga, et kohtud poolte kokkulepitud asjaoludest asja lahendamisel üldse ei juhinduks. Kui kohus soovib ja seda võimalikuks peab, võib ta poolte kokkulepitud asjaoludele kohtulahendis tugineda, seejuures täiendavaid tõendeid nõudmata.²⁸³

Eeltoodut silmas pidada on oluline ka mõista, mis on kokkulepitud faktide menetluslik väärtus – nii on näiteks ICTY tribunal mõõnnud, et kohus ei käsita selliste faktide omaksvõttu eraldi tõenditena, vaid pigem toetavate argumentidena üldises kohtuasja lahendamise loogikas.²⁸⁴ Seejuures eeldatakse, et sellised kokkulepitud asjaolud on õiged.²⁸⁵ ICTY on väljendanud seisukohta, et süüdistatava motivatsioon asjaolusid omaks võtta tõusetub reeglina soovist näidata üles üleüldist koostöövalmidust ja kitsendada kriminaalasja arutamise mahtu või raame. Eeltoodut silmas pidades ei tohi aga unustada, et süüdistataval võib asjaolude vaidlustamisel olla põhjendatud ja siiras motiiv. Siiski tuleb mõnda, et kokkulepet faktiliste asjaolude osas ei ole tribunalide praktikas väga laialdast kasutust leidnud. ICTY kohtupraktikas on faktiliste asjaolude kokkuleppeid tehtud vaid kümnes kohtuasjas, ja ka siis ei ole kokkulepete kasutegur

²⁷⁹ ÜRO Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunali (ICTY) protseduuri- ja tõendamisreeglid – International Tribunal for former Yugoslavia. Rules of Procedure and Evidence – https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (28.04.2021).

²⁸⁰ Vt nt *Prosecutor v. Milutinović et al*, Case No.: IT-05-87-T, Second Order on Agreed Facts, T. Ch., 15 February 2007, p 4.

²⁸¹ ICTY Manual on Developed Practices (2009), lk 67.

²⁸² ICTR protseduuri- ja tõendamisreeglid – International Criminal Tribunal for Rwanda. Rules of Procedure and Evidence. – <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf> (28.04.2021)

²⁸³ Vriend (2016), lk 165.

²⁸⁴ *Prosecutor v. Karadžić*, Case No.: IT-95-5/18-T, Decision on Agreed Facts, T. Ch., 14 February 2013, p 3.

²⁸⁵ *Prosecutor v. Perišić*, Case No.: IT-04-81-T, Judgment, T. Ch. I, 6 September 2011, p 62.

just kuigi suur olnud.²⁸⁶ ICTR praktikas ei ole poolte kokkuleppeid tõendamiseseme asjaolude osas tehtud aga mitte üheski kohtuasjas.²⁸⁷

2.3.2. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena Rahvusvahelise Kriminaalkohtu praktikas

Ka Rahvusvaheline Kriminaalkohus (ICC) lubab poolte vahelisi kokkuleppeid faktiliste asjaolude tõendamisel. Nimelt sätestab ICC tõendi- ja protseduurireeglite reegel 69, et prokurör ja kaitsja võivad kokku leppida, et mõni faktiline asjaolu, dokumendi või tunnistaja eeldatava ütluste sisu või muu tõend ei ole vaidluse all ning kohus võib eelnevast lähtuvalt faktilise asjaolu tõendatuseks lugeda, välja arvatud juhul, kui kohus leiab, et faktide täielik esitamine on õigluse, eelkõige kannatanute huvisid silmas pidades vajalik.²⁸⁸ Seega, kui prokurör ja kaitsja on faktilistes asjaoludes kokku leppinud ning vastavasisulise kokkuleppe kohtule esitanud, tuleb kohtul otsustada, kas pooled on tõendamise kohustusest esitatud asjaolude osas vabastatud või vajavad asjaolud siiski õigluse huvides täiendavat käsitlemist ja tõendamist.²⁸⁹ Käesoleva peatüki alguses käsitletud *ad hoc* tribunalide reeglid seevastu nn õigluse huvide kriteeriumi poolte kokkuleppe vastuvõtmisel ette ei näe.²⁹⁰

Erisusena ICTY ja ICTR praktikast on omaksvõtu instituut ICC praktikas palju laialdasemalt kasutusel ja kohtud isegi julgustavad aktiivselt pooli võimalikult paljudes asjaoludes kokkuleppele jõudma, kuivõrd see aitab olulises ulatuses kohtumenetluse mahtu vähendada ja menetlust seeläbi kiirendada ning lihtsustada.²⁹¹ See aga ei tähenda ICC sõnul,²⁹² et kohus on vabastatud temal lasuvast kohustusest selgitada välja tõde. Vastupidi, asjaolu, et kohus võtab poolte kokkuleppe vastu, ei tähenda, et ta ei saaks ega võiks enda esialgset otsustust muuta ja tõendite esitamist ja vahetut uurimist nõuda ka asjaolude suhtes mille osas vaidlus puudub, kui see peaks õigluse huvides vajalik olema.²⁹³

Kuivõrd rahvusvaheline kriminaalõigus tegeleb vaid kõige rängemate ja tõsisemate kuritegudega, on töö autori hinnangul õigustatud järeldada, et rahvusvaheliste kriminaalkohtute

²⁸⁶ ICTY Manual on Developed Practices (2009), lk 67.

²⁸⁷ Vriend (2016), lk 157.

²⁸⁸ ICC protseduuri- ja tõendamisreeglid – International Criminal Court. Rules of Procedure and Evidence. – <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/legal-texts/rulesprocedureevidenceeng.pdf> (28.04.2021).

²⁸⁹ *Prosecutor v. Katanga & Ngudjolo Chui*, Case No.: ICC-01/04-01/07, Decision on Agreements as to Evidence, T. Ch. II, 3 February 2011, p 5.

²⁹⁰ Vriend (2016), lk 158.

²⁹¹ *Ibidem*, lk 157.

²⁹² *Prosecutor v. Abdallah Banda Abakaer Nourain & Saleh Mohammed Jerbo Jamus*, Case No.: ICC-02/05-03/09, T. Decision on the Joint Submission regarding the Contested Issues and the Agreed Facts, Ch. IV, 28 September 2011, p 44–46.

²⁹³ Vriend (2016), lk 157.

ja tribunalide standard ausa ja õiglase kohtumenetluse ja sellega kaasnevate garantiide tagamisel ja tõe tuvastamisel on reeglina isegi kõrgem, kui siseriiklikes kohtutes. Ometi julgustavad kõik suuremad rahvusvahelise kriminaalõiguse instituudid menetlusökonoomia eesmärkide nimel nendest garantiidest teatud juhul mööndusi tegema. Töö autori hinnangul võiks Eesti seadusandja omaksvõtu sissetoomisel muuhulgas kaaluda ICC praktikas juurdunud korda, kus kohus reeglina lähtub poolte kokkulepitust, kuid siiski jäetakse kohtule võimalus poolte kokkuleppes irduda, kui see peaks õigluse huvides vajalik olema. Selline kord omistaks kahtlemata kohtule suure rolli, kuid esmane vastutus lasub siiski pooltel. Töö autori hinnangul võimaldaks selline kord vältida mitmeid võimalikke süütuse presumptsioonist tõusetuvaid probleeme, lubades seejuures ulatuslikke võimalusi kohtumenetlus efektiivseks läbiviimiseks.

2.4. Poolte kokkulepe osalise tõendamisest vabastamise alusena tsiviilkohtumenetluses

Ka tsiviilkohtumenetluses käib üldreeglina tõendite uurimine vahetuse põhimõtet järgides (TsMS § 243 lg 1), mis tähendab seda, et konkreetset asja lahendavad kohtunikud peavad tõendeid isiklikult tajuma, et neil oleks võimalik oma isiklikul tajul põhineva teadmise ja arusaamise alusel tõendi kaalu ja usaldusväärsust hinnata. Eesti tsiviilkohtumenetluses lähtutakse vahetuse põhimõtte puhul poolte autonoomiat ja võistlevat menetlust silmas pidades selle formaalsest tähendusest. Vahetuse põhimõtet selle formaalses tähenduses on tsiviilõiguslikus kontekstis õiguskirjanduses defineeritud kui nõuet, et kõik kohtule esitatud tõendid peavad olema esmased, mitte vahendatud.²⁹⁴ Eeltoodust võib järeldada, et tsiviilkohtumenetlusele tuttav vahetuse printsiip on kriminaalmenetlusest mõnevõrra kitsam. Samas lubab aga tsiviilkohtumenetlus kriminaalmenetlusega võrreldes üldistest tõendamisreeglitest oluliselt enam kõrvalekaldeid ning poolte vahelisi kokkuleppeid. Kohati on eeltoodu kahtlemata õigustatud, kuivõrd kriminaalmenetlus ja sellega kaasnevad riive on oma olemuselt märksa intensiivsemad, kui need reeglina on tsiviilkohtumenetluses.

Erinevalt kriminaalmenetlusest kehtib tsiviilkohtumenetluses TsMS §-st 231 tulenevalt üldine põhimõte, et tõendamine ja tõendite vahetu uurimine on vajalik vaid asjaolude suhtes, mis on vaieldavad ja reaalselt vaidluse all, see tähendab, et sarnaselt Anglo-Ameerika kriminaalmenetlusmudelile tehakse vahet vaieldavate ja vaieldamatute asjaolude osas. Kõrvalekaldena üldisest tõendamise kohustusest sätestab TsMS § 231 üldtuntuse ja omaksvõtu instituudi, mille puhul tõendite esitamist ja hindamist faktilise asjaolu tõendatuks lugemiseks

²⁹⁴ Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 243/3.2.1 (edaspidi „TsMSK“).

ei nõuta.²⁹⁵ Üldtuntust tõendamiseseme asjaolude tõendamisest vabastamise alusena tunneb ka KrMS, täpsemalt selle § 60 lg 3, jättes seejuures aga kõrvale TsMS-is sätestatud teise tõendamisest vabastamise aluse ehk omaksvõtu. TsMS § 231 lg 2 teine lause märgib, et omaksvõttu tuleb mõista kui faktilise väitega tingimusteta ja selgesõnalist nõustumist kohtule adresseeritud kirjalikus avalduses või kohtuistungil, sealjuures nõuab sätte sõnastus, et poole selline nõustumus tuleb ka kohtuistungil protokollida, mis muuhulgas kannab endas kahtlemata ka avalikkuse funktsiooni. Riigikohtu tsiviilkolleegium on pidanud vajalikuks rõhutada, et pooled saavad omaks võtta vaid faktilisi asjaolusid.²⁹⁶ Eeltoodu tähendab, et omaks ei saa võtta näiteks poole tõlgendust õigusest. Töö autori hinnangul peaks sarnaselt USA-le olema selline käsitus ülekantav ka üldmenetlusse. Sealjuures ei ole tsiviilkohtumenetluses selle võistlevast ja dispositiivsest iseloomust tulenevalt oluline, mis põhjusel vastaspoole faktiväited omaks võeti ja kas need asjaolud ka tegelikult tõele vastavad.²⁹⁷ Eeltoodu on oluline erisus võrreldes varasemalt magistritöös käsitletud kokkuleppemenetlusega, kus siiski kohustus piiratud ulatuses asja sisuliselt hinnata. Seejuures on õiguskirjanduses mööndud, et ilmselt ei ole omaksvõtu pidamine tõendiks õigustatud.²⁹⁸

Kuigi ühest küljest tuleb arvestada, et tsiviilkohtumenetlus on võistlev ning dispositiivne menetlus, ei saa see siiski õigustada menetlusressursi pahatahtlikku raiskamist. Eeltoodu tähendab, et kui pool teab, et vastaspoole faktiväide on tõene, tuleb tal menetlusökonoomia ja hea usu põhimõttest lähtuvalt faktiväide omaks võtta ja seda juba esimeses menetlusedokumendis, mille ta kohtule vastusena saadab. Erandina puudub pooltel kohustus võta omaks selliseid faktiväiteid, mille õigsuses poolt täiesti kindel ei ole ning ümber ei tule poolel lükata ka faktiväiteid, mis on vastaspoolele endale kahjulikud, isegi kui need on valed.²⁹⁹

Olulise aspektina sätestab TsMS § 231 lg 4, et omaksvõttu eeldatakse. See tähendab, et seni kuni teine pool faktilise asjaolu kohta esitatud väidet selgesõnaliselt ei vaidlusta või kui tema tahe asjaolu vaidlustada ei ilmne ka muudest avaldustest, eeldatakse, et selles konkreetses asjaolus vaidlus puudub. Eeltoodut silmas pidades on oluline märkida, et Riigikohtu tsiviilkolleegium on rõhutanud, et TsMS § 231 lg 4 alusel omaksvõtu tuvastamine eeldab siiski, et kohus järgiks TsMS § 392 lg 1 punktis 3 märgitut, st et kohus peab eeldatava omaksvõtu olukorras võimalusel küsima poole seisukohta asjaolu kohta ning alles siis, kui pool ei avalda

²⁹⁵ Kangur, A. TsMSK § 231/1.

²⁹⁶ RKTko 17.06.2009 otsus asjas nr 3-2-1-73-09, p 13.

²⁹⁷ Kangur, A. TsMSK § 231//3.2.

²⁹⁸ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.2

²⁹⁹ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.5.2.

pärast seda otseselt või kaudselt tahet asjaolu vaidlustada, on alust lugeda, et pool on asjaolu omaks võtnud.³⁰⁰

Riigikohtu tsiviilkolleegium on selgitanud, et kui tsiviilasja on kaasatud mitu kostjat, kellel on vastuväited kogu hageja nõudele, ei anna ühe kostja omaksvõtt alust lugeda TsMS § 116 alusel asjaolu tõendatuks, kuivõrd automaatne ühe kostja omaksvõtuga asjaolu tõendatuks lugemine rikuks teiste kostjate õigust esitada omapoolseid vastuväiteid hageja nõudele.³⁰¹ Riigikohtu tsiviilkolleegium on omaksvõtu instituudiga seondult muuhulgas sedastanud, et kohtulahendis märgitud „vaidluse all mitteolnud asjaolu“ on ebaselge ning ei ole piisav, et põhjendada asjaolude tõendatust. Selleks, et kohtulahendist vaidluse all mitteolnud asjaolule tugineda, peab olema eelmenetluse raames TsMS § 392 lg 1 p 3 eesmärgist lähtuvalt välja selgitatud, et vastav asjaolu on tõepoolest TsMS 231 tähenduses ja asjakohaseid kriteeriume järgides omaks võetud. Seejuures tuleb kohtul TsMS § 442 lg-st 8 lähtuvalt selgelt märkida, missugused asjaolud on üks või teine pool või mõlemad pooled omaks võtnud ja millisel viisil on omaksvõtt toimunud.³⁰² Omaksvõtu tagasivõtmise on TsMS § 231 lg 3 mõttest lähtuvalt võimalik vaid erandlikel juhtudel ja eeldab kas teise poole nõusolekut või aktiivset tõendamist, et omaksvõetud faktiväide ei vasta tõele ja omaksvõtu põhjuseks oli eksimus tegelikest asjaoludest. Sellise reeglistiku peamiseks eesmärgiks on menetlusökonoomia tagamine ja venitustaktikate vältimine.³⁰³ Töö autori hinnangul peaks ka kriminaalmenetluses kasutatav omaksvõtt sellisest arusaamast lähtuma, kuivõrd vastupidisel juhul võiks instituudi kaasa tuua hoopis vastupidise tulemuse ja menetlust venitada.

Õiguskirjanduses on märgitud, et omaksvõtt on üheks tsiviilkohtumenetluse põhiolemusse kuuluvatest tunnustest ja kannab endas poolte õigust määratleda menetluseset ja suunata menetluse käiku ning on seeläbi oluliseks menetluse võistlevuse ja dispositiivsuse väljenduseks. Eeltoodu võimaldab pooltel enamikus tsiviilasjades piirata tõendamisele kuuluvate asjaolude ringi ning keskendada menetlus vaidluse tegelikule esemele. Kui ühest küljest tuleb tsiviilkohtumenetluses omaksvõtu instituuti pidada võistlevuse ja dispositiivsuse väljenduseks, siis teisest küljest kujutab omaksvõtt endast ka menetlusökonoomia põhimõtte olulist väljendust. Nimelt on omaksvõtt abielu- ja põlvnemisasjade erisusega tsiviilkohtumenetluses kohtule faktiliste asjaolude tuvastamisel siduv. Eelnev tõusetub

³⁰⁰ RKTko 01.06.2006 otsus asjas nr 3-2-1-72-09, p 12.

³⁰¹ RKTko 03.05.2005 otsus asjas nr 3-2-1-19-05, p 19. Riigikohtu lahendis viidatud TsMS § 116 näol on tegemist lahendi tegemise ajal kehtinud tsiviilkohtumenetluse seadustiku analoogiga kehtivale TsMS §-le 231 (vt tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 1998, 43, 666).

³⁰² RKTko 01.06.2006 otsus asjas nr 3-2-1-72-09, p 12.

³⁰³ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.6.1.

põhimõttest, et kohtumenetlus on mehhanismina ette nähtud vaidluste lahendamiseks ning asjades, kus vaidlus puudub, ei ole ka kohtu sekkumine vajalik.³⁰⁴

Oluliste tsiviilõigusliku omaksvõtu aspektidena kriminaalmenetluse kontekstis võiks seadusandja kaaluda ja hinnata ka TsMS-is sätestatud asjakohaste sätete sõnastuse sobivust KrMS-i. Lisaks tuleb kaaluda tsiviilõigusliku omaksvõtu tagajärje ehk tõendamise vajaduse elimineerimise sobivust kriminaalmenetluses ja omaksvõtu siduvust kohtule ja pooltele, ning ka TsMS § 231 lg-s 4 sätestatud vaikiva omaksvõtu eeldatavuse küsimust.

³⁰⁴ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.

3. ETTEPANEKUD POOLTE KOKKULEPPE KUI OSALISE TÕENDAMISEST VABASTAMISE ALUSE SISSETOOMISEKS ÜLDMENETLUSSE

3.1. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe praktiline vajadus

Üldmenetluse efektiivsemaks ja lihtsamaks muutmine on kahtlemata tänast kriminaalasjade mahtu arvestades vajalik – maakohtute jõudlus kriminaalasjade üldmenetluse lahendamisel on olnud probleemiks juba aastaid. Näiteks 2019. aastal esitati maakohtutele üldmenetluses lahendamiseks 476 kriminaalasja, lahendatud üldmenetluste arv oli aga 406. Veelgi suurem on kontrast, kui vaadata maakohtute 2020. aasta statistikat, mil üldmenetluses arutamiseks saadeti esimesele kohtuastmele 507 kriminaalasja, kuid lahendatud sai vaid 362 kriminaalasja. Seejuures ei saa aga autori hinnangul pidada ebapiisavaks üldist üldmenetlusasjade lahendamise ajalist kestvust, mis vastavalt 2019. aastal oli 226 päeva ning 2020. aastal 255 päeva. Lisaks nähtub kohtute statistikast, et tegelikkuses ei ole maakohtute üldmenetluste jäägi osakaal kuigi suur: 2019. aastal oli jäägi osakaal 16,5% ning 2020. aastal 11,8%. Samas kui kõrvutada eeltoodud arve näiteks maakohtuastmes olevate lihtmenetluste jäägiga, on erinevus märkimisväärne: 2019. aastal oli lihtmenetluste jäägi osakaaluks 1,3% ning 2020. aastal 0,7%.³⁰⁵ Eeltoodust saab autori hinnangul järeldada, et maakohtute jõudluse negatiivne määr on eeskätt tingitud just üksikutest mahukatest üldmenetlustest.

Ka Harju Maakohtu esimehe selgituste kohaselt on kohtute kiirust kriminaalasjade lahendamisel viimastel aastatel negatiivselt mõjutanud peamiselt üksikute suurte ning mahukate kriminaalasjade hulk, kuid olulisteks faktoriteks tuleb pidada ka kriminaalasjadega tegelevate kaitsjate vähesust ning kriminaalmenetluse reeglite jäikust.³⁰⁶ Arusaadavalt on mahukate kriminaalasjade menetlemine üldmenetluses nende iseloomust tulenevalt väga kulukas ning aeganõudev, sest menetluses osaleb sageli arvukalt menetlusosalisi ning kohtule vahetuks uurimiseks esitatud tõendite mahud on suured ning menetlust ja seeläbi kohtusüsteemi tervikuna koormavad – seda eeskätt seetõttu, et vahetuse põhimõte realiseerubki enda täies

³⁰⁵ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika 2020. a koondandmed, 2020. a jooksul saabunud asjade arv ja lahendatud asjade arv ning keskmine menetlusaeg ja asjade lahendamise jõudlus. – <https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/I%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf> (28.04.2021);

Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika 2019. a koondandmed, 2019. a jooksul saabunud asjade arv ja lahendatud asjade arv ning keskmine menetlusaeg ja asjade lahendamise jõudlus. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_menetlusstatistika_2019.a.pdf (28.04.2021).

³⁰⁶ Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 3.

mahus just üldmenetluses.³⁰⁷ Eeltoodu on kahtlemata tinginud vajaduse üldmenetluse lihtsustamiseks ja efektiivsemaks muutmiseks.

Menetluste lihtsustamiseks on eri kriminaalmenetluse süsteemides ette nähtud peamiselt kolme tüüpi vahendeid: esiteks teatud menetluslike etappide ja protseduuride ärajätmine, teiseks menetlustähtaegade lühendamine ning kolmandaks menetluses teatavate formaalsuste ja tagatiste ärajätmine.³⁰⁸ Käesolevas magistritöös pakutav omaksvõtu instituut on käsitatav eelnimetatud vahenditest viimasena – omaksvõtt lubaks poolte kokkuleppel jätta teatud küsimustes ära formaalne ja ajakulukas tõendamisprotsess ja loobuda selle käigus ka teatud kohtumenetluse tagatistest, eeskätt kohtuliku uurimise vahetusest ja süütuse presumptsioonist. Kuivõrd omaksvõtt võimaldab menetlust oluliselt ning asja lahendamine vaidluse tegelikule esemele suunata, tähendab omaksvõtt reeglina nii poolte kui ka kohtusüsteemi jaoks olulist kulude ja aja kokkuhoidu.³⁰⁹ Seejuures võib nentida, et kuigi tõendamiskoormise jaotuse seisukohast omistatakse omaksvõtu instituudist saadav kasu peamiselt prokurörile, võib see siiski kujutada olulist kasu ka kaitsjale ja süüdistatavale, seda eeskätt siis, kui süüdistatav otsustab aktiivset kaitset teostada – näiteks on võimalik omaksvõtuga vältida vaieldamatutes küsimustes eksperdikulusid, kui ka teised menetlusosalised sellega nõus on.³¹⁰

Töö autor leiab, et üldmenetluses tõendamisest vabastamine võimaldaks maakohutute ülekoormuse probleemi leevendada. On ju ka teised menetlusliigid ja õigussüsteemid omaksvõtu instituuti või selle elemente jaatanud just selle menetlusökonomilise kasu tõttu, mis on praktikas ka realiseerunud. Nii kujutab ju ka tsiviilõiguslik omaksvõtt endast just peamiselt menetlusökoonoomia põhimõtte olulist väljendust.³¹¹ Ka USA menetlusmudelile tuttav omaksvõtu instituut kannab endas peaaegjalikult just menetlusökoonoomia ning menetluse tõhustamise ja kiirendamise eesmärke.³¹² Sama eesmärki kannavad ka omaksvõtu kui osalise tõendamisest vabastamise aluse elemente sisaldavad lihtmenetlused. Ka riigiasutused ja õigusteadlased on valdavalt käimasoleva KrMS revisjoni raames omaksvõtu instituudi sissetoomise vajalikkust möönud ning heaks kiitnud. Näiteks on Tartu Ülikooli lektor ja ringkonnaprokurör A. Kangur on nentinud, et omaksvõtu instuudi sissetoomine võimaldaks üldmenetlust oluliselt ratsionaliseerida ning aitaks vältida kohtliku arutamise irdumist vaidluse

³⁰⁷ Kergandberg, E. KrMSK § 60/8.

³⁰⁸ Jovanović (2013), lk 6.

³⁰⁹ Hogg (2018), lk 513, 515.

³¹⁰ Pärnu Maakohus. Arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsusele. 13.10.2020, 10-3/20-344-2, lk 1 (koopia autori valduses).

³¹¹ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.5.2.

³¹² Wall (1962), lk 16.

tegelikust vaidluse esemest ja seeläbi ka asjatut ajakulu. Omaksvõtu instituut võimaldaks suunata vaidluse kitsalt vaidluse esemele, sealhulgas olukordades, kus pooltel faktiliste asjaolude üle vaidlust ei ole ning vaidlus seisneb pelgalt neile antud õiguslikus hinnangus või karistuses. Seejuures kujutaks osalise tõendamisest vabastamise aluse sissetoomine endast olulist tõendite uurimisele kuluva aja ja seeläbi ka üldist menetlusaja ning menetluskuludele kokkuhoidu. Lisaks leidis Kangur, et omaksvõtu võimaldamise tulemusena lüheneks ka (või vähemalt eelduslikult peaks lühenema) kohtunikul kohtlahendi kirjutamisele kuluv aeg, kuivõrd kohtunikul on võimalik otsuses mõni küsimus viitega poolte kokkuleppele lahendada, vajamata seejuures süveneda tõendite küsimusse.³¹³ Ka prokuratuur on omaksvõtu instituudi sissetoomist menetlusõigusesse pidanud vajalikuks ja oluliseks sammuks tõhusama menetluskorra loomisel ning leidnud, et instituut leiaks praktikas olulist rakendust.³¹⁴

Nagu käesoleva peatüki alguses järeldatud, saab möönda, et maakohtute jõudluse negatiivne määr on eeskätt tingitud just üksikutest mahukatest üldmenetlustest. Eeltoodut on jaatatud ka käesoleva magistritöö esitamise ajal käimasoleva kriminaalmenetluse revisjoni raames koostatud väljatöötamise kavatsuses, kus on mööndud, et omaksvõtu instituudi võimaldamine mängiks eriti suurt rolli keerukamate tõendamiseseme asjaolude tuvastamisel, kus uurida tuleb arvukaid mahukaid tõendeid ning seda eeskätt just keeruliste majandusasjade üldmenetlustes. Näitena on käimasoleva kriminaalmenetluse revisjoni väljatöötamiskavas toodud olukord, kus prokuratuuril tuleb rahapesukuriteo puhul kohtus tõendada raha liikumist ettevõttest A ettevõttesse B, mis reeglina toimub läbi mitmekümne vahendaja. See tähendab, et prokuröril tuleb tõendada raha liikumist läbi iga üksiku vahekeha eraldi ning seda isegi juhul, kui süüdistatav raha liikumise fakti kui sellist ei vaidlusta. Eeltoodu näol ei ole aga midagi eriskummalist, kuivõrd raha liikumise omaksvõtt ei eelda seda, et süüdistataval tuleks omaks võtta ka tehingute sisu (nt olukorras, kus süüdistatavale heidetakse ette rahapesu, soodustuskelmust, altkäemaksu vmt). Teise näitena on väljatöötamiskavas toodud olukorrad, kus süüdistatav nõustub kõigi süüdistusaktis esitatud faktiliste asjaoludega, kuid ei nõustu etteheidetavele teole antud õigusliku hinnangu või süüdistusaktis taotletud karistusega (nt olukorras, kus korruptsioonivastase seaduse alusel toimingupiirangu rikkumises süüdistatav isik nõustub sellega, et ta oli ametiisikuks KVS tähenduses, kes tegi toimingut endaga seotud

³¹³ Kangur, A. Arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse kohta, lk 3 (koopia autori valduses) (edaspidi „Kangur, A. KrMS revisjoni arvamus“).

³¹⁴ Prokuratuur. Arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamise) väljatöötamise kavatsusele. 19.10.2020, dokument nr RP-1-7/20/1618, lk 1 (koopia autori valduses) (edaspidi „Prokuratuur. KrMS revisjoni arvamus“).

isiku suhtes, kuid ta leiab, et esines KVS § 11 lg-s 3 sätestatud toimingupiirangu kohaldamise erand).³¹⁵

Seejuures võib tõusetuda küsimus, et kui seadusandja on lihtmenetluste näol poolte kokkuleppel osalist tõendamisest vabastamist juba lubanud, siis milles seisneb vajadus omaksvõtu instituuti üldse üldmenetluses tutvustada: on ju lihtmenetlused end igati tõestanud ja praktikas õigustanud, pakkudes tõhusat alternatiivi aeganõudva üldmenetluse asendamisel ja kohtusüsteemi üldise koormuse vähendamisel ning kohturessursi tegelikele vaidlustele suunamisel.³¹⁶ Autori hinnangul põhjendab vajadus end eeskätt sellega, et kehtiv õigus annab süüdistatavale sisuliselt range valiku, kas võtta omaks kõik tõendid või asjaolud ja minna kokkuleppemenetlusse, lahendada asi ainult kriminaaltoimiku materjalide pinnalt või minna täismahulise ja aeganõudva üldmenetluse teed, võimaldamata seejuures tõhusat menetlust olukordades, kus vaidluse esemest soovitatakse välistada vaid piiratud küsimused ja üksikud asjaolud. Autori hinnangul ei ole põhjendatud kehtiv kord, mis võimaldab süüdistataval enda menetluslikest õigustest, sh õigusest täiemahulisele asja arutamisele loobuda (lubades näiteks kohtunikul lahendada kriminaalasi täies mahus kriminaaltoimiku pinnalt), eitades seejuures võimalust loobuda sellistest menetluslikest garantiidest osaliselt ja üksikutes küsimustes. Sarnaselt USA menetlusmodelile oleks omaksvõtu instituudi näol tegemist millegi palju kitsamaga, kui kokkuleppemenetluses süüdistuse väidete tervikuna nõustumine. See tähendab, et omaksvõttu võiks käsitleda kui menetluslikku avaldust või eritingimust konkreetse üksiku tõendamiseseme asjaolu kohta, millest võib aga ei pruugi teiste asjaoludega koostoimes lõpuks järelduda süü faktiline olemasolu.³¹⁷ Omaksvõtu instituudi sissetoomine võimaldaks kokkuleppemenetluse ja lühimenetluse vahepealset mudelit, kus kohtus keskendutaks just sellistele asjaoludele, mis on reaalselt vaidluse esemeks. Näiteks, kui süüdistatav võtab omaks kõik süüdistuse faktilised asjaolud, kuid ei nõustu karistusega, saab sellisel juhul kohtulik arutamine minna kohe karistuse mõistmise faasi ja uurida vaid karistuse määramisega seonduvaid tõendeid.³¹⁸ Erinevalt lühimenetlusest, mis on oma olemuselt valdavalt inkvisitsiooniline,³¹⁹ jääks üldmenetlus suures osas oma jätkuvalt võistlevaks, kuid uurivat menetlust kohaldataks just selle konkreetse küsimuse suhtes, mis oli omaksvõtu esemeks. Tegemist olekski just osalise, konkreetseid faktilisi asjaolusid puudutava omaksvõtu või osalise kokkuleppe võimaldamisega.³²⁰

³¹⁵ KrMS revisjoni väljatöötamise kavatsus (21.09.2020), lk 4.

³¹⁶ Gilliéron (2019), lk 703-704.

³¹⁷ Slough (1959), lk 96.

³¹⁸ Kangur, A. KrMS revisjoni arvamus, lk 4.

³¹⁹ Lõhmus (2014), lk 35.

³²⁰ KrMS muutmisevajaduse arutelu, lk 7.

3.2. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe tagajärg ja siduvus

Seejuures ei taanduks, sarnaselt kokkuleppemenetlusele, omaksvõtu arvestamine kohtu poolt pelgalt formaalsele tegevusele.³²¹ Kuigi, analoogselt kokkuleppemenetlusele, ei saaks kohtulik uurimine toimuda sellise põhjalikkusega nagu üldmenetluses tõendamine tavapärasest korras käib,³²² lasuks kohtul jätkuvalt kohustus kõiki tõendeid ja asjaolusid koosmõjus hinnata ja kohtule jääks siiski teatav aktiivne roll tõe välja selgitamisel.³²³ Isegi kui pooled võtavad asjaolud omaks, tuleb kohtul tõendeid ja ka omaksvõttu kogumis hinnata ning kui kohtul peaks tõendite hindamise käigus tekkima kahtlus omaksvõetu usaldusväärsuses, peab kohtule jääma diskretsioon jätta kas omaksvõtt vastuvõtmata või arvestamata ning vajadusel ka omaksvõetud asjaolu täiendavat tõendamist nõuda. Töö autor leiab, et selleks, et kohtul oleks võimalik eelnimetatud kohustust täita, ei tohiks jaatada omaksvõtu täieliku tõendamisest vabastavat iseloomu nagu seda tehakse USA-s, kus omaksvõtu tagajärjeks on igasuguse tõendamise vajaduse elimineerimine³²⁴ ning antud küsimuses pooled ühtegi tõendit esitama ei pea.³²⁵ Omaksvõtt võiks praktikas toimida selliselt, et kui pooled mõne faktilise asjaolu üle ei vaidle ning selle omaks võtavad, piirdub antud asjaolu tõendamine kohtunikule kohtueelse menetluse käigus kogutud materjalide üleandmisega ega eeldaks kohtusaalis tõendite reaalselt ja vahetut uurimist. Ülejäänud ulatuses toimuks kohtulik uurimine tavapärasest korras.³²⁶ Töö autori hinnangul on selline lähenemine igati põhjendatud, kuivõrd võimaldab elimineerida mitmeid omaksvõtuga kaasnevaid probleeme (sh küsimust süütuse presumptsioonist) ja kohtunik saab vajadusel kontrollida omaksvõetud asjaolu usaldusväärsust ja tõesust, seejuures poolte aega vahetu kohtuliku uurimise läbi kulutamata.

Kuivõrd kohtul puudub taustateadmine kriminaalasja ülejäänud asjaoludest ning talle esitatakse omaksvõtu kokkuleppe näol vaid isoleeritud ja üksikud faktilised asjaolud, võib kohtunik tunda, justkui sunnitaks teda kokkuleppe vastuvõtmise üle otsustamisel tegema ilma piisava teadmista ja tervikliku kontekstita asjas sisuline lahend.³²⁷ Siiski ei leia käesoleva magistritöö autor, et tegemist on suure takistusega. Kohtuniku pädevus omaksvõtu kinnitamisel peaks esialgu jääma vaid selle kehtivuse kindlakstegemise piiridesse. See tähendab, et kohus peaks kindlaks tegema, kas süüdistatav on omaksvõtuga väljendanud enda tegelikku, teadlikku ja

³²¹ RKKKm 01.20.2012 määrus asjas nr 3-1-1-70-12, p 9.

³²² RKKKo 26.09.2005 otsus asjas nr 3-1-1-79-05, p 9.

³²³ Lõhmus (Juridica 2013), lk 208.

³²⁴ Cammack (2008), lk 889.

³²⁵ Thaman (2010), lk 347.

³²⁶ KrMS muutmisevajaduse arutelu, lk 7.

³²⁷ Bell (2013), lk 523.

vabatahtliku tahet.³²⁸ Omaksvõtu sisulise korrektsuse kontroll peaks toimuma aga võistleva kohtumenetluse käigus, mil kohtunik hindab omaksvõetud asjaolude sobivust asjas esitatud tõenditega ja tervikuna.

Vahest üks kesksemaid küsimusi omaksvõtu puhul on selle siduvus kohtule. Töö autor leiab, et omaksvõtu kohtule täielikult siduvaks muutmisel seataks ohtu õiglase kohtupidamise ja süütuse presumptsiooni standard, mistõttu magistritöö autor omaksvõtu täielikku siduvust kohtule ei toeta. Töö autor leiab, et sarnaselt USA menetlusmodelile peab jääma omaksvõtu vajalikkuse või sobivuse üle otsustamise diskretsioon reeglina kohtuistungit läbiviivale kohtunikule.³²⁹ See tähendab, et kohtunikule peaks jääma kaalutusõigus otsustamaks, kas omaksvõtt üldse esialgu vastu võtta, sest ainult selliselt saab kohus hinnata, kas võistleva tõendamismenetluse ärajätmine ei too endaga kaasa ebaõiglast kohtumenetlust,³³⁰ sh süütuse presumptsiooni põhimõtte rikkumist.³³¹

Eesti tsiviilkohtumenetlus lähtub üldisest ideest, et omaksvõtt on kohtule igal juhul siduv. Eelnev tõusetub põhimõttest, et kohtumenetlus on mehhanismina ette nähtud vaidluste lahendamiseks ning asjades, kus vaidlus puudub, ei ole ka kohtu sekkumine vajalik.³³² Autori hinnangul eeltoodu siiski kriminaalmenetluses sellisel kujul päris ülekantav ei ole. Esiteks juba seetõttu, et kriminaalmenetlus on oma olemuselt ja tagajärgedelt märksa intensiivsem menetlus kui seda on tsiviilkohtumenetlus. Teiseks ka seetõttu, et kuigi võistleva kohtumenetlusega mudelis peaks teoorias toimima ka nn relvade võrdsuse põhimõte, siis juba ressursside piiratud mahu tõttu ei saa möönda, et see ka tegelikkuses lõpuni tõsi on ning erinevalt tsiviilkohtumenetlusest on poolte tasakaal mõnevõrra kallutatud. Lisaks ei saa jätta arvestamata, et kriminaalmenetluses võivad olla puudutatud ka kolmandate isikute, eeskätt kannatanute huvid.

Omaksvõtu täielikult siduva iseloomu vajalikkust ja võimalikkust kohtule on eitanud ka käimasoleva KrMS revisjoni raames arvamusi esitanud asutused ja õigusteadlased.³³³ Autori hinnangul võiks aga kriminaalmenetluses toimida omaksvõtt mõnevõrra sarnaselt abielu- ja põlvnemisasjadele, kus kohus ei ole küll omaksvõtuga seotud, kuid võib kohtulahendis siiski poolte kokkuleppele tugineda, kui teiste tõenditega kogumis hinnates või muul viisil ei ilmne,

³²⁸ EIKo 7025/04, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, p 77.

³²⁹ Wall (1962), lk 16.

³³⁰ Giannelli (1983), lk-d 4;10.

³³¹ *State v. Leitzke*, 206 Iowa 365, 370 (Iowa 1928); vt ka Wall (1962), lk 25.

³³² Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.

³³³ Harju Maakohtu esimehe aruanne (2020), lk 30; Tartu Maakohus. Tartu Maakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavale. 20.10.2020, nr 12-1/20/566-2, lk 1 (koopia autori valduses) (edaspidi „Tartu Maakohus. KrMS revisjoni arvamus“).

et miski omaksvõttu kahtluse alla ei seab.³³⁴ Eeltoodu peegeldusena võiks üldmenetluses just üldreegel ette näha, et omaksvõtt on reeglina kohtule selle vastuvõtmisel siduv, kuid kohtule peaks jääma kahtluste tekkimisel, sealhulgas kui sellist kahtlust ei ole võimalik kõrvaldada kriminaaltoimiku materjalide pinnalt, võimalus jätta omaksvõtt arvestamata või nõuda täiendavate tõendite esitamist. Selliselt on võimalik menetlusressurssi kokku hoida, kuid ei seata ohtu õiglase kohtumenetluse standardeid, kuivõrd omaksvõtu sobivus ja kehtivus ning menetluse üldine õiglus oleks allutatud kohtulikule kontrollile. Näiteks lähtub ICC ideest, et poolte kokkulepe tõendamiseseme asjaolude osas tuleks tagasi lükata õiglase kohtupidamise huvides olukorras, kus see liigselt riivaks kuriteo kannatanute huvisid.³³⁵ Seejuures on käimasoleva KrMS revisjoni raames A. Kangur mõõnnud, et kui omaksvõtt peaks mõne menetlusosalise õigusi või kohustusi mõjutama ning ta sellele vastu vaidleb, tuleks kohtul omaksvõttust keelduda. Samuti jaatati sarnaselt alternatiivmenetlustes toodud korrale vajalikkust anda kohtule pädevus omaksvõtt asja lahendamisel arvestamata. Eelöeldu puhul on aga oluline, et kohus teeks seda aegsasti ja annaks seega pooltele võimaluse siiski enda tõendeid kohtule võistleva kohtumenetluse raames esitada.³³⁶ Pakutud kord oleks kooskõlas ka kokkuleppemenetluses lubatava omaksvõtu ideega, kuivõrd ka seal on kohtul sisuline kohustus kokkuleppes sisalduvate faktiliste asjaolude konformsust kriminaaltoimikus olevate materjalidega hinnata. Kui aga jaatada omaksvõtu täielikku vabatahtlikkust kohtule, tõusetub küsimus selle praktilisest kasutusest. Pandi ju ka kaitseakti instituudi sissetoomisel KrMS § 227 lg 3 punktis 1 sätestatud vaidluse all mitteolevate asjaolude märkimise kohustuse osas menetluse tõhustamiseks palju lootusi, kuid selle formaalse iseloomu tõttu ei ole see praktikas soovitud kasu toonud ja eesmärki täitnud. Seda osaliselt ilmselt ka seetõttu, et kuigi kaitse- ja süüdistusakti esitamise kohustuse eesmärgiks on suunata pooli juba enne eelistungit enda seisukohti olulistes küsimustes avaldama, ei välista see kuidagi kohtu kohustust tõendeid uurida ka küsimustest, mis vaidluse all üldse ei ole³³⁷ ning kaitseaktis märgitud asjaolu omaksvõtt ei ole KrMS 60 lg-test 1 ja 2 järeldatauna kohtule siduv.³³⁸ Seega, omaksvõtt peaks autori hinnangul olema kohtule reeglina siduv, kuid õiglase kohtumenetluse põhimõtte tagamiseks peab jääma kohtule pädevus erandlikes olukordades kahtluse tekkimisel jätta omaksvõtt arvestamata. Töö autori hinnangul võimaldaks sellise lahenduse puhul omaksvõtt laiemat kasutust, kui kaitseakt, kuivõrd ühest küljest on tagatud kohtupidamise kvaliteet, kuid teisest küljest võimaldatakse olulisi menetlusökonomilisi hüvesid.

³³⁴ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.2.

³³⁵ Vriend (2016), lk 158.

³³⁶ Kangur, A. KrMS revisjoni arvamus, lk 4.

³³⁷ KrMS muutmisevajaduse arutelu, lk-d 7 ja 17

³³⁸ KrMS revisjoni väljatöötamise kavatsus (21.09.2020), lk 3

Seejuures teadvustab töö autor igati ka näiteks Tartu Ringkonnakohtu muret, selle üle, et omaksvõtu kohtule siduvaks muutmine võib seada ohtu *in dubio pro reo* põhimõtte täitmise. Tartu Ringkonnakohtu arvamuses esitatud mõttekäigu kohaselt on kohtul põhiseaduslik kohustus lugeda menetluses esinevad kahtlused süüdistatava kasuks, kui aga jaatada omaksvõtu siduvust igas olukorras, kaob kohtul võimalus seda põhimõtet rakendada.³³⁹ Töö autor leiab, et eeltoodud küsimus on lahendud eeskätt seeläbi, et kahtluse korral jääb kohtule võimalus omaksvõtt kas üldse mitte vastu võtta või hiljem mitte arvestada, andes sellest ka aegsasti pooltele teada, et viimased saaksid vajadusel täiendavaid tõendeid esitada. Seega ei taanduks, sarnaselt lühi- ja kokkuleppemenetlusele, ka omaksvõtu vastuvõtmine ja hilisem kohtulahendis arvestamine kohtu poolt formaalsele tegevusele, vaid omaksvõtuga kaasnevas spetsiifilistest õigustes loobumise üle teostataks siiski kohtulikku kontrolli. Lisaks on süütuse presumptsioonist tingitud võimalikud keerukused lahendatud sellega, et süüdistataval on võimalik ka omaksvõtust teatud tingimustel loobuda.

Eelnevaga seonduvalt peab autor vajalikuks märkida, et ei nõustu Tartu Ringkonnakohtu KrMS revisjoni raames esitatud arvamusega, mille kohaselt ei tuleks panna kohutule omaksvõtu mitteamistamisel kohustust pooli sellest teavitada.³⁴⁰ Töö autori hinnangul looks selline kord menetlusliku ebaselguse, kus pooltel puudub teadmine sellest, kas ja milliseid tõendeid neil täiendavalt esitada tuleb. Eeltoodu varistaks aga omaksvõtu instituudi eesmärgi – ennekõike selle menetlusökonomilise eesmärgi – kokku, sest see paneks pooled ebakindlasse seisukorda, mis sunniks neid oma positsiooni kindlustamiseks igaks juhuks siiski kõik tõendid vahetule kohtulikule uurimisele esitada. Küll aga nõustub töö autor Tartu Maakohtu pakutuga, et juhul kui kohus otsustab siiski omaksvõttu mitte arvestada, peaks poolte teavitamine ilmtingimata toimuma enne kohtuliku uurimise lõppu,³⁴¹ vastasel juhul võetakse pooltelt võimalus täiendavaid tõendeid esitada.

Pooltele peaks töö autori hinnangul omaksvõtt menetlusökonomia põhimõttest lähtuvalt jääma siduvaks. Omaksvõtu siduvust kannatanule ja tsiviilkostjatele tsiviilhagi puudutavas osas reeglina kohaldama ei peaks. Eeltoodu lähtub muuhulgas KrMS § 239 lg 2 punktis 4 sätestatust, mis välistab kokkuleppemenetluse kohaldamise võimaluse olukorras, kus sellega ei nõustu kannatanu, tsiviilkostja või kolmas isik. Kuivõrd nii kokkuleppementluse kohaldamine kui ka omaksvõtt võivad mõjutada ka kannatanute, tsiviilkostjate või kolmandate isikute huve, ei oleks

³³⁹ Tartu Ringkonnakohus. Tartu Ringkonnakohtu tagasiside kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsuse kohta. 15.10.2020, nr 10-3/20/86-2, lk 1 (edaspidi „Tartu Ringkonnakohus. KrMS revisjoni aramus“) (koopia autori valduses).

³⁴⁰ Tartu Ringkonnakohus. KrMS revisjoni aramus, lk 1

³⁴¹ Tartu Maakohus. KrMS revisjoni aramus, lk 1.

omaksvõtu siduvus nende suhtes põhjendatud. Küll aga võiks sarnaselt USA-le ka kannatanul ja tsiviilkostjal jääda võimalus enda seisukohtades kohtumenetluse käigus tehtud omaksvõttudele tugineda.³⁴²

Kahtlemata on olulisel kohal ka küsimus omaksvõtu siduvusest vabastamisel ehk omaksvõtust loobumisel, mis USA-s on seotud erakordsete asjaolude ilmnemisega – näiteks vabandataav inimlik eksimus, materiaalõiguse eksimus, pettus, eksitusse viimine, uute faktiliste asjaolude ilmnemine, vabandataav hooletus ja teatud juhtudel ka lihtsalt ebaõigluse vältimiseks.³⁴³ TsMS § 231 lg 3 seob omaksvõtust loobumise teise poole nõusolekuga ning olukordadega, kus tagasivõttev pool tõendab, et väide asjaolu olemasolu või puudumise kohta, mis omaks võeti, ei vasta tõele ja omaksvõtt oli tingitud ebaõigest ettekujutusest asjaolust. Töö autori hinnangul on USA menetlusmudelil lubatav omaksvõtust loobumine mõnevõrra laiem kui TsMS § 231 lg-s 3 sätestatud, hõlmates ka õiglase kohtupidamise kriteeriumi. Samas ei saa töö autori hinnangul põhjendatuks pidada TsMS-ile omast teise poole nõusoleku nõuet, kuivõrd ka see võib tuua kaasa poole menetlusõiguse kuritarvitamise ega oleks ka kooskõlas süütuse presumptsiooni ideest tuleneva süüdistatava subjektiivse õigusega nõuda riigil tema süü tõendamist. KrMS revisjoni raames on pakutud, et tagasivõtu võiks siduda ekslikkuse kriteeriumiga.³⁴⁴ Seejuures on Riigiprokuratuur on teinud ettepaneku siduda tagasivõtt sarnaselt USA-le³⁴⁵ erandlike asjaoludega ja kohtumenetluse poole taotlusega. Näitena tõi Riigiprokuratuur olukorra, kus pooled on võtnud omaks tunnistaja A ütlused, kuid kohtuliku uurimise käigus selgub, et tunnistaja A ütlused on vastuolus tunnistaja B ütlustega.³⁴⁶ Töö autor nõustub, et pelgalt ekslikkuse kriteeriumist lähtuvat tagasivõttu võib sellistel juhtudel osutada ebapiisavaks. Samas võib aga möönda, et tagasivõtu sidumine erandlike asjaoludega võib seada tekitada võimaluse menetlusõiguste kuritarvitamiseks ja seada ohtu menetlusökonomilise eesmärgi täitmise. Töö autori hinnangul võiks menetlusökoonoomia ja süütuse presumptsiooni tasakaalu leidmiseks siduda omaksvõtust loobumine õiglase kohtupidamise huvide kriteeriumiga, mis hõlmaks endas nii ekslikkuse kriteeriumit kui ka uute asjaolude ilmnemise kriteeriumit, nõudmata seejuures teise poole nõusolekut, ja võimaldades samaaegselt kohtule vajaliku diskretsiooni hindamiseks, kas tagasivõtt oleks tõepoolest põhjendatud.

Lisaks ei leia autor, et omaksvõtuga peaks süüdimõistmise kaasnema lühimenetlusele sarnanev privilegieering karistuse vähendamise näol. Töö autor leiab, et motivatsioon omaksvõtust

³⁴² Giannelli (1983), lk-d 4;10.

³⁴³ Ibidem, lk 4.

³⁴⁴ Kangur, A. KrMS revisjoni arvamus, lk 3.

³⁴⁵ Giannelli (1983), lk-d 4-10.

³⁴⁶ Prokuratuur. KrMS revisjoni arvamus, lk 2.

tõusetub juba süüdistatava soovist hoida kohtukulud nii madalad kui võimalik, niisamuti nagu see peaks toimima kokkuleppemenetluses.³⁴⁷ Ka Riigiprokuratuur on käimasoleva KrMS revisjonis nentunud, et üldmenetluses omaksvõtu puhul ei peaks süüdistatavale kaasnema samasugune privileegeeringu, nagu see on ette nähtud lühimenetluse puhul. Küll aga on prokuratuur möönnud, et omaksvõttu võiks süüdimõistmise korral arvestada kergendava asjaoluna, st olulise abina menetluse läbiviimisel.³⁴⁸ Ühe võimaliku lahendusena on A. Kangur välja, et kui isik võtab enne kohtus tõendite uurimise algust omaks kõik süüdistuse faktiväited, saab ta lühimenetlusega analoogiliselt kolmandiku võrra väiksemas määras karistuse. Samuti pidas Kangur tõenäoliseks, et ka prokuratuuri karistusettepanek on sellevõrra leebem, kui süüdistatav omaksvõtuga asja lahendamist hõlbustada otsustab.³⁴⁹ Kuigi töö autor nõustub sellise seisukohaga ega mööna täiendavate privileegide vajadust, võib ka seadusandja omaksvõtu instituudi ahvatlevamaks muutmise huvides kaaluda olulises osas omaksvõttu kui karistust kergendavat asjaoluga.

3.3. Poolte osalise tõendamisest vabastamise kokkuleppe aeg ja vorm

Esiteks märgib töö autor, et ka omaksvõtule peaks olema ülekantav EIK praktikas kokkuleppemenetluse kontekstis seatud kindlad kriteeriumid, millele peab täismahulisest kohtumenetlusest loobumine vastama. Nimelt peab täiemahulisest kohtumenetlusest, ja seeläbi sellega kaasnevatest menetluslikest garantiidest (sh süütuse presumptsioonist, õigusele võistlevale kohtumenetlusele ja avalikule kohtuistungile), toimuma vabatahtlikult, teadvalt ning arukalt.³⁵⁰ Teadliku ja intelligentse otsustuse tegemine eeldab, et süüdistatav näeb mõistlikult ette ning saab aru, mis on õigusest loobumise tagajärjed.³⁵¹ USA lähtutakse reeglina põhimõttest, et süüdistatava poolne süüditunnistamine on vabatahtlik, kui süüdistatav oli piisavalt teadlik kõikidest kriminaalasja asjaoludest ja *guilty plea* oodatavatest tagajärgedest ega sõlminud kokkulepet sunni, ähvarduste või lubaduste tulemusena.³⁵² Omaksvõtu tegemise otsus peab jääma poolte otsustada ja süüdistatavale peab jääma võimalus süütuse presumptsioonile tugineda ning tavakorras asjaolude tõendamist nõuda.³⁵³

Eeltoodust lähtuvalt ei ole töö autori hinnangul kriminaalmenetlusse ülekantav tsiviilkohtumenetluse idee, mis lähtudes küll võistleva ning dispositiivse menetluse ideest,

³⁴⁷ Lõhmus (2014), lk 34.

³⁴⁸ Prokuratuur. KrMS revisjoni arvamus, lk 2.

³⁴⁹ Kangur, A. KrMS revisjoni arvamus, lk 3.

³⁵⁰ EIKo 7025/04, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, p 77.

³⁵¹ Lõhmus (2014), lk 139.

³⁵² Bachmaier (2018), lk 251.

³⁵³ Kangur, A. KrMS revisjoni arvamus, lk 3.

tõlgendab menetlusõiguse pahatahtlikku ärakasutamist äärmiselt laialt. Nii nõuab tsiviilkohtumenetlus, et ka poolte võistlevus ei saa siiski õigustada menetlusressursi pahatahtlikku raiskamist. Eeltoodu tähendab, et kui pool teab, et vastaspoole faktiväide on tõene, tuleb tal menetlusökonoomia ja hea usu põhimõttest lähtuvalt faktiväide omaks võtta ja seda juba esimeses menetlusedokumendis, mille ta kohtule vastusena saadab. Erandina puudub pooltel kohustus võta omaks selliseid faktiväiteid, mille õiguses pool täiesti kindel ei ole ning ümber ei tule poolel lükata ka faktiväiteid, mis on vastaspoolele endale kahjulikud, isegi kui need on valed.³⁵⁴ Töö autori hinnangul selline põhimõtte kriminaalmenetluse ülekantav ei ole ning omaksvõtu instituut peaks olema kriminaalmenetluses sätestatud pigem õiguse kui kohustusena, kuivõrd vastasel juhul kaotab süütuse presumptsiooni põhimõtte enda sisulise tähenduse: tõendamiseseme asjaolude tõendamise kohustus ja selle raskuskese peab jääma riigile ning süüdistataval kui nõrgemas positsioonis oleval menetluse poolel ei ole Eesti õiguses kohustust aktiivset kaitset teostada.

Omaksvõtu vabatahtlikku iseloomu silmas pidades töö autori hinnangul TsMS ettenähtud omaksvõtu eeldamine tingituna nagu seda näeb ette TsMS § 231 lg 4, süütuse presumptsiooni põhimõttest kriminaalmenetluse ülekantav ei ole. Samas on Riigikohus vaikimisi omaksvõtu kasutust ja mõjuala oluliselt vähendanud ning sedastanud, et TsMS § 231 lg 4 alusel omaksvõtu tuvastamine eeldab TsMS § 392 lg 1 p 3 järgimist kohtu poolt, mis tähendab, et kohus peab eeldatava omaksvõtu olukorras võimalusel küsima poole seisukohta asjaolu kohta ning alles siis, kui pool ei avalda pärast seda otseselt või kaudselt tahet asjaolu vaidlustada, on alust lugeda, et pool on asjaolu omaks võtnud.³⁵⁵ Seega, kui pool ei ole oma seisukohta faktilise väite kohta avaldanud, saab seda omaksvõtuna käsitada vaid juhul, kui kohus on poole seisukohta asjaolu kohta küsinud, ning alles siis, kui pool ei avalda pärast seda otseselt või kaudselt tahet asjaolu vaidlustada. Õiguskirjanduses on leitud, et Riigikohus on eeltooduga vaikimise omaksvõtu instituudi tähenduse sisuliselt tühjaks tõlgendanud.³⁵⁶ Olulisel kohal on ka küsimus omaksvõtu eeldatavusest, mis USA menetlusõiguses on kohtupraktikas³⁵⁷ sedastatu kohaselt süüdistatava õiguste kaitseks keelatud. Nimelt eeldab süüdistatava omaksvõtt selgesõnalist avaldust selle kohta, millise konkreetse faktiväite ta omaks võtab ning mis on sellise omaksvõtu soovitatav tagajärg, milleks USA-le omaselt on reeglina osaline tõendamisest vabastamine, seega pelgalt vaikimisega omaksvõttu eeldada ei saa.³⁵⁸ Eeltoodu näitab, et olenemata USA kohtumenetluse äärmusesse kalduvast võistlevusest ja dispositiivsusest, ei unustata seejuures

³⁵⁴ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.5.2.

³⁵⁵ RKTko 01.06.2006 otsus asjas nr 3-2-1-72-09, p 12.

³⁵⁶ Kangur, A. TsMSK § 231/3.2.4.2.

³⁵⁷ *Housman v. State*, 230 S.W.2d 541 (Tex. Crim. App. 1950).

³⁵⁸ Wall (1962), lk 25.

siiski olulisi süüdistatavaid kaitsvaid menetluslikke garantiisid. Magistritöö autor leiab, et erinevalt TsMS § 231 lg-s 4 sätestatust ja seda isegi eelviidatud Riigikohtu praktika³⁵⁹ valguses, tuleb ka Eesti kriminaalmenetlus eelistada eeltoodu osas USA lähenemist, kuivõrd eeldamine pööraks tõendamiskoormise sisuliselt süüdistatava kahjuks ümber, mis ei ole aga KrMS § 7 lg 2 mõttest järeldatuna lubatud..

Ka omaksvõtt peab sarnaselt kokkuleppemenetlusega³⁶⁰ nõustmisele toimuma täielikus faktiliste asjaolude teadmise tingimustes, selleks, et tagada menetluse ausus ja õiglus ning selleks, et süüdistataval oleks võimalik teha informeeritud otsus. Täielik teadmine faktidest on eelkõige vajalik selleks, et tagada läbirääkimiste protsessi ausus ja õiglus ning, et pooltel oleks läbirääkimiste käigus võimalik tugineda konkreetsele faktibaasile.³⁶¹ Omamata täielikku teadmist faktides, ei ole süüdistataval võimalik teha informeeritud otsust. Eelnev kujutab U. Lõhmuse sõnul endast sisuliselt nõuet, et süüdistatavale ja tema kaitsjale tuleb tutvustada, kui mitte kõiki toimiku materjale, siis vähemalt süüdistust kinnitavaid tõendeid.³⁶² Nii kohtul kui ka seadusandjal arvestada, et pooltel peab jääma omaksvõtuks mõistlik aeg, kuivõrd liialt kiirustatud ja läbimõttlemata omaksvõtt võib ohtu seada menetluse kvaliteedi ja lõpptulemuse, kuna süüdistataval puudub täielik teadmine faktidest. Kahtlemata tuleb ühe potentsiaalse ohukohana omaksvõtu instituudi puhul nii kohtul kui ka seadusandjal arvestada, et olukorras, kus süüdistataval puudub kaitsja, ei pruugi ta hoomata omaksvõetud või ka omaks võtmata jäänud asjaolude tähtsust ja mõju asja arutamisele, mistõttu eeldab kaitsja puudumisel omaksvõtu vastuvõtmine kohtu erilist tähelepanu.³⁶³

Faktide täieliku teadmise nõue annab autori hinnangul indikatsiooni selle osas, millal peaks omaksvõtt ajalisel toimuma. Ilmselt eeldab faktide täieliku teadmise kriteerium, et süüdistataval oleks piisav aeg tutvuda kohtueelses menetluses kogutud materjalidega. USA-s võib omaksvõtt toimuda sisuliselt ükskõik millal: nii kohtulikus eelmenetluses, kohtuliku uurimise käigus kui ka tõendite esitamise kestel.³⁶⁴ Töö autori hinnangul peaks omaksvõtu aja siduma eelkõige eelistungi toimumise ajaga. Selliselt on võimalik tagada, et pooltel on olnud piisav aeg materjalidega tutvumiseks ning kohtul on võimalik hakata vaidluse piiridest ja uuritavate tõendite mahust olenevalt adekvaatselt edasist menetlust planeerima. Eeltoodud lahendust on toetanud käimasoleva KrMS revisjoni raames ka näiteks Riigiprokuratuur.³⁶⁵

³⁵⁹ RKTko 01.06.2006 otsus asjas nr 3-2-1-72-09, p 12.

³⁶⁰ EIKo 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze vs. Gruusia*, p 92; vt ka Lõhmus (2014), lk 147.

³⁶¹ Weigend (2011), lk 411.

³⁶² Lõhmus (2014), lk 148.

³⁶³ Bell (2013), lk 523.

³⁶⁴ Fisk (1927), lk 59; vt ka *People v. Cory*, 124 Misc. 532 (N.Y. Cnty. Ct. 1925).

³⁶⁵ Prokuratuur. KrMS revisjoni arvamus, lk 1-2.

Üldreeglina ja eelistatuima variandina julgustavad USA kohtunikud tõendamiseseme asjaolude osas pooli kokku leppima juba kohtuliku eelmenetluse etapiga, kuid aktsepteeritakse siiski ka hilisemaid, kohtumenetluse käigus tehtud omaksvõtu avaldusi.³⁶⁶ Ka Eestis ei tohiks aga autori hinnangul võtta pooltelt võimalust esitada omaksvõttu ka hilisemas kohtumenetluse käigus, st kohtuliku uurimise ajal kohtusaalis suulise avalduse näol.³⁶⁷ Eeltoodu võimaldaks lahendada ka Tartu Maakohtu väljendatud muret, et kohtulik eelmenetlus jääda süüdistatava jaoks liiga kaugel tegelikust kohtulikust menetlusest, mistõttu hoidutakse varajases menetlusetapis otsustusi vastu võtmast.³⁶⁸ Samas leiab töö autor, et valdavas osas peaks süüdistatav ja tema kaitsja juba kohtuliku eelmenetluse hetkeks süüdistusest ja tõenditest ülevaadet omama. Eeltoodut arvestades leiab töö autor, et omaksvõtt tuleks ennekõike siduda kohtuliku eelmenetlusega, kuid võimaldada üksikuid omaksvõtte ka kohtuliku uurimise käigus.

Nõustuda tuleb Riigiprokuratuuri pakutud lahendusega, et lihtsustatud korras võiksid omaksvõetud asjaoludega seotud tõendid olla kohtule üleantavad tervikmahus. Seevastu olukordades, kus konkreetne tõend käsitleb muuhulgas asjaolusid, mille osas omaksvõttu ei rakendadata (näiteks jälitustoimingu protokoll, mis käsitleb nii kuriteo toimepanemist, millega süüdistatav nõustub ning kriminaaltulu teenimist osas, millega süüdistatav ei nõustu), tuleks omaksvõetud asjaolude osas tõendid kohtule esitada peale seda, kui võistleva kohtuliku uurimise käigus on avaldatud ja kohtule on üle antud tõendid, mis on seotud asjaoludega, mida omaks ei võeta.³⁶⁹ Eeltoodu sarnaneb USA kohtutele omase ideega, mis nõuab rangelt, et asjaolusid, mis on menetluse kestel juba tõendamist leidnud, omaks võtta ei saa.³⁷⁰

Riigikohus on vahetuse põhimõtet analüüsides nentunud, et kohtuliku uurimise vahetuse ja suulisuse printsiibi tegelik realiseerumine kohtulikus arutelus peab võimalikult täpselt kajastuma ka kohtuistungis protokolli ja otsuse lugejale peab olema jälgitav, milline on kohtus vahetult uuritud tõendite kogum, millel süüdi- või õigeksmõistev kohtuotsus põhineb³⁷¹ - eeltoodu kujutab endast sisuliselt avalikkuse nõuet. Töö autori hinnangul on Riigikohtu seisukoht ülekantav ka omaksvõttule. Selleks, et tagada kohtumenetluse avalikkus, peaksid sarnaselt USA-le³⁷² ja tsiviilkohtumenetlusele tuttav omaksvõtt olema ka kohtu poolt protokolli kajastatud. Sarnaselt on avalikkusse küsimus lahendatud ka Saksamaal kokkuleppemenetluse puhul, kus kohtul tuleb istungil dokumenteerida ja avalikustada kõik

³⁶⁶ Ingram (2009), lk 144.

³⁶⁷ Wall (1962), lk 25.

³⁶⁸ Tartu Maakohus. KrMS revisjoni arvamus, lk 1.

³⁶⁹ Prokuratuur. KrMS revisjoni arvamus, lk 1.

³⁷⁰ Wall (1962), lk 25.

³⁷¹ RKKKo 12.12.2005 otsus asjas nr 3-1-1-124-05, p 11.

³⁷² Campbell (1989), lk 475.

kohtuistungil toimunud arutelud karistuse üle.³⁷³ Sealjuures tuleb ka läbirääkimiste tulemused istungil avaldada ja protokollis kirja panna. Kõikide läbirääkimiste ja kokkilepete kajastamine protokollis tagab läbipaistvuse ning selle, et ka apellatsioonikohtul oleks võimalik kokkuleppe asjaoludega tutvuda. Seejuures ei ole nõutav, et läbirääkimiste detailid oleksid kohtusaalis sõnasõnalt avaldatud, vaid nõutav on, et kohtusaalis kõlaks ning protokollis oleks fikseeritud läbirääkimiste ja nende tulemuste peamine sisu ning sellest piisab, et tagada kohtumenetluse avalikkus.³⁷⁴

³⁷³ Lõhmus (Juridica 2014), lk 548.

³⁷⁴ Gilliéron (2019), lk 713.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millest on tingitud tänase üldmenetluse tõendamiskorra ebaefektiivsus ja kas poolte kokkuleppe kui osalise tõendamisest vabastamise aluse lubamine võimaldaks üldmenetlust kiirendada. Eeltoodud eesmärke täites püüdis magistritöö autor anda vastuse küsimusele ja teha järeldusi, kas töös käsitletud Eesti kokkuleppemenetluses, lühimenetluses ja tsiviilkohtumenetluses, USA kriminaalmenetlusmudelil ja rahvusvahelise kriminaalõiguse praktikas leidub omaksvõtu instituudi elemente, mida oleks võimalik kohtumenetluse tõhusamaks muutmise eesmärkidel üle kanda ka üldmenetlusesse. Magistritöös pakutud lahenduse näol on tegemist resolutsiivsete ja paindumatute lihtmenetluste ja mahukate ja range korraga üldmenetluse vahepealse variandiga, kus pooled saavad faktilise asjaolu üle vaidluse puudumisel kohtuliku arutamise käigus kohtu ette lahendamiseks tuua vaid need asjaolud, mille osas kokkuleppele ei suudeta jõuda.

Esiteks saab järeldada, et omaksvõtu võimaluse puudumine kriminaalmenetluse seadustikus on tekitanud olukorra, kus hoolimata sellest, et süüdistatav ei vaidlusta süüdistusaktis toodud üht või mitut asjaolu, tuleb nii prokuratuuril, kohtul kohtulahendit kirjutades kui ka süüdistatava poolt aktiivse kaitse teostamisel ka süüdistataval siiski kõiki asjas tähtsustomavaid asjaolusid tõendada, kujutades seeläbi endas tarbetut ajakulu. Nõue asjaolusid tõendada tähendab endas aga ka KrMS § 15 lg-st 1 tuletatuna vajadust tõendeid ajakuluka kohtuvaidluse tingimustes vahetult uurida, pidades seejuures silmas ka kõiki teisi täismahulise kohtupidamisega kaasuvaid menetluslikke garantiisid nagu avalikkus, süütuse presumptsioon ja enese mittesüüstamise privileeg. Tõendamise ajamahuka iseloomu tõttu ei ole see aga maakohtute viimaste aastate jõudlust silmas pidades mõistlik ega põhjendatud ning seda just eeskätt mahukate majandusasjade kriminaalasjades. Magistritööst järeldus muuhulgas, et omaksvõtu instituudi sissetoomine võimaldaks sellise tarbetu, vaidluse all mitteolevate asjaolude lahendamise ajakulu kokkuhoida ning et omaksvõtust saadav menetlusökonoomiline kasu on piisav, et õigustada vahetuse ja avalikkuse põhimõtte ning ka süütuse presumptsiooni riivet – sarnaselt nagu seda seadusandja on juba õiguspoliitilise valikuna lühi- ja kokkuleppemenetluses jaatanud.³⁷⁵ Seejuures jõudis magistritöö autor järeldusele, et lühimenetlusele sarnast privileegi karistuse vähendamise näol omaksvõtu instituut ei vaja ning omaksvõtuga kaasnev hüve seisnebki poolte jaoks menetluse kiiremas läbiviimises ning seeläbi ka väiksemates menetluskuludes.

³⁷⁵ Lõhmus (2014), lk 35.

Teiseks järeldub magistritöö analüüsist, et süütuse presumptsiooni rikkumist üldmenetluses konstruktiivse tõekäsituse jaatamisel aitaks vältida see, kui kohtule antaks sarnaselt lühi- ja kokkuleppemenetlusele, siinkohal küll kitsalt vaid omaksvõetud asjaolu puudutavas küsimuses, kohtuliku uurimise alguses üle kohtueelses menetluses kogutud materjalid. Eeltoodu võimaldab kohtul omaksvõetu usaldusväärsust kohtueelse menetluse materjalide ning ka asjas teiste, vahetu kohtumenetluse käigus esitatud tõenditega koostoimes hinnata. Seejuures ei seata üldmenetluses konstruktivistlikku tõekäsitlust lubades ohtu ka tõe väljaselgitamist, kuivõrd kohtule jääb siiski aktiivne roll omaksvõtu usaldusväärsuse ja sobivuse hindamisel. Paralleelina üldmenetlusele, on asjakohane märkida, et tuleneb ju ka KrMS § 247 lg 2 mõttest, et kokkuleppes fikseeritud asjaolude õigsust ja tõendatust eeldatakse, ei tähenda eeltoodu Riigikohtu hinnangul siiski, et kokkuleppes kajastatu ei peaks olema kooskõlas kriminaalasjas kogutud tõenditega ning kokkuleppe sõlmimine ei vähenda kuidagi kohtu rolli õigusemõistmisel ning kohtu tegevus kokkuleppe kinnitamisel ei tohi kindlasti taanduda vaid kokkuleppe formaalsele kinnitamisele.³⁷⁶ Seega ei piirdu kohtulik arutamine kokkuleppemenetluses vaid süüdistatava tahte ja teadlikkuse ning arukuse väljaselgitamisega, vaid kohtul on siiski teatav aktiivne roll on tõe välja selgitamisel.³⁷⁷ Eeltoodu peaks magistritöö analüüsist järelduvana olema ülekantav ka omaksvõtu instituudile. Samas peab kohtu selline ülesanne olema kohtuasja lahendamise loomulik osa, mitte eraldiseisev eesmärk, kuivõrd vastupidisel juhul kaotaks omaksvõtt enda esialgse menetlusökonoomiast lähtuva mõtte.

Kolmanda põhijäreldusena võib nentida, et kuigi omaksvõtt peaks reeglina olema kohtule siduv, peab olema võimalik teha sellest ka erandeid. Kohtu seotus omaksvõtuga võiks magistritöö analüüsist järeldatuna toimida sarnaselt USA ja ICC praktikale. Nimelt näeb nii USA kui ICC kriminaalmenetlusmudel ette, et kõigepealt tuleb kohtul lahendada omaksvõtu vastuvõtmise küsimus. Kui kohus peaks omaksvõtu avalduse vastuvõtmisel leidma, et see võib seada ohtu õiglase kohtupidamise, näiteks kannatanute huvide kahjustamise näol, peab jääma kohtule võimalus omaksvõtt erandlikel asjaoludel tagasi lükata. Lisaks järeldus magistritöö analüüsist, et kohtule peaks jääma võimalus ka hilisemas etapis möönda, et teiste tõenditega koostoimes hinnates on ilmnenud vajadus täiendavate tõendite esitamiseks ja jätta omaksvõtt asja lahendamisel arvestamata – kahtlemata tuleb sellisel juhul tagada pooltele piisav etteteatamise aeg ning võimalus realselt ka tõendeid esitada. Sarnaselt rahvusvaheliste kriminaaltribunalide ja kohtute praktikale, võiks kohtule, kui kohus seda soovib ja seda võimalikuks peab, jääda võimalus poolte kokkulepitud asjaoludele kohtulahendis tugineda,

³⁷⁶ RKKKm 01.10.2012 määrus asjas nr 3-1-1-70-12, p 9.

³⁷⁷ Lõhmus (Juridica 2013), lk 208.

seejuures täiendavaid tõendeid nõudmata,³⁷⁸ kuid siiski tuleks vajaduse ilmnemisel võimaldada ka sellisest kokkuleppest irdumist. Lisaks tuleks sarnaselt USA-le kohtul omaksvõtt tagasi lükata ka siis, kui omaksvõetud fakt on kas asjakohatu, kujutab endas tõlgendust õigusest³⁷⁹ või kui asjaolu on juba kohtusaalis tõendamist leidnud.³⁸⁰ Seejuures peaks poolte dispositiivsuse ulatus sarnaselt kokkuleppemenetlusele³⁸¹ piirnema faktiväidete tõendamise suhtes, mitte aga asjaolu kui sellise olemasolu või mitteolemasolu suhtes – see tähendab, et pooled ei saa kokku leppida asjaolus, mida tegelikult ei eksisteerinud ning kui seda tehakse, tuleb kohtul sellise asjaolu avastamisel omaksvõtt eelduslikult tagasi lükata.

Neljandaks järeldeb magistritööst, et kuigi omaksvõtt peaks reeglina olema siduv ka pooltele, peab KrMS § 7 lg-st 2 tulenevast põhimõttest jääma süüdistatavale õigus omaksvõtust loobuda. Selline võimalus peaks sarnaselt TsMS §-s 231 toodule olema seotud erandilike asjaoludega: näiteks eksimuse, pettuse või uute asjaolude ilmnemisega. USA-s peetakse sellisteks erakordseks asjaoludeks näiteks inimlikku eksimust, materiaalsoiguses tehtud eksimust, pettust, eksitusse viimist, uute faktiliste asjaolude ilmnemist, teatud juhtudel vabandavat hooletust ja ka vajadust ebaõigluse vältimiseks. Kui aga lasta selliste erandlike asjaolude ring liiga laiaks, tõusetub oht menetlusõiguste kuritarvitamisele. Sarnaselt USA-le võiks seadusandja kaaluda ka prokuratuuri võimalikke vastuväiteid seoses süüdistatava omaksvõtu võimaldamisega – seda eeskätt süüdistuse seisukohtade terviklikkuse ja arusaadavuse huvidest lähtuvalt. Seejuures ei pea töö analüüsist järeldevana seaduses ette nägema eraldi alust, vaid prokuratuuril võiks jääda võimalus paluda kohtul süüdistatava omaksvõtt õiglase kohtupidamise huvisid silmas pidades tagasi lükata. Omaksvõtu siduvust kannatanule ja tsiviilkostjatele tsiviilhagi puudutavas osas reeglina kohaldama ei peaks, küll aga võiks sarnaselt USA-le ka kannatanul ja tsiviilkostjal jääda võimalus enda seisukohtades kohtuvaidluse poolte omaksvõttudele tugineda.³⁸²

Viienda järeldevana võib märkida, et omaksvõtu ajaline ja vormiline määratlus oleks efektiivseim, kui vaidluse ese ja piirid pannakse sarnaselt ICC, ICTY ja ICTR praktikale paika juba kohtulikus eelmenetluses. Eeltoodu tähendaks, et pooltel tuleks juba eelistungile saabuda täielikus teadmises faktilistest asjaoludest ning oleksid juba eelistungil valmis vastavasisulise kirjaliku avalduse esitama. Kuivõrd aga eelistungit võib pidada tegelikust kohtuvaidlusest veel veidi liiga kaugeks, ei pruugi selline lahendus olla lõpuni realistlik. Eeltoodust lähtuvalt ei tohiks siiski võtta ka poolte võimalust teha kohtuliku uurimise raames kohtule suulisi avaldusi.

³⁷⁸ Vriend (2016), lk 165.

³⁷⁹ Giannelli (1983), lk 4, 10.

³⁸⁰ Wall (1962), lk 25.

³⁸¹ Sillaots (2004), lk 50.

³⁸² Giannelli (1983), lk-d 4;1 0.

Seega tuleks üldreeglina omaksvõtt siduda juba kohtuliku eelmenetluse raames kirjaliku avaldusena, kuid lubada ka hilisemaid kohtuliku uurimise raames tehtavaid suulisi avaldusi, mis tuleks siis muuhulgas sarnaselt TsMS § 231 lg-s 2 sätestatule kohtul ka protokollida.

Seega on magistritöö analüüsi käigus jõutud järeldusele, et nii Eesti kokkuleppemenetluses, lühimenetluses, tsiviilkohtumenetluses, USA kriminaalmenetlusmudelil kui ka rahvusvahelise kriminaalõiguse praktikas leidub omaksvõtu instituudi elemente, mida oleks võimalik kohtumenetluse tõhusamaks muutmise eesmärkidel üle kanda ka üldmenetlusse. Töös nimetatud elementide ülevõtmine võimaldaks muuta üldmenetluse lihtsamaks ja efektiivsemaks ning seda eeskätt mahukate majandusajade puhul (nt rahapesu kuriteo puhul), arvestades ka seejuures võistlevale ja vahetule kohtumenetlusele omaste põhimõtetega.

Partial Exemption from the Burden of Proof by Agreement of the Parties in Immediate and Adversary Criminal Proceedings

Abstract

The principle of procedural economy has been one of the most central principles of the Estonian criminal proceedings since switching to adversarial court proceedings in 2004, in the hopes of establishing a more sufficient and less time-consuming adjudication model. The shift was made during a time when most European courts were confronted with a heavy caseload and were unable to adjudicate criminal matters in reasonable time. This brought along the need different simplified procedures as an alternative to a full adversary trial. Such simplified procedures included plea bargaining, alternative procedures, summary proceedings etc. Most of these simplified procedures have a mutual characteristic, that being the consensual nature of the proceedings. Today, such alternatives to criminal trials play such an important role that only a small minority of cases goes through the regular criminal process. Today, most criminal cases all over the world are resolved through such alternatives to full criminal proceedings. The institution of negotiated or consensual justice is most established in the U.S. and goes beyond the scope of plea bargaining whilst allowing agreements by the parties in regular proceedings as well.

However, the rigid and strict nature of the current evidence procedure in Estonian general proceedings has resulted not carried its initial hopes and has developed into a time and cost consuming and unreasonably insufficient adjudication of criminal matters, especially in large-scale white-collar cases such as money-laundering for example. The Estonian Code of Criminal Procedure (CCP) requires that the parties (should the defendant choose to pursue an active defence) must prove all their statements and facts relating to the subject of proof in the general proceedings and produce the relevant evidence during an adversarial court hearing for the court to examine. The latter constitutes the principle of immediacy of the court proceedings, which is stipulated in CCP § 15. The principle of immediacy may be perceived as one of the most important characteristics of the Estonian adversary criminal procedure and entails several other important fair trial guarantees.

Unlike in the Anglo-American procedural model, the Estonian model makes no distinctions between disputable and undisputable facts in the context of general proceedings. Hence, insisting on a full-scale evidence procedure and application of the immediacy principle even in circumstances where the parties agree on certain matters and do not wish to dispute them. This

approach has been recognized as something rather unnatural, considering that the Estonian criminal court proceedings are mostly to be seen as adversarial and should therefore *inter alia* include the parties' discretion to dictate the course of the proceedings. Although the legislator has considered the possibility of allowing exemptions from the burden of proof upon certain individual facts by agreement of the parties, the idea was swiftly discarded due to the complex relation between the presumption of innocence and principle of immediacy. As the recent years have brought an increased workflow to the county courts, the need for pursuing further simplifying measures has arisen once again.

The master's thesis aimed to provide one potential measure to expediate the proceedings as a whole and to reduce the workload of courts of first instance in the form of partial exemption of burden of proof by agreement of the parties or as also known in the Anglo-American jurisprudence, judicial admission. A judicial admission in the context of the U.S. criminal proceedings is inherently considered as a substitute for providing evidence and its primary function is to expedite the trial. When a party makes a statement for admission, it means that the parties of the case have agreed upon the object of the admission and it does not require further proving. However, the term "judicial admission" must not be confused with the term "confession". While a confession presumes that the defendant admits to the entire criminal charge presented by the prosecutor, judicial admission is something a lot narrower than that. A judicial admission means an acceptance of only a few specific circumstances or facts, whilst not having any direct or indirect references to guilt. When an admission also includes references to the admission of guilt, it must be addressed as a confession. Although making the distinction can be difficult at times, it is essential in deciding which and if any balancing procedural should be applied by the court.

The U.S. criminal model allows admissions on various matters, for example on the occurrence or non-occurrence of a fact thereof, expected contents of witness testimonies or expert opinions, contents of a document and so forth. The consequence of judicial admission in the U.S. is the removal of the specific fact from the scope of the dispute, hence, excluding the need to provide any evidence and making the fact to be seen as proven beyond reasonable doubt. This stems from the idea that the judicial admission has similar power as a civil contract. However, as shall be explained further in this summary, and was concluded in the thesis, such an approach should not be applied to the Estonian model, as this would jeopardise the minimum standards of the *in dubio pro reo* principle set out in Estonian criminal law.

As the regular proceedings model does not offer any practical exemptions (with a few minor exceptions) from the general requirement to prove each and every aspect of one's statements upon parties' agreement, the master's theses relied its analysis on different procedural models which all either include some forms of judicial admission or at least make references to its elements. The models studied in this master's thesis include simplified proceedings, such as settlement proceedings and alternative proceedings, the U.S. judicial-admission model, party agreements regarding the burden of proof recognized by the International Criminal Court, International Criminal Tribunal for Rwanda and International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, as well as the judicial admission institute familiar to the Estonian civil procedure.

The aim of the master's thesis was to examine the reasons for the inefficiency of today's general procedure and analyse whether the procedural modules referred to above, could by way of analogy used as a reference when resolving those issues. The thesis also seeks to determine solutions for any potential practical questions accompanying the institute of judicial admission, such as when and in what form should the declaration of judicial admission be made, whether or not the judicial admission should be binding to the court, the parties and the civil defendant.

Although, there are strong arguments to support that introducing the judicial admission institute to the general proceedings model would help accelerate and simplify the proceedings, ensuring any form of procedural sufficiency usually presupposes a waiver of certain procedural guarantees by the defendant. As concluded in the thesis, a judicial admission requires the defendant to partially waive his right to public and immediate court proceedings, as well as the presumption of innocence principle. The European Court of Human Rights has recognized the defendant's right to waive any specific right set out in Article 6 of the European Convention on Human Rights, as long he has done it knowingly, intelligently and voluntarily, and the waiver does not impose on the general right to fair trial. The requirement of knowledge means that the defendant must be fully aware of the circumstances whereas intelligence requires that the defendant understands the consequences of the waiver. The defendant must be knowledgeable, otherwise he cannot make an informed decision. The conclusions of the thesis also provided, that such standard should also be applied to judicial admission. Meaning, that upon receiving a statement for judicial admission, the court should, as an organic part of the proceedings, assess whether the defendant realises what the consequences of his admission are and whether he has done it voluntarily.

Furthermore, similarly to the procedure set out in settlement procedure and alternative procedure, threats to the presumption of innocence could be avoided by providing the court

with the materials gathered in pre-court proceedings. Hence, unlike in the Anglo-American system where the admission excludes any need for production of evidence, the Estonian court would still be provided evidence, however, such evidence shall not be produced during an adversarial and immediate court proceedings: the evidence related to the admitted circumstances shall be transferred to the judge in its entirety in a simplified procedure. This enables the court to eliminate any doubts regarding the admission, either by seeking confirmation from the pre-trial materials or by ruling that the doubt cannot be excluded upon reviewing pre-trial materials and require additional evidence from the parties. Therefore, the court is not completely exempted from aiming to find the truth in the case, thus, ensuring the conformity of principle of *in dubio pro reo*. However, understandably, the fact-finding cannot be conducted as thoroughly as it is done in regular evidence proceedings and should be restricted to assessing the admission's overall conformity to other evidence. Conversely, in situations where a specific evidence also contains evidence regarding circumstances that shall not be the subject to admission (such as a surveillance report concerning both the commission of an offense with which the accused agrees and the proceeds of crime with which the accused disagrees), the evidence should be provided to the court after evidence relating to matters which are not admitted have been disclosed and handed over to the court. This is similar to the idea of the US courts, which strictly require that facts which have previously been established during the proceedings cannot be accepted.

The court's obligation to refrain from formal truth finding also brings up the question of whether or not the admission should be binding to the court. The conclusions of the thesis essentially provided, that unlike in the Estonian civil proceedings where the court does not have any need to intervene between the relationship between the individuals and is solely a neutral bystander focusing on the subject of the dispute, a judicial admission done in the criminal proceedings cannot be exclusively binding to the court. The general rule the court should accept the admission and be bound by the admission upon writing a judgement, there should still exist grounds to deviate from the general rule. For instance, similarly to the ICC, the court should have the discretion to set the admission aside if it was needed in the importance of justice. Namely, such grounds might become relevant for the protection of the rights of the victims or the presumption of innocence. However, should the court decide to divagate from the admission, the court should also notify the parties as they may wish to provide additional evidence to the matter. Otherwise, there would be a lot of room for legal ambiguities, which the parties may then compensate by submitting numerous evidence for the immediate judicial examination in order to ensure their position in the event when the court decides to disregard

the admission and therefore nullifying the procedural economy principles the admission is ought to pursue. The court should reject the admission in instances where the fact is amounts to a conclusion of law.

Similarly, to the U.S. model, although the general rule should obtain that the parties are usually bound by their admissions, the court should have the discretion allow the party to withdraw from the admission if there exists a reasonable and justifying ground for doing so. Such exceptional circumstances are for example fraud, excusable mistake, emergence of new circumstances. The binding nature of the admission is essential in order to avoid intentional delaying as a part of a defence tactic. As an important remarque, as any waiver of rights requires the voluntary nature of the waiver, then unlike in the case of civil proceedings, the judicial admission in criminal proceedings should not be assumed by the mere fact that the defendant is not explicitly contesting the claims of the defendant. This would result in reversing the burden of proof, which according to Estonian criminal law lies with the prosecution. As the defendant has a constitutional right to demand that the prosecution must prove their every statement and factual circumstance, reversing the burden of proof by assuming admission, would constitute a violation of the presumption of innocence principle.

The master's thesis also aimed to provide solutions as to when and in what form should the judicial admission take place. Judicial admissions in the U.S. can range from informal, spontaneous oral stipulations made during the course of the trial proceedings, to complex and lengthy written agreements drafted during in the pretrial process. When the pleading for admission is done during the court proceedings, the court should also enter the stipulation on the record. When answering the question of when the admission should take place, one must also take into consideration the requirement of knowledge presented by the European Court of Human Rights. The defendant is clearly not in full awareness of the circumstances when he has not had the appropriate time to get acquainted with the materials of the case. This indicates that the admission should not be made too early on in the case as the defendant might not fully comprehend the meaning of the admission. As concludes in the thesis, the time of judicial admission should primarily be related to the time of the preliminary hearing. This ensures that the parties have had sufficient time to examine the materials and the court can adequately plan further proceedings, considering the limits of the dispute and the amount of evidence to be examined. As a general rule and the most preferred option, U.S. judges encourage parties to agree on the facts of the item of evidence at the pre-trial stage, but subsequent statements of admission made during the courts proceedings are still accepted. The author of the thesis prefers the same approach for Estonia – parties should not be denied the opportunity to submit an

admission in the later court proceedings, including oral statements during the court investigation in the courtroom.

To sum up, there are several elements of partial exemption from the burden of proof by agreement of the parties in simplified proceedings, such as settlement proceedings and alternative proceedings, the U.S. judicial-admission model and practice of the International Criminal Court, International Criminal Tribunal for Rwanda and International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia tribunals, as well as judicial admission institute familiar to the Estonian civil procedure that could be used as a reference for recognizing judicial admission as a part of the Estonian general proceedings in order to make the proceedings more sufficient, whilst maintaining the immediacy of the proceeding as a whole.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. **Aall, J.** Waiver of Human Rights. – Nordic Journal of Human Rights 2011/29(2-3).
2. **Bachmaier, L.** The European Court of Human Rights on negotiated justice and coercion. – European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 26, 2018/3.
3. **Bell, E.** An introduction to judicial fact-finding. – Commonwealth Law Bulletin 39 2013/3.
4. **Cammack, M.** Admissibility of Evidence to Prove Undisputed Facts: Comparison of the California Evidence Code Section 210 and Federal Rule of Evidence 401. – Southwestern University Law Review 2008/36(4).
5. **Campbell, E.A.** Renewed Attention to the Practice of Agreed Cases. – Cooley Law Review 6 1989/3.
6. **Damaška, M.** Negotiated Justice in International Criminal Courts. – Journal of International Criminal Justice 2004/2(4).
7. **Damaška, M.** Of Hearsay and Its' Analogues. – Minnesota Law Review 1992/76.
8. Fair Trials, Freshfields Bruckhaus Deringer LLP. The Disappearing Trial: Towards a rights-based approach to trial waiver systems. Fair Trials 2017.
9. **Boals, E.I., Lubet, S.** Expert testimony: A Guide for Expert Witnesses and the Lawyers Who Examine Them, 4th edition. Washington, DC: Wolters Kluwer Law & Business 2020.
10. **Fisk, O.H.** Judicial Admissions. – University of Cincinnati Law Review 1 1927/1.
11. **Giannelli, P.C., Imwinkelried E.J.** Stipulations in Criminal Cases. – Crim. Def. 1983/10(4).
12. **Gilliéron G.** Comparing Plea Bargaining and Abbreviated Trial Procedures. The Oxford Handbook of Criminal Process. Oxford: Oxford University Press 2019.
13. **Hartz, J. Ernest.** Criminal Law: Evidence: Admissibility in Evidence of Involuntary Admissions. – California Law Review 48, no. 4 1960/4.
14. **Hogg, L.K.** How to Instruct the Jury on Stipulations of Fact in Federal Criminal Cases. – Kentucky Law Journal. 2018/106(3):6.
15. **Ingram, L., J.** Criminal Evidence, 10th edition. Cincinnati: Anderson Publishing 2009.
16. **Jackson, J. D., Summers, S. J.** The internationalisation of criminal evidence: beyond the common law and civil law traditions. Cambridge: Cambridge University Press 2012.

17. **Jovanović, I., Stanisavljević, M.** (toim.). Simplified Forms of Procedure in Criminal Matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application. – OSCE Mission to Serbia 2013.
18. Judicial Admissions. – Columbia Law Review 1964/64(6), lk 1127.
19. **Kergandberg, E.** jt. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
20. **Kergandberg, E., Sillaots, M.** Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
21. **Kotnik S.** The Emergence Of Abbreviated Criminal Procedures in the Field of Criminal Law. Policing in Central and Eastern Europe – Dilemmas of Contemporary Criminal Justice. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice, University of Maribor 2004.
22. **Kõve, V.** jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.
23. **Lucian E. D.** Bargained Justice: Plea-Bargaining's Innocence Problem and the Brady Safety-Value. – Utah Law Review 2012/1.
24. **Lõhmus, U.** Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüpõhimõttega?– Juridica 2014/7.
25. **Lõhmus, U.** Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. – Juridica 2013/3-
26. **Lõhmus, U.** Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud vlj. Tallinn: Juura 2014.
27. **Lõhmus, U.** Quo vadis, kriminaalmenetlus? – Juridica 2020/3, lk 202.
28. **Madise, Ü.** jt (toim). Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiend. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum, 2020.
29. **McConville, M., Mirsky, C.L.** Jury Trials and Plea Bargaining: A True History. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing 2005.
30. **Nääs, O.** Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-22-10. – Juridica 2010/4.
31. **Pattenden, R.** Informal Judicial Admissions of Criminal Activity: A Comparative Study of England, Canada and the United States. – International and Comparative Law Quarterly vol. 32 1983/4.
32. **Pradel, J.** Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. – Juridica 2000/9.
33. **Sillaots, M.** Kohtulik uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. – Juridica 2012/8.

34. **Sillaots, M.** Kokkuleppemenetlus kriminaalmenetluses. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2004.
35. **Slough, M. C.** Confessions and Admissions. – Fordham Law Review 96 1959/28.
36. **Thaman, S.C.** A Typology of consensual criminal procedures: an historical and comparative perspective on the theory and practice of avoiding the full trial. Chapter 11. North Carolina: Carolina Academic Press 2010.
37. **Vogler, R.** The Principle of Immediacy in English Criminal Procedural Law. – Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 126 2014/1.
38. **Vriend, K. C. J.** Avoiding a Full Criminal trial: Fair Trial Rights, Diversions, and Shortcuts in Dutch and International Criminal Proceedings. The Hague: TMC Asser Press 2016.
39. **Wall, P. M.** Judicial Admissions: Their Use in Criminal Trials. – The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science 1962/53(1).
40. **Weigend, T.** Should We Search for the Truth, and Who Should Do It. – North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation 2011,36(2).

Kasutatud õigusaktid

A) Eesti õigusaktid

41. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
42. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166.
43. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 29.12.2020, 10.
44. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 1998, 43, 666.
45. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2021, 5.

B) USA õigusaktid

46. Föderaalse kriminaalmenetluse reeglid – Federal Rules of Criminal Procedure, 01.12.2020. – <https://www.federalrulesofcriminalprocedure.org> (28.04.2021).
47. Föderaalse tsiviilmenetluse reeglid – Federal Rules of Civil Procedure, 01.12.2020. – <https://www.federalrulesofcivilprocedure.org> (28.04.2021).
48. Föderaalsed tõendamisreeglid – Federal Rules of Evidence, 01.12.2020. – <https://www.rulesofevidence.org> (28.04.2021).
49. Põhiseadus – Constitution of the Unites States. – <https://constitution.congress.gov/constitution/> (28.04.2021).

50. Põhiseaduse 14. muudatus – 14th Amendment of the Constitution of the United States.
– <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-14/> (28.04.2021).

C) Rahvusvaheliste ad hoc tribunalide ja kohtute õigusaktid

51. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu (ICC) protseduuri- ja tõendamisreeglid – International Criminal Court. Rules of Procedure and Evidence. – <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/pids/legal-texts/rulesprocedureevidenceeng.pdf> (28.04.2021).
52. ÜRO Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunali (ICTY) protseduuri- ja tõendamisreeglid – International Tribunal for former Yugoslavia. Rules of Procedure and Evidence – https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (28.04.2021).
53. ÜRO Rwanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali (ICTR) protseduuri- ja tõendamisreeglid – International Criminal Tribunal for Rwanda. Rules of Procedure and Evidence. – <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf>

Kasutatud kohtpraktika

A) Riigikohtu lahendid

i. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendid

54. RKKKo 26.09.2005 otsus asjas nr 3-1-1-79-05.
55. RKKKo 02.12.2005 otsus asjas nr 3-1-1-122-05.
56. RKKKo 12.12.2005 otsus asjas nr 3-1-1-124-05.
57. RKKKo 21.06.2006 otsus asjas nr 3-1-1-47-06.
58. RKKKo 26.09.2006 otsus asjas nr 3-1-1-67-06.
59. RKKKo 12.02.2008 otsus asjas nr 3-1-1-91-07.
60. RKKKm 14.12.2009 määrus asjas nr 3-1-1-96-09.
61. RKKKo 04.11.2011 otsus asjas nr 3-1-1-81-11.
62. RKKKo 22.06.2011 otsus asjas nr 3-1-1-48-11.
63. RKKKm 01.10.2012 määrus asjas nr 3-1-1-70-12.
64. RKKKo 18.02.2013 otsus asjas nr 3-1-1-89-12.
65. RKKKo 01.12.2014 otsus asjas nr 3-1-1-73-14.
66. RKKKo 19.02.2015 otsus asjas nr 3-1-1-1-15.
67. RKKKm 13.06.2017 määrus asjas nr 3-1-1-16-07.

- 68. RKKKo 08.11.2017 otsus asjas nr 4-16-6037/46.
- 69. RKKKo 20.12.2019 otsus asjas nr 1-12-5921/425.
- 70. RKKKo 08.04.2020 otsus asjas nr 1-15-6483/415.
- 71. RKKKo 04.12.2020 otsus asjas nr 1-17-9149.

ii. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi lahendid

- 72. RKTKo 01.06.2006 otsus asjas nr 3-2-1-72-09.
- 73. RKTKo 17.06.2009 otsus asjas nr 3-2-1-73-09.
- 74. RKTKo 04.01.2012 otsus asjas nr 3-2-1-129-11.

B) Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

- 75. EIKo, 26766/05 ja 22228/06, *Al-Khawaya Tahery vs. Ühendkuningriik*.
- 76. EIKo 12398/86, *Asch vs. Austria*.
- 77. EIKo 34896/97, *Craxi vs. Itaalia*.
- 78. EIKo 53150/12, *Cutean vs. Rumeenia*.
- 79. EIKo 37272/08, *Daştan vs. Türgi*.
- 80. EIKo 11444/85, *Delta vs. Prantsusmaa*.
- 81. EIKo 20524/92, *Doorson vs. Holland*.
- 82. EIKo 53848/07, *Fikeret Karahan vs. Türgi*.
- 83. EIKo 10075/02, *Graviano vs. Itaalia*.
- 84. EIKo 11855/85, *Hakansson ja Sturesson vs. Rootsi*.
- 85. EIKo, 18114/02, *Hermi vs. Itaalia*.
- 86. EIKo 50541/08, 50571/08, 50573/08 ja 40351/09, *Ibrahim et al. vs. Ühendkuningriik*.
- 87. EIKo 63446/13, *Lorefice vs. Itaalia*.
- 88. EIKo 33354/96, *Luca vs. Itaalia*.
- 89. EIKo 69116/01, *Mayali vs. Prantsusmaa*.
- 90. EIKo 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze vs. Gruusia*.
- 91. EIKo 7025/04, *Pishchalnikov vs. Venemaa*.
- 92. EIKo 37442/97 *P.K. vs. Soome*.
- 93. EIKo 33900/96, *P. S. vs. Saksamaa*.
- 94. EIKo 56581/00, *Sejdovic vs. Itaalia*.
- 95. EIKo 6962/13, *Škaro vs. Horvaatia*.
- 96. EIKo, 8395/78, *X vs. Taani*.

C) Ameerika Ühendriikide kohtupraktika

97. *Barnes v. State*, 31 Md. App. 25, 354 A.2d 499 (Md. Ct. Spec. App. 1976).
98. *Beagles v. State*, 273 So. 2d 796 (Fla. Dist. Ct. App. 1973).
99. *Berry v. Chaplin*, 74 Cal.App.2d 652, 169 P.2d 442 (Cal. Ct. App. 1946).
100. *Boykin v. Alabama*, 395 U.S. 238 (1969).
101. *Brady v. United States*, 397 U.S. 742 (1970).
102. *Bunnell v. Superior Court*, 13 Cal.3d 592 (Cal. 1975).
103. *Faught v. State*, 162 Ind. App. 436 (Ind. Ct. App. 1974).
104. *Housman v. State*, 230 S.W.2d 541 (Tex. Crim. App. 1950).
105. *James v. State*, 305 So. 2d 829 (Fla. Dist. Ct. App. 1975).
106. *North Carolina v. Alford*, 400 U.S. 25 (1971).
107. *Osborne v. United States*, 351 F.2d 111 (8th Cir. 1965).
108. *People v. Cory*, 124 Misc. 532 (N.Y. Cnty. Ct. 1925).
109. *People v. Maurice*, 31 Ill. 2d 456 (Ill. 1964).
110. *People v. McClellan*, 71 Cal.2d 793 (Cal. 1969).
111. *People v. Morris*, 6 Ill. App. 3d 136 (Ill. App. Ct. 1972).
112. *People v. Walker*, 198 N.Y. 329 (N.Y. 1910).
113. *People v. Ruiz*, 403 Ill. 295 (Ill. 1949).
114. *State v. Wood*, 99 Vt. 490 (Vt. 1926).
115. *United States v. Brinklow*, 560 F.2d 1003 (10th Cir. 1977).
116. *Romero v. State*, 493 S.W.2d 206 (Tex. Crim. 1973).
117. *State v. Gibson*, 69 N.D. 70 (N.D. 1938).
118. *State v. Murchinson*, 18 N.C. App. 194 (N.C. Ct. App. 1973).
119. *State v. Leitzke*, 206 Iowa 365 (Iowa 1928).
120. *United States v. Caldwell*, 543 F.2d 1333 (D.C. Cir. 1974).
121. *United States v. Strother*, 578 F.2d 397 (D.C. Cir. 1978).
122. *United States v. White*, 355 F.2d 909 (7th Cir. 1966).

D) Rahvusvaheliste *ad hoc* tribunalide ja kohtu praktika

i. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu praktika

123. ICC, Prosecutor v. Katanga & Ngudjolo Chui, Case No.: ICC-01/04-01/07, Decision on Agreements as to Evidence, T. Ch. II, 3 February 2011.

124. ICC, Prosecutor v. Abdallah Banda Abakaer Nourain & Saleh Mohammed Jerbo Jamus, Case No.: ICC-02/05-03/09, T. Decision on the Joint Submission regarding the Contested Issues and the Agreed Facts, Ch. IV, 28 September 2011.

ii. ÜRO Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunali prakika

125. ICTY, Prosecutor v. Karadžić, Case No.: IT-95-5/18-T, Decision on Agreed Facts, T. Ch., 14 February 2013.

126. ICTY, Prosecutor v. Perišić, Case No.: IT-04-81-T, Judgment, T. Ch. I, 6 September 2011.

127. ICTY, Prosecutor v. Milutinović et al, Case No.: IT-05-87-T, Second Order on Agreed Facts, T. Ch., 15 February 2007.

E) Saksa kohtupraktika

128. BverfG. 2 BVR 2628/10, 19.03.2013. – https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2013/03/rs20130319_2bvr262810en.html (28.04.2021).

Muud materjalid

129. Cornell Law School. U.S. Constitution. Amendment 14, Section 1, Guilty Plea. – Legal Information Institute. – <https://www.law.cornell.edu/constitution-conan/amendment-14/section-1/guilty-plea> (28.04.2021).

130. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne. Justiitsministeerium 2020. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/harju_mk_esimehe_jarelevalve_aruanne.pdf (28.04.2021).

131. ICTY. ICTY Manual on Developed Practices. Turin: UNICRI Publisher 2009. – https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/ICTY_Manual_on_Developed_Practices.pdf (28.04.2021).

132. Kangur, A. Arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse kohta (koopia autori valduses).

133. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri 599 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/ab9521d9-5558-45b8-c93a-b5122208c53b/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>

134. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsus (21.09.2020) (koopia autori valduses).
135. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (09.02.2017) – <http://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/aca7e3cf-d349-4a40-a700-bbdb2b5a115c#T9ehZ0F3> (28.04.2021).
136. Kriminaalmenetluse seadustiku seletuskiri 594 SE. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/3cbb022-95f6-32ec-be3c-9c4aa0001f34/Kriminaalmenetluse%20seadustik>
137. KrMS muutmisvajaduse arutelu: kokkuvõte. Justiitsministeerium, lk 7. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/krms_muutmisvajaduse_arutelu_-_kokkuvote_uldine_02_04_2015.pdf (28.04.2021). (Edaspidi „KrMS muutmisvajaduse arutelu“).
138. Maakohtute esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika 2019. a koondandmed, 2019. a jooksul saabunud asjade arv ja lahendatud asjade arv ning keskmine menetlusaeg ja asjade lahendamise jõudlus. – https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_koh_tute_menetlusstatistika_2019.a.pdf (28.04.2021)
139. Maakohtute esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika 2020. a koondandmed, 2020. a jooksul saabunud asjade arv ja lahendatud asjade arv ning keskmine menetlusaeg ja asjade lahendamise jõudlus. – <https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/I%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf> (28.04.2021).
140. Pärnu Maakohus. Arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsusele. 13.10.2020, 10-3/20-344-2, lk 1 (koopia autori valduses).
141. Prokuratuur. Arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsusele. 19.10.2020, RP-1-7/20/1618, lk 1 (koopia autori valduses).
142. Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers of the Council of Europe, adopted September 27, 1987. – <https://rm.coe.int/16804e19f8> (28.04.2021)
143. Tartu Maakohus. Tartu Maakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavale. 20.10.2020, nr 12-1/20/566-2 (koopia autori valduses).

144. Tartu Maakohus. Tartu Maakohtu arvamus kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavale. 20.10.2020, nr 12-1/20/566-2 (koopia autori valduses).
145. Tartu Ringkonnakohus. Tartu Ringkonnakohtu tagasiside kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsuse kohta. 15.10.2020, nr 10-3/20/86-2 (koopia autori valduses).